

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ГОСПІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

II

**ВИЗВОЛЬНИЙ
ШЛЯХ**

Суспільно-політичний і науко-
во-літературний місячник

Видає

Українська Видавнича Спілка

**LIBERATION
PATH**

Ukrainian Political, Social,
Scientific & Literary Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

№ 2 (148), February, 1960, Vol. XIII.

Редагує Колегія

Редактор Літературного Відділу

Проф. д-р В. Державин

Головний редактор Г. Драбат

Редакція і Адміністрація:

237, Liverpool Road, London, N. 1., Tel.: NORTH, 1828

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1960 РІК

Країна	річна передплата	піврічна передплата	чвертьрічна передплата	окреме число
Австралія	2 ф. 15 ш.	1 ф. 8 ш.	15 ш.	5 ш.
Австрія ..	70 ш.	35 ш.	19.50 ш.	6.50 ш.
Аргентина	140 пезів	75 пезів	40 пезів	13 пезів
Бельгія ...	275 б. фр.	138 б. фр.	75 б. фр.	25 б. фр.
В. Британія	2 ф. 4 ш.	1 ф. 2 ш.	12 ш.	4 ш.
Канада ...	8 дол.	4 дол.	2 дол. 40 ц.	80 цент.
Німеччина	18 н. м.	9 н. м.	4.50 н. м.	1.50 н. м.
Парагвай .	150 гуар.	75 гуар.	39 гуар.	13 гуар.
США	8 дол.	4 дол.	2 дол. 40 ц.	80 цент.
Франція ..	2.500 ф. фр.	1.250 ф. фр.	630 ф. фр.	210 ф. фр.
Швеція ...	28 кор.	14 кор.	7.50 кор.	2.50 кор.

В інших країнах — у переліченні на валюту даної держави

Адреси наших Заступників на стор. 2.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

Printed in Great Britain by Ukrainian Publishers Ltd., 237, Liverpool Rd., London, N.1

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 2/74 (148)

ЛЮТИЙ, 1960

Річник VII (XIII)

Зміст II-ої книжки

П. Слобожанський: КРЕМЛІВСЬКІ КРОКОДИЛИ ПЛАЧУТЬ	123
Інж. Д. Шалдій: »ГОРДІЙ ВУЗОЛ«	131
П. Штепа: НИЩЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЩОСТИ	136
О. Ольжич: ДНІ ЗВОДЯТЬСЯ...	148
Михайло Павлюк: НАРОДНИЙ КАПІТАЛІЗМ (закінчен., 2)	149
Богдан Бора: ЗАМОВКЛИ МУЗИ	156
Михайло Мухин: ВІЛЬШЕ СВІТЛА (продовж., 4)	157
Михайло Кушнір: ПРАВИЛЬНЕ РОЗУМІННЯ БОГА	168
Р. Володимир: ЕПІЛОГ	172
Лариса Мурович: ПОДВІЙНА ЛЕГЕНДА (О.В. — О.Т.)	173
Богдан Бора: ВІЧНЕ; АВГІЙОВА СТАЙНЯ; ПРИРЕЧЕНІСТЬ 173-174	
М. Л-ко: СТАРОГРЕЦЬКІ МІТИ (Спроба переказу, продовж., 2)	175
М. Верес: СНІГ ПАДЕ	192
Ф. Орестович: ПЛАВБА ПО БЕЗКРАЇХ ХВИЛЯХ	193
Юрій Клен: ЧЕРГА	194
Лариса Мурович: СЛІДАМИ ПРЕДКІВ	200
Яр Славутич: ПРАВДОНОСЦІ	201
Леонід Полтава: НЕВГАСИМЕ СЛОВО	203
Богдан Бора: НА ЗОЛОТИХ ПОКОСАХ; ЗАГУБЛЕНА ВЕСНА; РЕМІНІСЦЕНЦІ	203-204
Орчі: БАГРЯНИЙ КВІТ (повість, перекл. ОД, продовж., 2)	205
Богдан Бора: КРАСА	222
Проф. Сергій Жук: ЧИСТИЙ СЕРЦЕМ (Пам'яті Митр. А. Шеп- тицького)	223
Є. Алетіян-Попівський: »ХОРС ЗАЯСНІВ«	225
П. Савчук: ВАРТІСНИЙ ПІДРУЧНИК	227
Г. В.: КАМЕРА-ОВБСКУРА — Лепетання отруєних московською блекотою; Політрук на кону; »В зачарованому колі«; Логіка навиворіт; »Історичний архів« п. В. П. Стахова; Трафарет- ність рецензента про... трафаретність	229-238
— — Пожертви на пресовий фонд »Визвольного Шляху«	238

Передрук дозволений за поданням джерела

ВИДАЄ »УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА«
ЛОНДОН

ЗАСТУПНИКИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

АВСТРАЛІЯ:

...“Library & Book Supply”
1, Barvon St.,
Glenroy 9., Victoria.

АРГЕНТИНА:

W. Zastawnyj,
Soler 5039,
Buenos Aires.

БЕЛЬГІЯ:

Omelan Kowal,
Bd. Charlemagne, 72, Bruxelles, 4.

КАНАДА:

P. Shevchuk, Esq.,
140, Bathurst St.,
Toronto, Ont.,

НІМЕЧЧИНА:

“Shlach Peremohy”,
München, 8.
Zeppelinstr. 67.

ПАРАГВАЙ:

I. Lytwynowych,
Casilla de Correo, 70.
Encarnation.

США:

Very Rev. Paul Falko,
29, Wilson Str.,
Rochester 5, N. Y., U.S.A.

Дітройт і околиця:

M. Fedyshyn,
6786, Memorial St.,
Detroit, 28, Mich.

Нью-Йорк і околиця:

H. Cebrij,
721 E-6th Str.,
New-York City, N. Y.

Клівленд і околиця:

T. Wasyluk,
3722, Newark Ave.,
Cleveland 9, Ohio.

ТУРЕЧЧИНА:

Sotnik Mikola Zabello,
Istanbul,
Beyoglu Posta Kutuso 224.

ФРАНЦІЯ:

“L'Ukrainien”
26, Rue de Montholon,
Paris 9 e.

Ціна цього числа в Кольпортерів і Заступників — 4 піл.
Всіх наших Кольпортерів і Передплатників поза Великобританією просимо
розраховуватися з нашими Заступниками. Про кожну зміну адреси про-
симо повідомити головну Адміністрацію в Лондоні.

**«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» — ЦЕ НАЙКРАЩИЙ СУСПІЛЬНО-
ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК ДЛЯ
КОЖНОГО УКРАЇНЦЯ І КОЖНОЇ УКРАЇНКИ НА ЧУЖИНІ.
СЛУЖИТЬ ТІЛЬКИ ІНТЕРЕСАМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ
І ЙОГО БЕЗКОМПРОМІСОВІЙ БОРОТЬБИ ЗА УКРАЇНСЬКУ
САМОСТІЙНУ СОБОРНУ ДЕРЖАВУ!**

**СПОВНІТЬ СВІЙ ОБОВ'ЯЗОК: ВПЛАТИТЬ ПЕРЕДПЛАТУ,
ПРИЄДНАЙТЕ НОВИХ ЧИТАЧІВ І ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ТА
ВСЮДИ РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ ЙОГО МІЖ УКРАЇНСЬКОЮ
ЕМІГРАЦІЄЮ!**

П. СЛОБОЖАНСЬКИЙ

КРЕМЛІВСЬКІ КРОКОДИЛИ ПЛАЧУТЬ...

СЛАБИСТЬ ІДЕЙ КОМУНІЗМУ І НЕПОВОРНІСТЬ ІДЕЙ
НАЦІОНАЛІЗМУ

Московська «Правда» з 10 січня 1960 р. опублікувала постанову ЦК КПСС **»Про завдання партійної пропаганди в сучасних обставинах«**. Скільки партійна пропаганда є одним із найголовніших засобів московсько-комуністичної верхівки тримати в своїх руках цілу імперію та навіть шантажувати і підбивати країни вільного світу, згадана постанова варта окремого зацікавлення, тим більше, що рівнем і станом партійної пропаганди можна визначити деякою мірою загальний стан внутрішніх відносин у московсько-советській тюрмі народів, особливо ж, коли йде про ставлення погноблених народних мас до ідей та системи московського комунізму.

Саме з цього погляду постанова ЦК КПСС **»Про завдання партійної пропаганди в сучасних умовах«** є разючим документом, який підтверджує багаторазові твердження української націоналістичної публіцистики, що в СРСР не так то «гладко», як то видається багатьом страхопудам на Заході. Наявність хай і найбільшої у світі мілітарної сили Москви — з її атомно-ракетною зброєю, — не дає ще жодної підстави твердити про перевагу большевиків над вільним світом узагалі, очевидно, якщо надалі не потурати байдуже московсько-большевицьким зусиллям укріпитися в усіх ділянках життя, включно до одної з найголовніших ділянок, яка може мати у вирішальний час більшу силу, ніж найбільші мілітарні засоби, — це ділянка **ідеології**, ділянка людських **духових і національних ідеалів**.

Саме в цих дуже важливих життєвих ділянках Москва почуває себе найслабше, і знаючи про це — робить на ці ділянки особливий натиск. Згадана постанова ЦК КПСС про посилення партійної пропаганди серед мільйонів поневолених працюючих мас є, власне, доказом слабости ідей московського комунізму з одного боку, а з другого — вона показує, що поневолені Москвою народи не приймають тих ідей, ставлять їм спротив, аж до прямих і одвертих виступів проти системи варварського комунізму.

»Серьозним недоліком партійної пропаганди є вузькість сфери її впливу, слаба масовість і не завжди доступна форма викладу« (підкр. наше), — говориться в одному з пунктів постанови ЦК КПСС про партійну пропаганду. Ясно, що московські чекісти заради власного страху і спасіння вочого престижу не скажуть усього, що діється в їх імперії з пропагандою ідей марксизму-ленізму, московського імперіялізму (в прихованій

формі), але вже висловлені слова постанови про «вузькість сфери впливу» партійної пропаганди та про її «слабу масовість», — можуть служити офіційним документальним свідченням про нежиттєздатність, мертвість ідей комунізму взагалі й московського імперіалізму зокрема, ідей, які завжди, в усі часи московського панування трималися виключно на фізичній силі й кривавому терорі.

«Вузькість сфери» партійної пропаганди вказує також на ще більш ваговитіші явища, які мусять нуртувати всередині московсько-советської імперії, а саме: на відмову, активну чи пасивну, мільйонів гнوبлених працюючих мас слухати наостогидлих пропагандивних теревенів московсько-пошехонських галапасів про мнимий майбутній «рай» комунізму в той час, коли люди впродовж довгих десятиріч живуть у постійних матеріальних злиднях, духово-національних тортурах і т.п. Не можна ж пояснити стан «вузькості сфери» партійно-комуністичної московської пропаганди тією обставиною, що, мовляв, Москва немає потрібних засобів на ведення тієї пропаганди. Власне, Москва мало не всі здерті з народів кошти витрачає на пропаганду (від державного забезпечення навіть найменшого літературного, але партійно надійного графомана, і до «спутника» на місяць включно!). Не встигне найбільший дотепер у світі торохній Хрущов проказати де яке слово, як негайно ж появляються мільйонними тиражами брошури, продукуються портрети і фільми. Цього й подібного пропагандивного мотлоху вистачило б залити не лише СРСР, а й цілу земну планету (не дай Боже, хай ліпше все це хрущовське барахло везуть пошехонці на місяць! — прим. складача). І все це раптом «вузькість сфери впливу»! Значить, поневолені Москвою народи гідно обороняються від широко розтавлених тенет московського імперіалізму і мудрим політикам Заходу, власне, треба б було звертати свої зусилля в боротьбі з московсько-комуністичним іперіалізмом саме на цю вразливу для москалів ділянку, а не розкривати роти в панічному розгубленні на московські «світила», що літають у космосі...

Постанова ЦК КПСС має низку й інших моментів, які також вказують на слабкість усієї большевицької системи в її світоглядovому та ідейно-політичному сенсі супроти національно-визвольних самостійницьких ідей поневолених народів в СРСР. Тому: самозрозуміло, що кремлівські комуністичні крокодили плачуть над тим, що «головним недоліком партійної пропаганди все залишається не переборений до кінця відрив од життя, від практики будівництва».

Певна річ, що коли система антинародна, ворожа духові й плоті уярмлених народів, то «відрив від життя» навіть найдосконалішої і найрафінованішої партійної пропаганди, хоча б і підпертої тюрмами та концтаборами, ніколи не може бути перебореним. Бо теорія і практика московського комунізму — це такі ж неспівмірні й ніколи несполучні речі, як, скажемо, вічно неможливі сполуки води з вогнем.

З цього приводу в постанові ЦК КПСС про партійну пропаганду подано кілька досить красномовних фраз про боротьбу зі станом, який витворився і набуває щораз більш виразного характеру; показує щораз ясніше,

що люди не хочуть працювати на кліку і касту московсько-партійних паразитів, на зміцнення червоно-московської імперії. Постанова відзначає, що «провідне місце в усій ідеологічній роботі повинна зайняти **боротьба за неухильне перетворення в життя принципу «хто не працює — той не їсть»**, проти осіб, які ухиляються від участі в громадсько корисній праці... (підкр. — наше).

Таким чином кремлівські тираны призналися в тому, що широкі народні маси не бажають брати участі в «громадсько корисній праці», себто — в усіх тих масових кампаніях визиску, матеріальної й духовної руйни, яку провадить Москва супроти поневолених нею народів. Варто при цьому нагадати, що гасло «хто не працює — той не їсть», так само було кинене, в години розгрому і падіння «Третього Райху», Гітлером. Тепер за цей символічний для московської імперії клич, ухопилися кремлівсько-большевицькі поневолювачі.

Але найголовніше значення постанови ЦК КПСС про партійну пропаганду є в тому, що вона зафіксувала аж у 1960 році, себто після майже півстолітнього існування московсько-большевицької імперіяльно-колоніальної системи, неперобність ідей націоналізму, ідей самостійництва народів, а тим самим і перевагу націоналістичних ідей над ідеями комуністичними, інтернаціоналістичними. Впродовж того тяглого часу свого панування московський комунізм-большевизм безсилий був витиснути з сердець і душ широких народних мас націоналізм і укріпити комунізм; Москві не вдалося зліпити інтернаціональної «дружби» та інтернаціонального «братерства» між слов'янськими і неслов'янськими народами в дусі комунізму, в дусі покори всіх немосковських, «місцевих», «відсталих» народів єдиновладному і «передовому» в усіх відношеннях «старшому братові» — московському.

Цей «статус кво» в ідеологічній ділянці стверджений розгляданою постановою ЦК КПСС у її констатаційній частині (підкреслення тут і нижче наші):

«В деяких партійних організаціях не надається належного значення питанням виховання працюючих в дусі соціалістичного інтернаціоналізму..., дружби народів, непримиренности до пережитків **буржуазного націоналізму**, до відновлення штучного насадження під знаком «**національних традицій**» відсталих, **реакційних обичаїв і звичаїв**, до найменших спроб протиставлення фальшиво зрозумілих «**місцевих інтересів**» загальним інтересам боротьби советського народу за комунізм».

Очевидно, «місцеві інтереси» треба сприймати як інтереси колонізованих червоною Московією народів, що прагнуть самостійного національного визначення.

Бачачи перед собою таку, вічно живу й наростаючу, небезпеку національно-самостійницьких, незалежницьких прагнень народів, постанова ЦК КПСС наказує своїм партійним «низовим клітинам»:

«Партійні організації і комуністи повинні суворо враховувати в пропагандивній роботі **національні особливості** різних шарів населення нашої країни, зробивши **головний натиск на інтернаціональне виховання пра-**

цюючих, на дальше зміцнення дружби народів, на неухильне зближення і всебічне взаємне збагачення соціалістичних націй. Необхідно вести непримиренну боротьбу проти проявів буржуазного націоналізму, тенденції до ідеалізації і затушкування соціальних протиріч минулого, до викривлення справжньої історії тієї чи тієї нації і її взаємовідносин з іншими народами ССРСР, проти окремих проявів національної замкнутості і виключності.»

Кремлівські крокодили плачуть... Плачуть від того, що от-от загарбаний і скривавлений ними світ випаде їм із хижої пельки. Плачуть у страху за неминучу втрату жертв і за свою власну плоть — плоть дикого хижака, погибель якої вже бачиться не за горами.

«МОГУТНІСТЬ» ІМПЕРІЇ І СТАВКА НА «РЕЗЕРВИ»

Хід минулорічного грудневого пленуму ЦК КПСС ще раз підтвердив наявність у московській імперії величезних контрастів між державним, себто — монополюльно-партійним «господарством», державною економікою і державним капіталом та т.зв. «народним господарством», себто — господарством, яке перебуває нібито безпосередньо в руках працюючих. Точніше: московсько-большевицькі монополісти зосередили у своїх руках величезні капітали, витиснуті з працюючих мас найрізноманітнішими способами й методами експлуатації, від податків починаючи і на застосуванні варварської «комуністичної праці» кінчаючи. На ті капітали московсько-большевицькі самодержці забезпечили своє панування над десятками поневолених країн і мільйонами народів розбудовою велетенських військово-мілітарних сил та нагромадженням великої маси наймодернішої зброї, при чому не ущербивши тим ані на йоту свого матеріального добробуту. Навпаки, московсько-комуністична панівна верства з року-в-рік збагачується та жиріє, будуючи великі палаци «культури й відпочинку», де відбуваються дикі пошехонські «забави» оп'янілих від народної крові комуністичних можновладців. Натомість працюючі маси з усім «народним господарством» — колгоспами, радгоспами, ертеесами, фабриками, заводами і т.п. — перебувають у надзвичайно важкій скруті в усякому відношенні, від національно-політичного безправства до матеріально-економічних злиднів.

Особливо в злиденному стані опинилося селянство, яке за всіх обставин тиску московсько-большевицьких монополістів не може дати безлікій «советській родіне» ні кількісно, ні якісно потрібної сільсько-господарської продукції. В тому відношенні сільське «соціалістичне» господарство завжди відставало і відстає, що зумовлене основною причиною, на яку московські мародери затуляють очі, а саме: причиною абсолютного безправства колгоспного селянина-невільника, особливо ж немосковських країн московсько-советської імперії.

Цей стан московсько-советські вожакі і їх лакузи на грудневому збіговиську в Кремлі намагалися затушувати численними пропагандивними промовами вишколених і видресованих, як у цирку, горлохватів, між якими не бракувало й таких дресованих «героїв», як свинар колгоспу

ім. Шевченка, Львівської області, Чиж та ланкова-кукурудзниця тієї ж області Євгенія Долинюк. Особливо ж натужувалися довести про «успішне зростання» соціалістичного сільського господарства самі головачі імперії, на чолі з кривавим Нікітою Палкіним. Останній із шкури вилав, щоб продемонструвати «перевагу» колективного сільського господарства над приватно-капіталістичним, а свою промову знову ж таки закінчив блюзнірсько-динічним зверненням до працівників сільського господарства — «повніше використати резерви для дальшого піднесення сільського господарства». Що ж це означає: «найпередовіше у світі сільське господарство» мусить робити ставку на «резерви»?

Поки відповісти на це питання, погляньмо, який дійсний стан того «передового» сільського господарства у московсько-советській імперії. Для ілюстрації наведемо стислі витяги з постанови грудневого пленуму «Про дальший розвиток сільського господарства», опублікованої в усій советській пресі 27 грудня 1959 р., якої либонь не можуть спростувати й ті, хто її укладав.

А постанова каже: «... Є численні (!) факти грубого порушення елементарних вимог ведення сільського виробництва: не додержуються строки сівби, погано використовуються місцеві добрива, допускається низька якість обробітку ґрунту, затягаються збиральні роботи, несвоєчасно збирається з полів солом, систематично (!) не виконуються пляни оранки парів та ябу...»

Ще не вичавлено безгосподарське використання земель. У ряді областей... не тільки не відновлено раніше занедбані сільсько-господарські угіддя, але відбувається дальше скорочення ріллі і зменшення посівних площ...

В багатьох колгоспах і радгоспах незадовільно організовано відтворення стада, особливо великої рогатої худоби; повільно збільшується кількість корів на фермах, у наслідок чого густота поголів'я корів на сто гектарів сільсько-господарських угідь лишається дуже низькою. Колгоспи і радгоспи Липовецької, Кемеровської, Північно-Казахстанської областей і Ставропольського краю мають лише по 2-4 корови на сто гектарів (підкрес. — наше) сільсько-господарських угідь...

Повільно розвивається громадське тваринництво в колгоспах і радгоспах Грузинської, Азербайджанської, Киргизької і Таджикиської республік (цей факт треба пояснити двома причинами: 1) масовий вивіз із згаданих «республік» м'яса на державні заготівні пункти і 2) небажання через постійний грабунок з боку Москви кавказьких народів збільшувати поголів'я худоби, — П.К.)...

В ряді областей, країв і республік не розв'язано ще повністю завдання створити міцну кормову базу. Це пояснюється тим, що деякі керівники колгоспів і радгоспів продовжують недооцінювати значення кукурудзи для забезпечення громадського тваринництва кормами, вирощування цієї культури ведуть на низькому технічному рівні і збирають погані врожаї...

В більшості колгоспів і радгоспів цих районів (районів освоєння цілини, — П.К.) тваринництво розвивається ще повільно...

... Промисловість тракторного і сільсько-господарського машинобудування, міністерство сільського господарства СРСР, науково-дослідні інститути слабо розв'язують завдання комплексної механізації сільсько-господарського виробництва...

Не усунуто великих хиб в організації виробництва запасними частинами до тракторів, автомобілів і сільсько-господарських машин, гумо-технічними виробами, особливо шинами...»

Самий перелік навіть не всіх «хіб» советського сільського господарства за офіційною постановою найвищого фактичного керівного органу московсько-советської імперії вказує на те, що це вже не «хиби», а ціла система провалів, яка стверджує стан кризи того господарства, кризи, яка породжена нежиттєздатною, в самому зародку приреченою на загибель, системою антинародного московського комуністичного режиму.

Також інші офіційні партійно-урядові матеріали, в тому й документи грудневого пленуму ЦК, стверджують про те, що в системі колгоспного советського господарства існує колосальна нерівність між т. зв. «передовими» і «відсталими» колгоспами, що поруч економічно робудованих і зрослих колгоспів існує безліч колгоспів, які не виправдують себе в жодному відношенні і є фактично в стадії повного розвалу. Ця диспропорція між «передовими» і «відсталими» колективними господарствами теж вказує на неминучість існування таких явищ саме в системі комуністичного режиму, де сама держава одним створює найвигідніші умовини для життя і праці, щоб показом тих «потомкінських господарств» підганяти і визискувати до безміри інших. Саме тим і можна пояснити той факт, що якраз у дні грудневого пленуму, ЦК КПСС видав низку московських «указів» про «присвоєння звання героїв соціалістичної праці передовим колгоспникам і колгоспницям», на яких мали б «рівнятися» інші.

Характеристичним у згаданій постанові є факт, що компартія призналася до поразки й провалу сільсько-господарських робіт на цілих землях Казахстану, на що так розраховувала Москва і, особливо, цар Нікіта. Ось що читаємо в постанові:

«У Казахстанській республіці... наслідком серйозних хиб (знову ті самі «хиби», — П.К.)... врожай не зібрано своєчасно... В колгоспах і радгоспах республіки не брало участі в збиранні врожаю більш як тридцять тисяч комбайнів і одинадцять тисяч жаток... Збиральні роботи дуже затяглися, були допущені втрати зерна і на великих площах хліб лишився незібраним, пішов під сніг. Республіка не виконала не тільки своїх зобов'язань, але навіть державного плану закупок зерна».

Не треба коментувати цього московського «откровенного» признання, щоб ясно собі здати справу, які наслідки мають варварські експерименти прищеплювального від запаморочення «успіхами» комунізму московсько-пошехонського царя-батьюшки Нікіти, який розбосом витнав мільйони уярмлених людей, особливо молоді, на каторжну працю в Казахстан, а тепер врожай «на великих площах», вирощений кривавою працею цілих невільників, «пішов під сніг».

Це — правдиво »найбільші осяги комунізму«, на які здобулася за все своє існування московсько-советська імперія. Тим часом у московських диктаторів повертається зязик у цинічно-блюзнірський, нелюдський спосіб, властивий лише звироднілим пошехонцям, белькотіти про те, що вся вина за такий витворений катастрофічний стан спадає на... місцеві казахстанські партійно-урядові організації, які, мовляв, не зважаючи на »державну допомогу«, »не зуміли використати« наявних можливостей і »ресурсів« у виконанні збиральних сільсько-господарських робіт на цілнинних землях.

Битий і утертий, як тичино-сосюрівські віршилища про »молодість і щастя комунізму«, прийом виправдання за свої власні злодіяння, властивий московсько-большевицьким держимордам.

Московсько-комуністичні колонізатори-гнобителі чіпляються за ті їх старі, практиковані ще Леніним і Сталіном в найрізноманітніші часи сутужного стану московської імперії, прийоми й методи, властиві кожному злочинцеві-злодієві: не я винен, що я вкрав! Не Москва винна в тому, що сільське господарство і селянство терплять удар за ударом, а... місцеві органи! Ось як трактує це питання постанова грудневого пленуму ЦК КПСС:

»Пленум ЦК КПСС вважає, що хиби в розвитку землеробства і тваринництва значною мірою пояснюється тим, що багато місцевих партійних, радянських і сільсько-господарських органів слабо проводять організаційну роботу, нерідко по-старому підходять до керівництва колгоспами і радгоспами..., обмежуються формальними схваленнями заходів партії, загальними закликами, миряться з хибами, не роблять істотного впливу на стан справ у колгоспах і радгоспах«.

Скинувши з себе таким чином вину за катастрофічний занепад сільського господарства в московсько-советській імперії, зібрана на пленумі купка народних гнобителів зробила спробу знайти шляхи і засоби, з допомогою яких можна б було запобігти цілковитій катастрофі.

Але які ті шляхи і які засоби? Щоб піднести заниклий стан сільського господарства до менш-більш вищого рівня, не кажучи вже про рівень сільського господарства Америки, яку то, як бачимо, цілком беззглядно хоче »наздогнати« большевицька Пошехонія, потрібно, найперше дати народам національно-політичні свободи, себто державну незалежність і суверенність, а цього найбільше бояться керівники московської імперії. Поневолені Москвою народи, мільйони працюючих мас, не можуть діждатися навіть будь-якого поліпшення їх життєвих умовин. Людей треба годувати й одягати не осоружними й бридкими брошурами промов та обіцянок царя-імператора Хрущова, а хлібом, молоком, маслом, м'ясом, одягом та взуттям. Та московські людодіди не мають коштів на поліпшення життєвих умов мільйонів закріпачених працюючих мас, бо рятуючи свою власну шкіру та шкіру московської імперії, продукують атомну та всяку іншу наймодернішу зброю. Скільки коштів пожерли »спутники«, військово-зброєнєві бази в ССРСР, в країнах сателітів та в інших пунктах земної кулі? А армії московсько-советських збройних сил, що окуповують країни Середньої Європи, Близького і Далекого Сходу? А що коштує Москві ціянатна отрута та всі інші засоби, з допомогою яких московські

вбивці прагнуть придушити український національно-визвольний самостійницький рух та такі ж рухи інших поневолених Москвою народів?

Ще і ще можна б перерахувати «кишені» московсько-більшевицьких колонізаторів, куди йде капітал, витиснутий з народних мас. Саме тому «могутня» московська імперія змушена робити ставку в піднесенні сільського господарства на використання «резервів».

Поставлене завдання грудневим пленумом ЦК КПСС орієнтуватися у виході з кризового стану в сільському господарстві на використання «резервів», очевидно місцевих, це також старий коник імперіальної Москви. З вищенаведених причин московський «карман» чи, як його можна назвати, московська «казна», не дозволяє видати на народні потреби ані копійки. Натомість із народів узяти все, хоч би й останню копійку, — це і є практичне значення московської ставки на використання всіх місцевих «резервів». Постанова грудневого пленуму так і визначає, що культура і піднесення сільського господарства залежать насамперед від «умілої організації виробництва, найповнішого використання резервів».

Практично це означатиме, що після грудневого пленуму в московській тюрмі народів почнеться нова кампанія різних «мобілізацій»: мобілізація робочої сили, яка потягне за собою нові безкоштовно відпрацьовані людьми надгодини, вихідні та святкові дні (суботники та неділяники); цією робочою силою будуть безкоштовно побудовані сотні й тисячі колгоспних свиноферм, корівень, птахівень і т.п. А люди як не мали, так і не матимуть людських житлових приміщень, будуть жити цілою родиною в одній кімнаті, будуть купатись у дерев'яних ночвах, як за часів «первісного комунізму», або й зовсім не купатимуться. Буде мобілізація лісоматеріалів для будівництва «громадсько-колгоспних споруджень»; мобілізація племінного молодняка худоби в колгоспників і заміна його на колгоспну худобу, що висить по фермах на мотуззях, бо без цього «могутня» пошехонська імперія не всилі добитися піднесення поголів'я тваринництва; мобілізація старих запасних частин до сільсько-господарських машин, особливо гумових частин, бо без «мобілізаційних» старих автомобільних коліс «найпередовіша» і «наймогутніша» Пошехонія не зможе наздогнати «загниваючу» Америку; буде мобілізація школярів до збирання старих коліс і шруб, а ця їх робота буде зарахована в години «практичних навчань»; нарешті в системі тих безчисленних «мобілізацій» буде й головна і вирішальна мобілізація — мобілізація всіх насіннево-зернових, продуктових та земельних «місцевих резервів» у колгоспах та в колгоспників, подібно, як це було в прокляті 30-ті роки...

Годі перелічити тут усі «мобілізації». Можна лише сказати, що наслідки «накреслених заходів» московсько-більшевицьких грабжників на грудневому пленумі ЦК КПСС, принесуть поневоленим Москвою народам ще більш важке і безпросвітне рабське життя.

Інж. Д. ШАЛДІЙ

«ГОРДІВ ВУЗОЛ»

Національне питання в колишній царській Російській імперії та в сучасній комуністичній — нерозв'язаний «Гордів вузол». Зрештою, «Гордієвого вузла» ніхто ніколи не розв'яже, хіба розрубає мечем. Так мусить статися і з розв'язанням національного питання в СРСР. Поневолені Москвою народи мусять нарешті розрубати той національний вузол мечем національно-визвольної революції.

Вигадана більшовиками доктрина «соціалістичних націй», якою вони намагаються «розв'язати» національне питання в СРСР, швидко виявилася ще одною імперіалістичною оманю Москви, тим разом уже на червоно перефарбованої.

Сталін, хоч і стягнений Хрущовом з п'єдесталу несплямненого комуністичного божка, все ж таки в національному питанні залишився для московських більшовиків не абияким авторитетом. А він, як і інші советські партійні «учені», твердив, що в СРСР капіталізм знищений, класова різниця зліквідована і всі народи колишньої Російської імперії перетворилися в безкласове суспільство советських «республік». Значить, в СРСР нації нібито перестали існувати, але бачимо, що не зважаючи на національне поневолення і колоніальний визиск, національні спільноти в СРСР таки існують проти волі московсько-більшовицьких гнобителів. Щоб замаскувати й притупити гостроту національного питання, а перш за все обдурити народи в СРСР — комуністичні теоретики вигадали нову назву: «соціалістичні нації». Вже й на цьому прикладі виявляється безглуздість різних советських теорій, бож Сталін твердив, що нації це взагалі витвір історичної епохи капіталізму, отже в «комуністичному суспільстві» нема місця на жодні, навіть і «соціалістичні нації».

Нації, як відомо, не є витвором такого чи іншого суспільного устрою, це відвічно існуюча, духово й фізично, народна спільнота. Сталін у своїй книжці «Марксизм і національне питання» (Госполітгиздат, 1952) заплутує національне питання ось так:

«Нація має право вільно вирішувати свою долю. Вона має право влаштуватися так, як їй завгодно, не утискаючи, звичайно, прав інших націй. Але, як вона мусить улаштуватися, які форми повинна прийняти її майбутня конституція, якщо взяти до уваги інтереси більшості нації, зокрема пролетаріату? Нація має право влаштуватись автономно. Вона має право навіть відокремитись. Але це не означає, що вона може це зробити за кожних умовин, що автономія чи відокремлення всюди і завжди будуть вигідні для нації, себто для її більшості».

Тут з «науковою» логікою Сталіна зовсім не впорядку. Кожна національна спільнота за властивою їй духовою і фізичною конструкцією — однорідна. Різномірних націй немає. Нація, як одна цілість, не може складатися з якоїсь внутрішньої «більшості» чи «меншості». Загальнонаціональні інтереси для всіх членів нації одні й ті ж самі. Нація може поділятися на суспільні прошарки чи класи, але для всіх них існують одні й ті ж самі загальнонаціональні інтереси. Натомість не можна сказати, що такі спільні загальнонаціональні інтереси існують у російського й українського робітників. Вони (інтереси) можуть бути загальними по класовій приналежності, але в жодному випадку не по національній. Чи можна рахувати, напр., зміцнювання воєнного й панівного потенціалу Московської імперії «загальнонаціональним інтересом» українського робітництва, так як московського? Не було також і спільних загальнонаціональних інтересів у московського та українського поміщиків. Московський поміщик експлуатував українську землю і її нарід у користь Московської імперії, а український поміщик, хоч би й визискував певні шари української суспільності, все ж таки дбав про свою українську землю, а не про московську. Це саме стосується і до селянства.

Сталін навмисне наплутав про «право націй на відокремлення», притягаючи до того т. зв. «класову боротьбу». Інакше він навіть теоретично не міг би заперечити права нації на самовизначення й відокремлення. Він запитує: «Які ж форми повинна прийняти майбутня конституція нації, коли брати до уваги інтереси більшості нації, зокрема пролетаріату?» В Україні до 1917 року взагалі мало було «пролетаріату», більшість нації складало селянство. Отже інтереси «більшості» української нації аж ніяк не належали «пролетаріатові», а селянству.

Сталін, щоб зміцнити своє твердження, наводить такий приклад: «Закавказькі татари, як нація, можуть зібратися, скажемо, на своєму сеймі і, підпорядкувавшись впливам своїх беків, відбудувати в себе старі порядки, вирішити на сеймі відокремитись. За змістом пункту самовизначення вони мають на те повне право. Але, чи буде це в інтересах працюючих прошарків татарської нації? Чи не треба в цю справу втрутитись і виступити з конкретним пляном вирішити питання найвигідніше для татарських мас? Зрозуміло, що треба! Таке втручання повинна робити партія пролетаріату ведучої нації».

Отже партія «пролетаріату ведучої нації», себто московської, має вирішувати долю татарського чи іншого народу. Це чергове заперечення права нації на самовизначення, бо справа відокремлення нації, її соціального й державного устрою, є справою лише членів даної нації, а не справою чужоземної, хоча б і «ведучої нації».

Московсько-большевицькі теоретики твердять, що економічні, політичні та культурні умовини, в яких знаходиться та чи інша нація — це єдиний ключ до правильного вирішення, як повинна влаштуватися дана нація та які форми мусить прибрати її конституція. Згідно з цим твердженням Москва створює і відповідні «умовини» для поневолених націй. Напр., в Україні вперто продовжує русифікацію, перемішує московське населення з українським, надає московському першість, впроваджує

свою економічну, культурну й національну політику. За таких умов український народ мав би асимілюватись та втратити можливість відокремитись від «ведучої нації». Тому московські бандити так ненавидять і жорстоко нищать український націоналізм, поборюють усіма засобами українських націоналістів, що не дають москвинам створювати в Україні корисні їм «культурні, економічні й політичні умовини», які мали б змушувати український народ ковати московську отруту, що вбиває окремішність і життєздатність української нації. Навіть партії комуністів-боротьбістів і укаїстів були в очах Москви «контрреволюційними», хоч фактично вони були виплодом московської компартії.

Сталін писав: «Ми знаємо, до чого приводить розмежування робітництва за національною ознакою. Розпад єдиної робітничої партії, загострення національного тертя, національна ненависть — доводять до повної деморалізації пролетаріату всіх націй. Єдиний засіб проти того — створення партії на інтернаціональних засадах... Принцип інтернаціонального об'єднання робітництва — єдиний шлях до вирішення національного питання».

Отже московські комуністи вилучають зі складу нації робітництво і розглядають його як «безбаченків», як інтернаціональну категорію людей, а таке трактування робітництва безумовно протиприродне і протинаціональне. Перетворення українського селянства у колгоспників, себто у сільсько-господарське робітництво — це, іншими словами, денаціоналізація і інтернаціоналізація його, щоб знищити українську націю, розтопити її в московськiм казані. Навіть назви московських філій в Україні мають лише територіальне значення, а не національне. Напр., «Комуністична партія України», а не «Українська комуністична партія», себто — вона інтернаціональна, точніше — московська, на території України.

Національне питання в ССРСР — найгостріше й найнебезпечніше для Москви. Вона не всилі розв'язати його жодними теоріями про «інтернаціональний пролетаріат», «соціалістичні нації» тощо. Від самого початку свого панування в Україні московські більшовики всілякими способами намагаються обдурити й збаламутити український народ, щоб перетворити його в народ «советський».

Україна опинилася в складі ССРСР наслідком московського нападу на неї. Вона не «об'єдналася добровільно з братнім російським народом», як пишуть сучасні московсько-більшовицькі самодержці та їх вислужники, а впала жертвою загарбницьких московських орд, що повною силою були спрямовані на загарбання України. Ось що писав Сталін в «Ізвестіях ЦК» 14 березня 1918 року:

«... Чи треба доказувати, що вітчизняна війна, яку ми розпочали на Україні, підтримується всією советською Росією? А що, коли наша війна на Україні затягнеться, коли ми не витримаємо, а вона (війна) перетвориться нарешті у війну Росії проти Заходу? Чи ж не зрозуміле те, що там на Україні зав'язуються тепер головні вузли міжнародної сучасності — вузол нашої російської революції, розпочатої в Росії, та вузол імперіалістичної контрреволюції, що йде з заходу?»

Очевидно, що це зрозуміле, та не тільки москвинам, а теж і нам українцям. Відокремлення України від Москви в самостійну державу в 1918-20-их роках було смертельною загрозою для московсько-комуністичної влади і цілої Московської імперії. Зліпивши ский-такий агентурний «уряд Радянської України» в Харкові, якого завданням було викликати в Україні громадянську війну, Москва кинула всі свої сили на загарбання України. Ось що писав Ленін в особистій телеграмі до Совнаркому України 29 травня 1919 року:

«Уповноваженому совоборони на Україні... В напрямі на Мілерово вогор збирає всі сили, щоб з'єднатися з козацьким повстанням. Наша війна на Україні дуже тяжка, небезпечна для нас з національно-політичного боку, і знесилююча. Вона вимагає від нас величезної маси військ. Петроград, Москва, Серпухово, Іваново, Брянськ та інші центральні міста Росії мобілізували всі свої людські маси і відрядили на Україну. Якщо буде так далі, ми з людськими резервами не витримаємо. З нашого боку ми примушені посилати на Україну масами всіх курсантів командних курсів, а це може в найближчі часи позбавити червону армію її червоних командирів. Подвойський і Антонов своїх обіцянок не виконують, тільки відпекуються порожніми та хвалькуватими телеграмами. Підсилення Донбасові немає; мобілізація робітництва провадиться вами злочинно незадовільно. Ви відповідаєте особисто за неухильну катастрофу, якщо не застосуєте на Україні надзвичайних заходів. Необхідно негайно пересунути всіх відповідальних працівників партії та уряду до Харкова та Катеринослава для поголовної мобілізації робітництва; потім по одному визначному працівникові приділити до кожної військової частини для просування її на Донбас. Загибель революції буде невідклична без нашої перемоги на Донбасі. Без перемоги на Україні советська влада в Росії загине. Тому треба все відкласти набік, крім Донбасу, на одну рушницю приділяти трьох вояків. Ми мусимо в Донбасі перемогти. — Ленін».

Чи треба ще коментувати, як Україна «об'єдналася з братньою Росією»? Мабуть ні, телеграма досить ясна. Додамо ще хіба витяг із статті Сталіна, вміщеної в «Правді» 28 грудня 1919 року, п. з. «Військовий етап на півдні Росії»:

«...Запілля советських військ увесь час міцніє, тому що советський уряд — це уряд російського народу, уряд, який користується найбільшим довір'ям широких шарів російського населення... В перебігу розвитку громадянської війни в Росії, райони революції і контрреволюції вже цілком визначилися. Внутрішня Росія, з її промисловими та культурно-політичними центрами — Москвою і Петербургом, з однорідним за національним складом населенням, росіянами, стала базою революції. Окраїни ж Росії, головним чином південні та східні, з населенням великою мірою за національним складом різномірним, що складається з козаків, татарів, башкирів, киргизів, українців, чеченців та інших, мусульманських народів — перетворилися в базу контрреволюції».

Хто хоче, хай пошукає тепер різниці між московським імперіалізмом і комунізмом, коли навіть божки московсько-комуністичної імперії —

Ленін і Сталін — ствердили, що базою комуністичної революції була Московщина, а базою »контрреволюції« була Україна та інші поневолені Москвою країни, що відроджували своє незалежне національно-державне життя.

Наведені тут цитати з писань Леніна і Сталіна підтверджують правильність нашої політичної концепції: Відокремлення України від Московської імперії в незалежну суверенну державу — це смерть російському імперіялізмові, його комуністичній зразі, а одночасно — це мир і справедливість у всьому світі. І не даром Москва так боялася, щоб Україна під час другої світової війни не стала самостійною державою. Не даром так раділа, коли Гітлер пішов їй на руку і проголосив на Україні свій »Райхкомісаріят«. Це врятувало московську компартію і Московську імперію.

На жаль, західні відповідальні політики ще далі не хочуть зрозуміти визвольної боротьби поневолених Москвою народів, замовчують значення і потенціальну силу найбільших внутрішніх ворогів СССР — українців, грузинів, кавказців, білорусів та інших народів. Вони весь час переговорюють з Кремлем, чекають від нього поступок, »мирного співжиття« та інших московських »несподіванок«, затаючи таким способом ще міцніше вже свій »Гордіїв вузол«, який вкінці будуть примушені самі розрубати мечем, або... капітулювати. Національний »Гордіїв вузол« у Московській імперії розрубують самі поневолені Москвою народи, і щойно тоді прийде кінець московсько-комуністичному блахманові та самій імперії, побудованій на глиняних ногах.

»Большевизм, — як не парадоксальним видається це твердження, — це третя форма московського імперіялізму, московської великодержави, якої першою і другою формами були московське царство та імперія Петра I-го. У цьому розумінні большевизм — це синтез Івана Грозного і Маркса...

... Згідно з традиціями Івана Грозного й царських можновладців, комунізм створив деспотичну й бюрократичну державу, яка захопила владу над тілом і душею народу... Московський комунізм і створену ним державу треба вважати за вислів історичної дії, за вираз притаманностей московської душі і месіянстичних енергій марксизму...

... Замість Третього Риму, Росія створила Третій Інтернаціонал, який перейняв багато притаманностей Третього Риму. Третій Інтернаціонал, в очах його прихильників — свята держава, що ґрунтується на догматичній вірі, і цей Інтернаціонал не інтернаціональний, а продукт московського національного руху. На Заході, назагал, не розуміють цього парадоксу, і тому західні комуністи, що підпорядковують себе Третьому Інтернаціоналові, грають у ньому звичайно дуже сумну роль. Вони не хочуть цього зрозуміти, що в межах Інтернаціоналу вони прагнуть над здійсненням московської, а не західноєвропейської ідеї... Тепер у советській Росії багато говориться про соціалістичну батьківщину, яку треба боронити до останньої краплі крові. Але ця соціалістична батьківщина — ніщо інше, як Московщина...«

(Н. Бердяев: »Змисл і доля російського комунізму«)

П. ШТЕПА

НИЩЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЩОСТІ*

Хоч Україна перед Богданом (Хмельницьким) і по ньому була в дуже скрутному положенні, все ж таки москвини не відважилися підбивати її відкритою війною, розраховуючи на те, що «холодною війною» вони опанують Україну меншим коштом і певніше. Вони й не помилились. Вже Переяславський договір дав Московщині величезні можливості руйнувати зсередини державотворчі сили України. Це грізна пригадка нам і тепер про ролю майбутніх переяславських договорів з москвинами. Методи «п'ятої колони» — підкупи, обдурювання, шантажі, скритовбивства і т. п. — були знані москвинам досконало, бо мали вони в тому великий історичний досвід. Саме такими методами перший же московський князь Іван Калита (1328-1340) та його наслідники загарбали всі інші князівства на півночі.

По нашій Полтавській катастрофі (1709 р.) москвини винищили всіх хмельничан та мазепинців, себто майже увесь державотворчий шар нашої провідної верстви. Лишилися при житті переважно найгірші — з точки погляду боротьби з москвинами — провідні люди. Лишилися всілякого роду «неутральні» («моя хата скраю»), «черевані», «периноспали», всілякі боягузи та підлизники, такі які «за шмат гнилої ковбаси хоч матір рідну продадуть». Ясна річ, з такою українською «елітою» москвини впоралися легко. Лишилися ще вільна Січова республіка, і москвини поспішили знищити її при першій же нагоді (1775).

Значне побільшення Московської держави викликало пекучу потребу значної кількості освічених адміністраторів і, в першу чергу, військових старшин. В середині XVIII-го стол. у більшості московських полків понад 60 % старшин були німці. Це загрожувало москвинам великою небезпекою у випадку війни з Німеччиною. Як показав сумний досвід, вишколити своїх москвинів було неможливо навіть драстичними заходами. Хоч-не-хоч московський уряд був примушений притягати на службу імперії українців для адміністративної, військової і культурної праці. Але разом з тим московський уряд добре розумів небезпеку від такого кроку. Занявши багато високих адміністративних та військових постів, українці мали б, якщо не розвалити імперію, то щонайменш не дати москвинам можливості обернути Україну в цілком безправну, безоглядно визискувану колонію. Отже були б перекреслили московські плани розбудувати свою імперію коштом України. Це добре розумів основоположник імперії Петро I-ий і тому дав вказівки та заповіт усім своїм наступникам, включно з теперішніми диктаторами: «Народ Малоросійській зело умен, от чего ми в неавантаже оказатесь можемо» (Нарід український дуже

*) Скорочений розділ із праці П. Штепи: «Українець з Москвин».

культурний, а це дуже небезпечно для нас»). Обернути це «умен» в дурноту й сліпоту — стало змістом усієї політики москвинів щодо українців, від Петра почавши по сьогоднішній день включно. Пролетарська Московщина (СРСР) бачила ту загрозу Московській імперії ясніше за дворянську, і тому тисячократно посилила нищення української культури й економіки. За останніх 40 років пролетарська Московщина знищила наших культурних скарбів у сто разів більше, ніж дворянська за 200 років. А про знищення економіки вже й не говоримо...

Напочатках не так-то легко було запрягти українців до московського державного воза, бо ще були живі традиції боротьби проти Московщини; українці ще мали живі, сильні почуття своєї вищості над москвинами, була ще в них глибока огида до тих дикунів. По Полтавській катастрофі москвини могли силою, насильством примусити українців виконувати в Московщині обов'язки єпископів, генералів, професорів, адміністраторів, інженерів тощо, але вони розуміли, що методи фізичного примусу могли загострити українську ненависть до них, а це не ворожило добра для їхньої імперії. Треба було знайти менш помітні методи примусу.

Першим кроком у тому напрямі було **знищити вищість України і українців**: вищість суспільного ладу, вищість культурну й економічну. Обернути помаху й непомітно культурну, багату Україну в колонію рабів, у джерело сирівців та «гарматного м'яса» для Московської імперії. Це стало святим заповітом і метою всіх москвинів. Усіх — це значить не лише уряду та Церкви (зрештою, Церква в москвинів була лише частиною уряду), а також і всього московського суспільства, від неграмотного Ваньки починаючи і на університетських професорах та письменниках кінчаючи. Від 1654 року по сьогодні без одної хвилини перерви.

Московський університет світив пусткою, а Київська академія була переповнена студентами. Хоч москвини й приваблювали українців до Московського університету добрими стипендіями, українці туди не йшли. Отже треба було закрити Київську академію. В 1709 році Петро I-ий наказав князеві В. Голіцину зробити «чистку» студентів Київської академії. Голіцин зробив «чистку» і з 1.100 студентів залишив в Академії 161. Трохи пізніше Катерина II-га наказала Академії навчати лише московською мовою і приймати (до Академії) лише дітей священиків, себто обернула нашу славну Академію в школу для вишколу священиків. Тоді ж вона заборонила приймати до університетів та середніх шкіл дітей нешляхетського походження, а до нижчих міських шкіл заборонила приймати дітей селян.

Українська Церква за часів Катерини II-ої ще не була змосковщена. Наші ієрархи вели, хоч і тихо, але вперту боротьбу проти її обмосковлення. Наші монастирі та Церковні Вратства вдержували середні українські школи при кожному монастирі. Московський уряд не почувався в силі закрити ті школи одним наказом, і тому видумав інший спосіб, щоб їх закрити: відібрати від монастирів економічну основу тих шкіл. Катерина давно вже гострила зуби на наші монастирські землі. Вона написала правителеві України графові П. Рум'янцеву, щоб він: «тамошніх нескільких називаемих панов скланил к подаче челобітной, в которой оні просилі б о лучших учрежденій школ» (аналогія до шкільної політики в СРСР). П.

Рум'янцева подав у 1765 році проєкт заснування університету в Києві й Чернігові та середніх шкіл по інших містах України. Кошти на їх удержання мали б здобути шляхом секуляризації (відібранням) монастирських маєтків. У 1769 році Катерина відібрала маєтки від наших монастирів, а відкривати школи — річ ясна — й не думала. Щогірше, наказала викинути Академію з Братського монастиря, де вона приміщувалася від часів її заснування Петром Могилою. 70-тилітнього митрополита Арсенія Мацієвича, який виступив в обороні наших шкіл, Катерина за «превратное і возмутительное толкованіє св. Письма» замурувала живим у Ровельській в'язниці, де він і помер 1772 року. Пізніше (в 1812 році) москвини закатували українського архієпископа Варлаама Шишацького за «протівленіє імператорському велічеству». Ще пізніше (1928 році) за «протівленіє пролетарському велічеству» москвини знищили українських митрополитів В. Липківського та М. Ворецького.

З утратою своїх маєтків наші монастирі вже не могли утримувати середніх шкіл. Так знищили москвини наше середнє шкільництво.

Наша шляхта через Рум'янцева просила Катерину відкрити Військову школу в Глухові, де був великий будинок. Катерина віддала будинок «на дела палезниє», а школи не дозволила. Українська шляхта просила в московського уряду в 1760, 1764 і 1801 роках дозволу побудувати й утримувати на власні кошти університет в Україні. Звичайно, дозволу не дістала. Аж у 1805 році, коли захиталася сила московської влади, Москва, примушена страхом, дозволила українцям побудувати за власні гроші університет у Харкові, але не в Києві. Боялися москвини духу тисячолітніх традицій нашої столиці. (На Московщині всі університети і школи будувалися за державні гроші).

Академія знищена, середні школи — також. Лишилися нижчі сільські школи, в яких навчали наші священики і т. зв. мандрівні дяки. Мандрівні дяки — це були учні монастирських середніх шкіл та студенти Академії. Останніх дуже радо наймала наша шляхта на учителів своїх дітей (особливо, коли їм заборонили москвини вступ до Академії).

В Україні сільські школи будували й утримували самі селяни власним коштом (звичайно, без жодного наказу згори). Московський уряд заборонив мандрівним дякам учити, а сільські школи передав під владу єпископів. Указом з 3-го травня 1783 року Катерина закріпачила всю решту ще вільного селянства, і наше село швидко так зубожіло, що вже не могло втримувати шкіл. І так у 1768 році в Україні одна школа припадала на кожні 746 душ населення; в 1775 році — на 6.750; в 1860 р. — на 17.143, а в 1902 році 83 відсотки дітей в Україні не ходило до школи. Справжнє «благотворное вліяніє старшого брата».

«Малая Росія, Ліфляндія і Фінляндія — провінції, що мають ще старі привілеї. Скасувати ті привілеї всі нараз було б нерозумно, але й уважати ті провінції чужоземними і так їх трактувати, є просто дурнота. Ті провінції треба лагідними, непомітними способами змосковщити» — так писала Катерина II-га у своїй інструкції кн. Волковському.

В 1917 році розвалилася Московська імперія. Україна, Польща, Фінляндія, Латвія, Естонія, Литва, Грузія, Азербайджан, Туркестан та інші проголосили свою державну незалежність від Московщини. Ввесь україн-

ський нарід із нечуваним запалом кинувся відроджувати свої старі вольності. Селяни, не чекаючи наказів згори, стихійно, масово закладають українські школи; українські науковці почали енергійно розбудовувати вище шкільництво, видавати наукову літературу, словники, шкільні книжки тощо. Відкривається кілька українських університетів і кількасот середніх шкіл. Молодь кинулася масово до освіти, до пізнання історії свого народу, історії боротьби України з її найлютішим ворогом — Московщиною. Москвини всіх політичних напрямків, включно з демократами й соціалістами, зубами скреготали з люті, пам'ятаючи Петрові слова, але вже не сила було їм «васпретіть», бо ціла Україна горіла в полум'ї збройних повстань проти поневолювача, тепер перефарбованого на червоно. Аж до 1930 року боялися москвини відверто поборювати цей стихійний вибух, зріст українського національного відродження, лише скріпляли свої московські сили в Україні та складали списки «сепаратистів, буржуазних націоналістів».

Підготувившись, москвини по 1930 році вдарили з подесятереною люттяю по Україні. Двома великими ударами знищили майже всю нашу національну еліту (процес СВУ та розгром УАН). Засуджено тоді на смерть — через розстріл або на повільну смерть у сибірських концтаборах, — майже всіх членів Української Академії Наук, великих науковців, таких як С. Єфремов, В. Удовенко, В. Підгасцький, О. Гребенецький, В. Ганцов, Й. Гермайзе, Г. Іваниця, В. Дога, К. Шило, Г. Голоскевич, Г. Холодний, М. Кривенюк, В. Страшкевич, В. Шарко, В. Дубровський, М. Кудрицький, А. Барбар, М. Слабченко, Р. Виржиківський, О. Яната, М. Данилевський, В. Карпетченко, О. Курило, О. Синявський, Г. Джиджора, П. Клименко, К. Харламович, В. Щербина, М. Добровольський, К. Лазаревський, Ф. Савченко, М. Калинович, Є. Тимченко, М. Зеров, П. Филипович, А. Лобода, М. Василенко та ін.

Академіків знищено, але Академію не закрито. Чому? — Бо вибух української національної творчості по 1917 році показав москвинам, що парськими методами «васпретіть» (заборонити) вони ніколи не поконають України. Тож пригадали інструкцію своєї цариці Катерини — «московщити помалу й непомітно».

В 1917 році москвини побачили, що українець, навіть змосковщений, вдачею, а часом і світоглядом, лишається все таки українцем, хоч і називає себе «русскім». І придумали вони справді геніальний план: знищити українську еліту і поставити на її місце «зукраїнізованих» чистокровних москвинів. Чистокровний москвин, хоч би й перфектно знав українську мову, історію, літературу, та хоч би й сам писав лише українською мовою і лише на українські теми, і навіть справді «щиро любив Україну», все ж таки він до смерті лишиться тим, чим народився — москвином. Москвином і лише москвином, бож різнить нації у самій основі — різна **духовість**. А чужої духовості не можна «навчитися», вона передається лише венами крові. «Українізований» москвин у найліпшому випадку може бути патріотом України, але це зовсім не те, що є український патріот. У житті звичайно таких найліпших випадків є менше ніж 1%, а 99% «українізованих» москвинів завжди стануть на боці

Московщини в її боротьбі з Україною, активно чи пасивно, але на боці москвинів. А ці »зукраїнізовані« москвини для України є далеко-далеко небезпечнішими ворогами, ніж звичайні москвини, бо вони свої про-московські погляди і свою діяльність аргументують не московськими інтересами, а »науковою об'єктивністю«, »солідарністю робітників«, »інтернаціоналізмом« та подібними гарними фразами. А на гачок-принаду таких справді гарних фраз наївні українці дуже легко ловляться, не бачучи руки, що держить вудку. »Українізація« України московським урядом мала дві мети: виявити і скласти списки української національної еліти і передати керму національного відродження України в московські руки.

Але керувати кораблем може лише той, хто знає море, знає його підводні скелі, напрям і силу пануючих на ньому вітрів, бо інакше — корабель скорше чи пізніше затоне. Москвини українського національного моря не знали, а ждати поки »зукраїнізовані« москвини його вивчать не було часу, бо море те вже почало виходити з берегів і загрожувало затошити москвинів і Московщину. В цей критичний час для москвинів подали їм дружню допомогу — найбільшу з усіх інших допомог — жиди. »Наші« (в Україні) жиди знали українське море ліпше, ніж ми самі. Розуміли, що означає відродження української нації, знали, що культурне відродження — це лише початок великого процесу росту України. І знали вони в чім сила і слабкість того процесу...

І саме жидам москвини спокійно доручили керувати »українізацією«. На місце знищених академіків-українців, зробили »академіками« В. Затонського (жид), А. Хвилю (справжнє прізвище — Мусульбас), Ангола Ізраїля, Ахієзера Наума, В. Фількельштейна, Й. Ліберберга, О. Фінкеля, Н. Кагановича, О. Шліхтера та інших, які ніколи не мали нічого спільного з наукою. Більшість із них була без університетської освіти, а деякі навіть і без середньої. Додали ще кількох москвинів, які вже »зделались українцями«, а як зовнішню декорацію — декількох »-енків«, слухняних яничар..., які з лакейською послужливістю вже ось 30 років »помагають москалеві з матері сорочку здирати«. А щоб було ще певніше, то надали право голосу вирішувати справи Академії і замітачам, сторожам та слугам академічних будинків. Слід зазначити, що Петербурзька імператорська академія не зазнала жодних змін.

Українську Академію Наук підпорядковано Московській академії, яку замаскували назвою »Всесоюзна«. А щоб кожному була ясна ця »реформа«, то перезвали Українську Академію Наук на Академію Наук **України**, себто змінили її національне значення на географічне. (Змодернізована форма царського: »не било, нет і бить не может«).

»Всесоюзна« (академія) негайно наказала своїй Київській філії закрити Історичний відділ з усіма його підвідділами, закрити Відділ української мови, спалити всі наукові (термінологічні) словники, що їх видала чи приготувала до друку УАН, та знищити всі інші наукові українські рукописи; коротко — випекти розпеченим залізом (і кров'ю) всі сліди »мазепінського сепаратизма«. Тоді москвини вивезли з УАН кілька вагонів рукописів, картотек наших словників та інших наукових матеріалів, і мабуть усе спалили. Обернули нашу Академію у звичайну канце-

лярію для виконання складеного в Москві плану московщення України. Всі вищі школи в Україні відібрали від міністра освіти України і підпорядковували безпосередньо міністрові освіти в Москві, який — ясна річ — наказав українським університетам викладати на «общепонятном язикс» та оголосив обов'язковим викладати і знати (для студентів і професорів) українську мову, літературу й історію, але обов'язково знати московську мову, літературу й історію.

Яке ж завдання поклали москвини на т. зв. Академію Наук України і чому залишили українську мову в середніх та нижчих школах?

Пробували вони й це зробити, але на кривавім досвіді швидко переконались, що інструкція Катерини II-ої була мудра: «треба помалу, непомітно московщити». Вони знали, що московська школа, московська мова й література змосковщили 99% української інтелігенції і міщанства, але селянство залишилося незмосковщеним. Вони думали, що якби дурний царат був побудував московські школи по селах та примусив українських батьків посилати до них своїх дітей, то українське селянство було б змосковщилось також, і тепер був би один 200-мільйоновий «русский» народ. Але коли український нарід уже національно пробудився, закладати школи з московською мовою навчання вже запізно, бо вони до горячого розпекли б ненависть українців до москвинів. Висновок — треба дозволити (покищо) навчати в школах українською мовою, але подбати, щоб ті школи не були українськими, а щоб були московськими, себто щоб **плюгавили все українське і глорифікували все** (включно з царями і царською літературою) **московське українською мовою**, отже — щоб виховували ті школи патріотів «єдинонеділимої Росії».

Десятки тисяч таких шкіл відкрили москвини по селах, містечках і містах України. Навіть московські емігранти-монархісти, запеклі визнавці «не било, нет і бить не может нікакого українского язика», пишуть у своїй пресі з признанням для большевиків: «большевікі делают русское национальное дело». Істинно так!

А в міжчасі т. зв. Академія Наук України мусить подбати, щоб українська мова, а з нею і література, вмерла повільною, непомітною смертю; мусить подбати, щоб самі українці побачили, що властиво українська мова цілком непотрібна, забідна, щоб нею можна висловити вищі абстрактні, наукові та технічні тямки; фактично є лише говіркою простолюття. Натомість московська мова багата, та й різниці між обидвома мовами дуже малі.

За це властиво і дбають «наші академіки» — мусульбаси, фінкелі, ізраїлі, попови, пьотрови, іванови, кириченки, тичини, сосюри вже ось 30 років. Щоб тримати український правопис у хаотичному стані, навмисно не зреформували його раз навсе, але періодично кілька разів «переформовують» і «переформовують» аж донині. З українських словників викидають щораз більше «застарілих архаїзмів», а на їх місце вводять московські слова і правопис... Українську історію прочищують від «буржуазних перекручувань», а праці своїх царських істориків видають без змін. Ані одної повної збірки будь-якого українського клясика не

видано, а московських (клясиків) перевидали повністю. Українською мовою видають маленькі книжечки, а щоб це не кидалося у вічі, то видають і грубі книжки — переклади на українську мову московських клясиків. Повного, хоч би й спотвореного, змосковщеного словника української мови донині (за 40 років) не видали...

Але ще багато жило національно-свідомих українців, які поза школою могли виховувати українських патріотів. У першу чергу це учителі середніх та нижчих шкіл. І в одному лише 1934 році московини розстріляли понад 4.000 українських учителів «петлюровцев» (А. Хвиля, «Известия», 17. 1. 1937). А скільки тисяч винищили за весь час — один Бог знає. В 1937 році в Україні буквально в кожній українській родині хтось із ближчої чи дальшої рідні був знищений москвинами. Чимало української інтелігенції (і неінтелігенції) тікало від цього московського національного терору до Московщини. Там вони врятувалися від фізичного знищення, але не врятувалися від національного, бо діти їхні москвожилися. А хто не хотів рятувати себе лише фізично, той кінчив життя самогубством, як, напр., академік Г. Голошкевич, проф. Д. Щербаківський, М. Міхновський та інші.

Та не зважаючи на московський національний терор, українська молодь масово посунула до шкіл і з молодечим завзяттям взялася до науки, ухиляючись усіма правдами й неправдами від москвощення. Серед них було багато дітей розкуркулених селян, які з фальшивими документами дісталися до шкіл. Це була смілива, рішуча молодь, свідомо ворожа всьому московському. Під їх вплив попала й інша українська молодь. І московини викидали зі шкіл тисячі цієї молоді. В 1934 році 85% секретарів Комсомолу в Україні усунено, а вони ж були вибраними, ніби найнадійнішими для москвинів. В 1933-38 роках викинено з Комсомолу в Україні понад 25.000 членів.

Щоб остаточно припинити доступ українським дітям до вищих та середніх шкіл, московини в 1935 році навмисне встановляють дуже високу оплату за навчання, яку з трудом може заплатити хіба добре плачений урядовець. Дітям українського колгоспника чи робітника призначили долю чорнороба; часто вони не могли скінчити навіть і нижчої освіти з-за браку одягу чи з-за браку школи.

Все ж по містах жило чимало українців-урядовців, які всіма силами намагалися дати своїм дітям бодай середню освіту. Москвини знайшли спосіб і їх не допустити до вищих шкіл. Тисячі української молоді по скінченні середньої школи заганяють до колгоспів доїти корови та чистити гній або до фабрик і копалень на працю чорноробів. Скільки тисяч такої молоді загинуло і гине по всяких Казахстанах, може колись довідаємось. А в цей саме час московини відкрили в Московщині люксові школи для дітей своєї еліти, точно копіюючи царські дворянські «Пажескі корпуси». Ясна річ, ті діти вчаться (мають там повне утримання) на державний кошт.

В 30-их роках у високих школах в Україні вчилася студентів на кожні 10.000 населення: жидів — 56, москвинів — 29, українців — 7» (С. Сірополко: «Освіта в Україні»).

Москвини використали більш ніж на 100% турецьку ідею виховання яничар. Усіх українських дітей засуджених, виселених чи розстріляних батьків забирають у Московщину й там у сиротинцях виховують їх на своїх вірних яничар. Придумали москвини ще одну, нечувану в світі методу мобілізації і закріпачення дітей. Вони силою відбирають дітей від батьків до т. зв. фабричних шкіл, які фактично не є жодними школами, лише півтюрмою з військовою дисципліною, якою примушують дітей працювати у фабриці. По скінченні такої «практичної науки» молодій людині забороняється змінити рід і навіть місце праці. До такого не думався ані один деспот ніде в світі. Китайські чи вавилонські деспоти виглядають невинними немовлятами в порівнянні до «рабоче-крестьянсько» правительства СССР.

Та повернемось до царської Московщини.

Ще за часів, коли Україна була в складі Польського королівства, московський цар в умові з Польщею вимагав: «...Все те, в котрих местностях кни́гі печатани і їх слагателей також печатнікі ілі друкарі, смертю казнени і кни́гі собрав сожжені билі і впредь, штоби крепкі́й наказ биш кни́г нікакому є Ваші́х Королевскаво Велічества подданих ні́где не печатать под страхом смертно́й казни...» (мова йде про українські книжки, що друкувалися в межах Польської держави). Ще не мали москвини України у своїх руках, а вже намагалися нищити не лише українські книжки в Україні, а теж і їх авторів. Грізна пригадка нам і тепер! Вимагала Московщина також і від інших держав, щоб вони знищили книжки про Україну, напр., книжки Г. Флетчера (1591), Й. Корба (1700), Е. Кларка (1816), Ч. Люсера (1812) та інших авторів. Петро I-ий посилав своїх агентів шукати і скуповувати по всій Європі (аж в Іспанії) книжки, документи та мапи, на яких Україна зазначена була як окрема від Московщини держава, а Московщина зазначена була її правдивим ім'ям — *Moscovia*.

Від Полтавської катастрофи заборони, конфіскації, палення українських книжок та нищення українських письменників і вчених не переривалися вже ані на одну хвилину аж по сьогоднішній день.

1720 року Петро I-ий видав указ: «...Внов кни́г нікаких кромє церковні́х прежні́х іздані́й не печатать, а і оніє церковніє старіє кни́гі с такімі же церковнімі ісправлять прежде печаті с темі велікоросійскімі печатьмі. даби нікакой розні і асово наречія в ніх не било».

1774 року накладено 1.000 карбованців гривни (кари) на архимандрита Печерської Лаври за те, що в Лаврській друкарні надруковано «Тріюдь» — «не во всем с великоросійскім сходною». В 1726 році москвини сконфіскували українську друкарню в Чернігові та вивезли її в Московщину за те, що друкувала книжки без московської цензури. За митрополита Михайла Заборовського москвини забрали з усіх церков України старі українські церковні книги і понищили їх. Друкарні при св. Софійській Катедрі заборонили друкувати будьщо «протівно печатанім в московской тіпографі́ї кни́г несогласія отнюдь не било». По церквах України москвини наказали вимовляти молитви «і́гласом свойственным російскому наречію».

В 1847 році москвини сконфіскували по всіх книгарнях в Україні все, що було українською мовою, а в 1876 році виходить відомий указ міністра П. Валуєва, що «нікакovo асобенаго малоросійскаго языка не било, нет і битъ не может», і тому (!) забороняється ввіз з-за кордону всього друкованого українською мовою, забороняється друкувати будучо українською мовою. Навіть старі історичні документи, писані старою українською мовою мусять друкуватися лише «без нікаких атступленій от російскаво правописанія»; забороняється український текст під нотами українських пісень. У 1881 році міністер Н. Ігнатьєв грозить карою своїм урядовцям за «малейшее атступление от указа 1876 года».

Москвини не дозволяли українцям видавати українською мовою навіть цілком неполітичні брошури, як, напр., «Буквар» Потебні, «Як живе людське тіло» Стрижевського, «Порадник матерям» Мировцева, «Про комахи» Степовика, «Про гори» Загірної і т. п. Збірку українських пісень дозволили лише з французьким текстом (з московським текстом українці не хотіли видавати).

В 1892 році наказано цензорам не давати дозволу на друк українських книжок «прі малейшому к тому поведе в целях чисто гасударственных». Наказано не допускати до друку абсолютно ніяких дитячих книжок українською мовою «хотя би по существу содержание етих і представлялись благонамереніми» («хоч би змістом вони були доброзичливі», очевидно — Московщині). Отже бачимо, що забороняли не лише зміст, але й саму мову українську.

Немає на світі ані однієї мови, навіть говірки півдиких племен, на яку не було б перекладено Біблії. А москвини не дозволяли видати перекладену (П. Морачевським, П. Кулішем) українською мовою Біблію аж до революції 1905 року, хоч дозволили видати перекладену Біблію на мову маленького племені в Сибіру — тунгузів. На щастя, грузини мали свій переклад уже тоді, коли самої Московщини ще й на світі не було. Були б спізнилися — не дозволили б і їм.

Москвини дозволили видати українських книжок: від 1843 до 1857 р. (за 14 років) — 25, отже півтора книжки на рік; від 1857 до 1870 р. (за 13 років) — 146, отже 11 книжок на рік. Як бачимо, в Україні під московською владою друкувалося багато менше книжок, ніж в Україні під татарською навалою. «Благотворное вліяніе старшего брата!»

В докладі цареві міністрів Толстого, Тімошева і шефа жандармів Потапова, читаємо: «На всю літературну діяльність т. зв. українофілів треба дивитися як на прикритий невинними формами намір розбити єдність і цілість Російської імперії».

По революції 1905 року, коли було уневажнено «Валуєвський указ», українці почали видавати книжки українською мовою. Проти цього відразу запротестував прем'єр-міністер П. Столипін, пишучи цареві: «Виходячи з того заложення, що три галузі східного слов'янства і за походженням і за мовою не можуть не складати одного державного тіла, наш уряд, починаючи з XVII-го століття послідовно й стало боровся проти руху, відомого за наших часів під іменем «українського», руху що несе

ідею відродження старої України і побудову Малоросійського краю на автономних, національно-територіальних основах. Тому з точки погляду наших державних інтересів є крайнє небажаним теперішнє ставлення нашого уряду до колишньої України». (Мова про полегшення цензури на українську пресу).

Але ж так ставився царський, дворянський, буржуазний московський уряд, а «демократическая Росія» законом «Временного Правительства» з 20 березня 1917 р. дозволяла вживати українську мову лише приватним установам і то тільки в трьох губерніях. Іншими словами — знову забороняла українську мову в школах і адміністрації.

Щоправда, це ж знову уряд, але й поступове, ліберальне, демократичне, соціалістичне московське суспільство за пару століть не піднесло ані одного голосу протесту проти переслідування всього українського, в тому числі й української мови. Щогірше — всі московські політичні партії, включно з «інтернаціональними» московськими соціалістами, крайнє вороже ставилися до ідеї навіть лише культурної автономії України (див. їхні програми та резолюції з'їздів). А Герцен ніби визнавав право України на деяку автономію, але з тих мотивів, що гноблення українців відштовхує їх від Московщини, а полегші зміцнять приязнь до москвинів. Московський письменник І. Аксаков домагався арештування й виселення на Сибір П. Куліша за те, що Куліш писав українською мовою. Божок московського поступового суспільства В. Белінський так писав про Т. Шевченка: «Цей хохлацький радикал написав два плюгавства (це про «Сон» та «Кавказ» — П.Ш.). Можливо віра може зробити з Шевченка мученика за свободу, але здоровий розум мусить дивитися на Шевченка як на віслюка, дурня і паскуду. Він є ворогом усякого поступу. І що то за література, що дихає простацтвом мужицької мови та дурнотою мужицького розуму! Його заслали на Кавказ у солдати. Мені його не шкода; якби я був суддею, я був би присудив не менш» (В. Белінський: «Полное собрание сочинений»).

Коли українці звернулися до М. Горького за дозволом перекласти його твори на українську мову, то Горький відповів: «Мені здається, що переклад на українську говірку («наречіє» — в оригіналі) не потрібний. Мене дуже дивує, що є люди, які не лише закріплюють різницю говірок, але й намагаються зробити говірку «мовою», та ще й пригнічують тих великоросів, які опинилися меншістю на терені тої говірки» (його лист з 7 травня 1926 р.). Ще інший популярний московський соціалістичний письменник пише: «Пощо відроджувати допетрівську епоху (себто часи перед Петром I-им, — П.Ш.): пощо гальванізувати українську говірку, яка вже покрилася порохом. Українські письменники хочуть конкурувати з московськими, а виходить, що вони лише їх невдало мавпують» (Ф. Іладков: «Цемент»).

Тепер москвини називають таке ставлення до українського народу «братньою допомогою» поступового московського суспільства. Щобільше, ані оком моргнувши, брешуть просто в очі, що В. Белінський і М. Горький були найбільшими ентузіястами української мови та приятелями Т. Шевченка. Направду нема меж московському нахабству!

«Присплять лукаві і в огні її обкрадену збудять» — пророкував півсотки літ перед 1917 роком Т. Шевченко. Так і сталося. Приспали

москвини дурманом соціалістичних фраз нашу інтелігенцію, яка і допомогла москвинам накласти знову московське ярмо на Україну, далеко ще тяжче за царське.

Але не могли москвини приспати національний інстинкт нашого селянства, і вся Україна запалала вогнем збройних селянських повстань та запеклої скритої боротьби з окупантом. У 1917-22-их рр. москвини ще пробували здушити силою українське національне відродження, але швидко переконалися, що не сила їм. Та пам'ятали вони історичний досвід і заповіт своїх царів: коли несила — пробуйте взяти хитрістю, обдурить. Отож проголосили москвини «українізацію України» та НЕП (Нову економічну політику). Мета їх була така: 1) заспокоїти розбурхану селянську стихію тимчасовими поступками; 2) обдурити «українізацією» українську інтелігенцію, завертаючи її енергію із шляху політичного визволення на шлях аполітичного культурництва (старого беззубого т. зв. «українофільства»); 3) виявити і скласти списки активних «сепаратистів».

Москвини ніколи не виявляли бажання дослідити глибше «український вопрос». У своїй зарозумілості вони задовольнялися поясненням, що все те «українское», мовляв, — плянова інтрига «австрійського генерального штабу»; мову українську видумав М. Грушевський; «сепаратизмом» заражена лише маленька жменька Міхновських, Донцових та галицьких студентів...¹⁾ Тому вони злегковажили українську національну творчість 1920-их років, задовольняючись меншими утисками, напр., не платили платні українським науковцям та вчителям [члени УАН в 1924 р. одержували місячно 10 цен. (на амер. гроші) платні], не давали паперу на українські видання, не давали приміщень для українських установ чи шкіл, толерували запеклий спротив українізації з боку місцевої адміністрації і т. п.

Використовуючи цей тимчасовий московський недогляд, українці з неймовірною, просто стихійною силою розгорнули свою національну творчість. Не дивлячись на московські перешкоди, українські видавництва подесятерили видання українських книжок (з 365 книжок у 1918 р. до 3.780 книжок у 1928 р.). А найголовніше було те, що це не були лише брошури для простолюддя, напр., «Як годувати свині», а були переклади шедеврів світової літератури, великі університетські підручники вищої математики, механіки, будівництва, біології, фізіології, фізики, хемії і т. п. Українська Академія Наук за дуже короткий час склала понад 30 наукових термінологічних українських словників, заснувала наукові установи для вивчення й розбудови нашої мови, культури, історії, економіки і т. п. З'явилися десятки молодих великих талантів у літературі, мистецтві й науці. Збиралися й вивчалися історичні пам'ятки, збагачувалися музеї і бібліотеки. Словом — Україна почала розгортати свій могутній творчий дух. Плянована москвинами як підступ «українізація» почала обертатися в загрозу для панування в Україні московської культури, а звідси, цілком логічно, і для політичного панування москвинів.

¹⁾ Див. А. Волковский: «Историческая правда і українофільская пропаганда», або Й. Кулжинский: «О запрождающей так называемой малороссийской литературе», або Obolenskij S.: «Ukraine a Russian Land».

Прокинулася зі сну й почала відроджувати свої тисячолітні традиції старезна нація. Вставали тіні забутих предків: святославів, володимирів, хмельничан, мазепинців із »Великого Ляху«, як це бачив віщими очима пророк України. Заносилося на катастрофу Московської імперії...

...По всій Україні, від її столиці починаючи й почерез усі міста, містечка, села й на малому хуторі кінчаючи, полилася глибокою й широкою рікою українська кров. Москвини тотально нищили українських »сепаратистів«, починаючи від президента УАН почерез десятки науковців, сотки професорів і письменників, тисячі учителів, кооператорів, десятки тисяч інтелігенції й мільйони селян і на українському пролетаріаті кінчаючи. Гори трупів, океани сліз! Старого Данте не вистачило б списати і тисячну частину того пекла.

Жахливу трагедію 1933 року наші публіцисти показують лише як московський спосіб зламати спротив колективізації в Україні. Та це не зовсім так. Поперше тому, що в 1933 році далеко більше ніж половина селянських господарств уже була в колгоспах, а решта селян була вже так стероризована, що ледве чи могла ставити спротив. А подруге, а це головне, таке пояснення виявляє цілковите нерозуміння ані суті (ества) боротьби України з Московщиною, ані історичної тяглости московської політики.

Москвини вдарили Україну в 1933 році значно глибше. Метою погрому 1933 року було підрубати корені української нації.

Земля в її фізичному й метафізичному розумінні є основою кожної нації. З рідної землі черпає свої фізичні й духові сили нація. А найближче за всі інші стани, стоїть до своєї землі (фізично й духово) стан селянський, рільничий. Він її культивує не лише фізично, а теж і метафізично. Він був основоположником нації й донині є її основою. Для України, у зв'язку з московщенням нашого міщанства (інтелігенції), це має особливе, навіть вирішальне значення. Ніхто інший, а власне наше селянство врятувало й перенесло через століття жахливих руїн майже неушкодженим усе те, що називається українською національною культурою, яка не є примітивною, як думають наші нещасні інтелігентські феляги, що й донині її не знають (не знають навіть української мови). Найкращою ілюстрацією цього твердження є наше народне мистецтво в усіх його виявах і формах. Тепер деякі (лише деякі) наші мистці відтворюють його, сягаючи аж до Трипільської доби. І чужинці-мистецтвознавці оцінюють ці твори вище за твори сучасного мистецтва. Наші народні пісні буквально зачаровують чужинців-музикологів і здобувають перші нагороди на міжнародних змаганнях. Культура, що її врятувало наше село від забуття, стала невичерпною, золотого криницею, з якої повною пригорщцю черпали не лише наші мистці й музики, а також і науковці. Наукові словники, що їх склала УАН в цілості основані на матеріалах, зібраних науковими експедиціями по глухих наших селах, себто там, де не досягли впливи московської мови.

В націях, які не втратили чи здобули рано свою державну незалежність, творцем їхньої сучасної культури було місто. Місто було творцем нашої культури й у нас, коли ми мали свою незалежну державу за скитської,

сарматської, київської імперіальної і гетьманської діб. Але тепер ми щойно починаємо відбирати наше місто від москвинів і ще довго наше село мало бути джерелом національної творчості для нашого міста. Москвини розуміли..., що поки вони не висушать цього джерела, поки не змосковщать українського села, доти воно буде висилати до міста, на місце розстріляних, все нові й нові українські національно-творчі сили. Знищити це джерело, запаскудити нашу золоту, національну криницю московським калом («культурою»), змосковщити наше село — це і є найголовніша мета вже 40-літнього нищення нашого селянства.

Раніш творців української культури просто розстрілювали й вимордовували по концтаборах. Тепер дещо змінили методу їх нищення. Молодь, що втекла з села до міста й одержала середню освіту (а це ж най-енергійніші й найздібніші), із шкільної лавки негайно запроторюють до Казахстанів, до копалень і колгоспів на повільне нищення (нидіння) цих потенціяльних творців української культури. Отже нищать їх, поки вони не наробили москвинам шкоди, поки не створили якогось українського незнищеного національного твору, якогось нового політичного «Кобзаря». Направду методи царів виглядають дурними в порівнянні до цієї геніальної методи їх наступників.

Погром 1933-37 років — був погромом національним на всі 100 відсотків. Спротив колективізації — це був лише параван, димова заслона. Не було ані погрому, ані штучного голоду на Дону та Приволжі, хоч донські козаки (москвини національно) та німецькі колоністи також ставили спротив колективізації. Не винищували москвини ні тих жидів чи москвинів, що брали активну участь в українізації...

(Закінчення в наступ. числі)

О. ОЛЬЖИЧ

* *

Дні зводяться і падають за кін,
У тихе плесо синьки і цинобри.
Перетинає обриси країн
Невидимий і найгостріший обрис.

Лягли на перса стуглої землі
Шляхи асфальтові, різкі і прости.
І невідкличні прагнення твої,
Як сонце у холодній високості.

Дні, що прийдуть, дні, що йдуть, лункі
Розкритим небом, згубою експлозій,
На них долоня зрілої руки,
Що ствердла й захолола на морозі.

Михайло ПАВЛЮК

НАРОДНИЙ КАПІТАЛІЗМ

(Закінчення, 2)

Коли західні марксист-демократи зробили для себе певні висновки із советського експерименту, а їх прихильники — з націоналізації в Західній Європі, то політичні течії буржуазного напрямку теж спромоглися зробити поважні висновки соціологічного характеру. Відчуваючи загрозу з боку соціалістів, у користь яких вони могли втратити свої політичні позиції в парламентах, буржуазні течії мусіли поширити політичну й соціальну базу їх соціологічної ідеології.

Ми вже згадували, що в США нема впливових, чітко окреслених соціалістичних напрямків, а це застало ліберально-думаючих економістів та соціологів Західної Європи уважніше приглянутись соціально-економічним відносинам у США. Наслідок був такий, що Європа наче б удруге відкрила Америку: перший раз як окремих континент, а другий — як особливе соціально-економічне явище розвитку капіталізму в напрямі розбудови народного капіталізму. Не лише пересічний американець, а теж і економісти США були переконані, що в США існує звичайний класичний, незмінний капіталізм, який так добре функціонує, що не треба шукати шляхів до вдосконалення соціально-економічних відносин або зміни соціального укладу. Кожний американець знає, що в США є багато капіталістів, які ведуть ціле господарство країни, але одночасно знає й те, що йому живеться добре й при такому незмінному капіталізмі.

Але європейські економісти спостерегли в США наступне: У США є понад 10 мільйонів акціонерів (пайовиків), себто приблизно кожна четверта родина має свої акції в промислових або торговельних підприємствах. Також і профспілки в США, фонди яких сягають до десятків мільйонів доларів, вкладують свої гроші не на банкові конта, а в акції. Такими безпосередніми або посередніми способами майже кожний робітник певною мірою, хоч і невеликою, є співвласником підприємств. Є в США теж велика кількість підприємств, які запровадили співвласність шляхом співучасті робітників у прибутках підприємства, виплачуючи ці прибутки (повністю або частково) звичайними чи спеціальними акціями. Такий зразок співвласності бачимо, напр., на заводах Форда, де працює 500 тисяч робітників, а акціонерів є 700 тисяч. У США саме тепер прийнявся звичай робити для молоді, яка одружується або кінчає гімназію подарунки у вигляді акцій (пайок), щоб вона вже з перших кроків свого самостійного життя мала, хоч пересічно дуже дрібні, але все ж таки свої власні акції в підприємствах.

Такий стан у США є наслідком поступового розвитку (еволюційним шляхом) капіталістичного господарства, не зважаючи на те, що уряд ніколи не робив заходів, щоб прискіпити цей процес. Найбільше до цього

спричинилась американська практичність. Спричинилась до такого розвитку й частина американських підприємців, які вважали, що співучасті робітника в прибутках підприємства є практичною розв'язкою багатьох ускладнень у веденні підприємства в умовах існування економічно сильних і добре зорганізованих профспілок. Треба мати на увазі, що підвищення заробітної платні, скорочення робочого дня та збільшення відпустки, що їх робітники досягають за посередництва профспілок, стають можливими лише за рахунок прибутків підприємства, а не чогось іншого. Тому співучасті робітників у прибутках стримує їх від страйків, зменшує втрати підприємства і є більш вигідною для підприємців, ніж вимушена підвижка заробітної платні наслідком страйку.

Довший час профспілки виступали проти співучасті робітників у прибутках підприємств, побоюючись зменшення свого впливу, але вже спостерігається зміна в ставленні профспілок до цього питання. Напр., профспілка робітників автомобільної промисловості, складаючи навесні 1958 р. нову колективну угоду, вимагала не підвищення заробітної платні, а участі робітників у прибутках. Це був перший випадок в історії профспілок США, який свідчить про зміну ставлення профспілок до співучасті робітників у прибутках підприємств.

Крім цього треба ще додати, що кожний пересічний американець (себто і робітник) має певну суму грошей на поточному рахунку в банку, а ті гроші, вже посередньо через банк, використовувані в господарських процесах. Отже участь капіталів широких народних мас у господарстві США дуже значна. Далі, пересічний американець (себто й робітник) має власне авто, пральну машину, радіо, телевізор, телефон тощо. Тільки за 1948-1953 роки кількість приватних домоволодінь збільшилась на 5 мільйонів. Навіть малі фермери посідають великий асортимент сільсько-господарських модерних машин. Отже, як бачимо, більша частина американських робітників за економічною ознакою є дрібними власниками, а не пролетарями¹⁾. Треба відзначити, що прискінення процесу економічного зміцнення дрібних власників у США з робітничого прошарку відбулося за останніх 30-ти років і тепер розвивається з посиленою швидкістю.

Як бачимо, економісти й соціологи відкрили вдруге Америку, як країну з досить розвинутим народним капіталізмом та швидким поступом у поглибленні й поширенні його значення в господарстві США. Отже навіть дотеперішній ступінь розвитку народного капіталізму в США дав ключ до розв'язки таємниці: чому в США соціалістичні ідеї не знайшли собі ґрунту для розвитку. Але фактично це відкриття народного капіталізму має значно більше значення, ніж може видаватися на перший погляд. Вже 60 років тому було доведено, що при капіталізмі проходить не тільки процес концентрації капіталу в руках капіталістів, а теж, поруч з тим, утворюється й міцна верства дрібної буржуазії. Тепер фактами підтверджено, що така міцна верства дрібних власників, і то з робітництва, створилася, а це в основі заперечує теорію К. Маркса, який твердив, що заводське робітництво буде щораз більше пролетаризуватися.

1) Соціологічне поняття верстви дрібних власників ми подали в праці «Суспільство найближчого майбутнього — це нове дрібновласницьке суспільство», Англія, 1958, стор. 5-37.

Таким чином соціологічна концепція Огюста Конта, за якою процеси у вільному суспільстві мають еволюційний характер і прямують до постійного удосконалення суспільних відносин, виправдалася вже незаперечними фактами еволюції капіталізму в США. Отже пройшло майже 120 років, коли Конт перший визначив соціологію як окрему науку про суспільство, накреслив правильно методу дослідження суспільства та відстоював еволюційний характер законів розвитку вільного суспільства, заперечуючи розвиток марксівськими «стрибками».

Чому треба було аж 120 років для повного усвідомлення і доведення правильності поглядів Конта? Перш за все тому, що соціологічні процеси в суспільстві розвиваються повільно. Крім цього, псевдонаукова соціологічна доктрина К. Маркса принесла найбільшу шкоду правильному тлумаченню змін, які відбуваються в суспільстві. Напр., марксистсько-демократи, щоб довести правильність теорії Маркса, поширювали погляд, що робітник не має знарядь виробництва, бо вельосипед, мотоциклет, авто, пральна машина і т. п. не є знаряддями виробництва, а споживчими речами, себто дорівнюють харчам, тютюнові, одягові тощо. За їх поглядами виходило б, що, напр., вельосипед поштаря в Німеччині є транспортним знаряддям виробництва, а вельосипед, яким німецький робітник їздить на роботу — споживча річ.

Захоплення комуністами влади в Московській імперії та поширення їх панування на низку інших країн теж дуже негативно відбилися на соціологічних спостереженнях за еволюційними процесами в капіталістичному суспільстві, бо спричинились до популяризації доктрини Маркса про розвиток суспільства «стрибками».

Підсумовуючи наслідки відкриття значного розвитку народного капіталізму в США, треба підкреслити особливе значення того наочного факту, що такий розвиток капіталізму у вільних країнах повністю обґрунтовується соціологічним вченням найвидатнішого соціолога Огюста Конта. Прихильники розвитку народного капіталізму можуть тепер оперти свою соціологічну ідеологію на авторитет Огюста Конта, як на видатного соціолога не тільки минулого століття, а теж і наших часів. Завдяки Огюстові Контіві ідеологи народного капіталізму можуть дати своїй ідеології науково-філософську базу.

Торкаючись аналізу чинників, які спричинились до розвитку народного капіталізму в США, в першу чергу треба підкреслити еволюційну здібність капіталістичного суспільства. Серед чинників економічного характеру на перше місце, на нашу думку, слід поставити дрібновласницьку стихію народних мас. Це психологічний феномен сучасного суспільства. В нашій праці «Суспільство найближчого майбутнього — це нове дрібновласницьке суспільство», цей чинник визначений так:

«Поглиблена аналіза соціальної психології верстви дрібних власників не може бути повною, якщо не зупинитись на характеристиці психологічного характеру феномену верстви дрібних власників — дрібновласницька стихія. Майже всі риси психологічного обличчя дрібного власника можна звести до цього психологічного феномену. Термін «дрібновласницька стихія» — новий у соціологічній літературі. Він протиставляється соціологічній категорії великовласницьких прагнень пересічної людини, а теж

і твердженню марксистів про державновласницькі прагнення сучасної пересічної людини. Цей термін видається нам слушним тому, що він правильно характеризує всю сукупність економічних чинників, які лежать в основі економічного спротиву підсовєтських народних мас економічній системі ССРСР. З одного боку цей термін підкреслює власницький характер цієї сили, а з другого — він відмічає цю силу такої масовості, що вона набирає характеру сили стихійної²⁾.

Коли, за нашими спостереженнями, дрібновласницька стихія є діючою силою в підсовєтському суспільстві, то у вільному світі вона має ще діяти з постійним успіхом у напрямі еволюції суспільства в першу чергу до форм народного капіталізму. Розвиток народного капіталізму в США вплинув і на Європу, де виникли поважні політичні течії, які поставили собі за мету сприяти ідеям народного капіталізму в Європі.

Вже в 1953 році ліберальна партія в Англії і християнсько-демократична партія (ЦДУ) в Західній Німеччині на своїх з'їздах ухвалили програмово відстоювати принцип співвласності робітників великих підприємств у згаданих державах. Отже виразно визначився політичний напрямок законодавчим способом сприяти прискішеному розвитку народного капіталізму в Англії і Західній Німеччині. Це вже була поважна новина, бо в США й досі обидві політичні партії (республіканська й демократична) програмово не відстоюють прискішення розбудови народного капіталізму.

Але ширший розголос набрала ця проблема щойно перед парламентськими виборами в Західній Німеччині 1957 року. Під час передвиборчої кампанії міністер господарства Ерґард відверто висунув пропозицію розбудувати співвласність на великих підприємствах Західньої Німеччини. В пресі християнсько-демократичної партії (ЦДУ) був уміщений проект про співвласність, який передбачав участь робітників у прибутках розміром до 4-ох відсотків від заробітної платні. Такий високий відсоток міг дати робітникові збільшення його заробітку пересічно на 100-120 нім. марок річно, які він мав би одержувати спеціальними акціями. Так перший раз в історії парламентських виборів у вільному світі, впливова партія буржуазного напрямку висунула програму соціальних реформ шляхом проведення в життя принципу співвласності.

Як відомо, християнсько-демократична партія Аденауера виграла вибори. Покищо ще нема відомостей, які пороблено заходи, щоб провести в життя обговорюваний проект, але продаж державних заводів на народні акції вже розпочався. Так, напр., акції великого вугільного комбінату »Пройсак«, на якому працює 22 тисячі робітників, уже продані 200 тисячам осіб, які мають заробітки не більше 15 тисяч марок річно³⁾. Тепер проходить продаж акцій автомобільного заводу, вартістю 40 міль. англійських фунтів. Держава лишає собі 40 відсотків акцій, а 60 відсотків акцій,

²⁾ Докладна аналіза дрібновласницької стихії подана в згаданій нашій праці на стор. 28-33.

³⁾ The Daily Telegraph, London, 6. XI. 1959.

вартістю 24 мільйонів фунтів, пущено в продаж; одна особа може купити не більше 4-ох акцій, себто на суму не більше 4-ох фунтів (приблизно 43-45 нім. марок). Коли продаж акцій пройде успішно, в чому ми не сумніваємось, то в Західній Німеччині буде до 6 мільйонів дрібних акціонерів, а це досить солідний фундамент для розбудови народного капіталізму. Ергард і Аденауер запевняють німецький нарід, що реформи будуть провадитись обережно, але поступово. Ергард вищенаведені заходи окреслював як розбудову народного капіталізму, і з того часу цей термін став загальноприйнятим для визначення соціальних реформ та заходів у поширенні на практиці принципу співвласності.

Приклад Західньої Німеччини не лишився без впливу й на інші політичні партії в деяких державах Європи. З найбільшим зацікавленням і захопленням поставились до цього питання християнські демократи в Італії, але нам не відомо, які заходи пороблено там для сприяння розвитку народного капіталізму.

Консервативна партія в Англії уважно стежила й далі стежить за конкретними кроками уряду Західньої Німеччини в розбудові народного капіталізму. На з'їзді англійської консерватистської партії восени 1958 року було ухвалено сприяти рухові «Об'єднане довір'я», а кілька місяців пізніше з'ясувалась і суть цього руху. Він поставив собі за мету поширювати серед робітників та осіб з невеликими заощадженнями набуття акцій заводів. В слід за тим низка великих промислових фірм почала випускати звичайні акції, але спеціально призначені для згаданих категорій покупців. Преса окреслювала ці заходи як кроки до розбудови народного капіталізму. Ідеологічно цей рух спертий на брошуру Мекмілена «Середній шлях», яка була випущена 20 років тому. Курс акцій «Об'єднаного довір'я» («Unit Trust») подається в часописах окремо від курсу інших акцій. Про успіх цих заходів свідчить те, що вже продано акцій більше ніж на 100 мільйонів фунтів. За останніх 8-9 місяців в Англії кількість акціонерів напевно збільшилася приблизно на 1 мільйон осіб; в тому є акції «Об'єднаного довір'я» та акції інших фірм. Отже Англія відмовилась від свого давнього звичаю, що кожний повинен тримати навіть невеликі грошові заощадження на банківському конті. Тепер діючим гаслом є: «вкладати і найменші грошові заощадження в акції підприємств». Можна сказати, що й за короткий час в Англії зроблено багато для розбудови народного капіталізму, а в майбутньому успіхи будуть ще більшими. Впродовж останніх 8 років в Англії дуже економічно зміцніла середня класа, за англійською термінологією, а за нашою — верства дрібних власників. (В англійській пресі можна зустріти і термін «с്മол-гоулдерс» — дрібний власник).

Хоч англійські консерватисти і німецькі християнські демократи мають одну мету — народний капіталізм, але методи прискіпшення його розбудови не однакові. Виглядає, що Англія прагне прискіпшити розбудову народного капіталізму ініціативою самих промисловців, себто подібно як у США, а не урядовими заходами, на зразок Західньої Німеччини⁴).

⁴) The Daily Telegraph, London, 7. 3. і 26. 4. 1959; The Times, London, 6. 4. 1959.

Можна сподіватися що і Франція, як тільки впорядкує свою валюту »твердим франком« теж візьме курс на народний капіталізм.

Так виглядають конкретні факти розвитку народного капіталізму в США, Західній Німеччині та Англії.

Коли йде про визначення народного капіталізму як певної соціологічної категорії, то маємо враження, що ні в Європі, ні в США не опрацьовано ще певної ідеології цього соціального руху. Народний капіталізм уважається і в Європі і в США корисним і своєчасним, але ще не видно заглиблення в соціологічну суть цього явища в суспільстві вільного світу. Народний капіталізм розглядається скоріше як зручний підхід до мас виборців, ніж як еволюцію суспільства, констатовану з великим запізненням. Сам термін »народний капіталізм« виник після усвідомлення факту значного й швидкого проникнення в промисловість капіталу робітників та осіб з невеликими заощадженнями. І це проникнення народного капіталу розглядається позитивно не лише з погляду інтересів політичної боротьби проти марксизму і соціалізму взагалі, а також як корисний феномен в акумуляції капіталів для прискішеного зростання промисловости. Очевидно, що швидко мусить прийти й соціологічне окреслення народного капіталізму, бо таке явище мусить викликати появу теоретичних праць із більш-менш узагальнюючими його визначеннями. Вже тепер зустрічаємо погляди, які безпосередньо пов'язують народний капіталізм із кількісним зростанням »середньої класи« та її економічним зміцненням. Це поняття »середньої класи« повністю збігається з нашим визначенням верстви дрібних власників. Коли теоретична думка піде шляхом поглиблення аналізу прикмет »середньої класи«, то можна сподіватися швидкого й правильного тлумачення характеру соціологічних процесів сучасного вільного суспільства, як еволюційного процесу широкого засягу й колосального значення.

На наш погляд, висловлений у праці »Суспільство найближчого майбутнього...«, народний капіталізм є переходною формою до дрібно-власницького суспільства. Сам термін »народний капіталізм« нам видається теоретично мало витриманим і соціологічно не досить сильним для мобілізації мас дрібних власників за їх економічним станом та психологічним наставленням.

Народний капіталізм, на нашу думку, почав розвиватись не тоді, коли робітники стали вкладати свої гроші в акції підприємств, а ще тоді, коли почали масово купувати вельосипеди, як транспортний засіб для доїзду до місця праці. А це відбулося вже 40 років тому як у вільній Європі, так і в США та Японії. Коли б хтось підрахував, скільки робітництво, доїжджаючи на роботу власним вельосипедом, заощадило грошей, сил і часу, то ми мали б дуже переконуючі показники. Тому соціологам Заходу можна закинути брак спостережливости.

Хоч і пізно Захід звернув увагу на розвиток народного капіталізму та хоч як ще мало зроблено, щоб прискішити його розвиток, усе ж таки вже й тепер бачимо велетенські наслідки й цього запізненого відкриття еволюції вільного суспільства в напрямку до народного капіталізму. Марксистсько-демократи тепер у щораз більшому клопоті, бо перед ними стоїть важке завдання: як пристосувати свою програму до інтересів

середньої верстви? (за нашою термінологією — дрібних власників). Три роки тому марксистсько-демократи Західної Німеччини відмовилися від принципу державного планування націоналізованої промисловості, а недавно на своєму з'їзді відмовилися і від націоналізації. Лишився лише принцип державної контролі й то дуже малої обсягом, бо тільки виробництва атомної енергії та використання природних багатств, що будуть відкриті в надрах національної території. На з'їзді марксистсько-демократів Швеції, Норвегії та Данії схвалено, що соціал-демократи цих країн «бажають оживлення приватної ініціативи й діяльності приватних підприємств», а про лозунги «боротьби з часів бойового періоду соціалізму» вже нема й мови. Контроля держави необхідна лише з метою забезпечити інтереси населення⁵).

Перед соціалістами Англії теж стало питання, як підійти до середньої класи та що змінити у своїй соціальної програмі. Ця проблема має бути остаточно вирішена на з'їзді, що запланований навесні 1960 року⁶).

Отже середня верства, дрібні власники, внесли свою поправку до програм марксистсько-демократів. Марксизм Заходу відчув силу дрібновласницької стихії.

Ствердження розвитку народного капіталізму в передових державах Заходу має першорядне значення для боротьби проти комуністичних ідей. Хоч яким важливим є факт відступу марксизму на Заході, але ще важливішим є потенціальний тиск ідей народного капіталізму та ідей дрібно-власницьких на ідеологію народних мас по той бік залізної заслони. Наскільки ці ідеї сприймають народні маси за залізною заслоною свідчить факт, що в час революції в Угорщині робітники були висунули вимогу завести співвласність. А наскільки ці вимоги були популярні свідчить те, що навіть після придушення революції, Кадар був примушений обіцяти, що забезпечить робітникам їх участь у прибутках підприємств. Без сумніву, це була вимушена поступка робітникам, щоб при першій нагоді звести її на ніщо.

Книга, яку випустив Кремль п. з. «Народний капіталізм», надрукована українською мовою. Звичайно, це не випадковість, а доказ, що в Україні стихійно відроджуються ідеї співвласності, себто дрібновласницькі. Москва боїться цих ідей, та не так боїться їх впливу в Московщині, як на теренах поневолених народів, а в першу чергу в Україні. Московський комунізм по суті є новітнім націоналізмом москалів⁷), тому москалі не хочуть сприймати ідей, які могли б послабити визиск поневолених Московю народів. Кремль це знає і тому книга для поборювання ідей народного капіталізму саме й видана українською мовою.

Є багато фактів, які свідчать про те, що поневолені Московю народи, в тому й сателітних країн, є добрим ґрунтом для сприймання ідей дрібно-власницького напрямку, приблизно такого характеру, як подано в нашій

5) Abendblatt, Hamburg, 28. 11. 1959.

6) The Daily Telegraph, London, 30. 11. 1959; The Times, London, 29. 11. 59.

7) Докладніша аналіза новітнього націоналізму москалів подана нами в статті: "The modern Nationalism of Russia", Ukrainian Quarterly, U.S.A., N.Y.; 1952, Vol. VIII, No. 4, p. 364-371.

брошурі »Економічна програма дрібних власників«. Ідеї народного капіталізму з еволюційним характером їх розвитку, як у вільному світі, не можуть бути прийняті підсоветськими народними масами з тієї простої причини, що в ССРСР суспільство не може еволюційним шляхом поліпшувати своїх соціально-економічних відносин. Економічний визиск підсоветського населення саме тепер, після тимчасової відлиги, почав збільшуватися (передбачається націоналізація навіть усіх малих будинків та приспінення колективізації сільського господарства сателітних країн, не кажучи вже про комуни в Китаї).

Лише національно-соціальні революції можуть дати національне й соціальне визволення. А соціальним ґрунтом для революції може бути лише дрібновласницька стихія, а не державновласницькі чи великовласницькі ідеї, бо пересічна людина в ССРСР їх не сприймає. Нашим обов'язком є поширювати такі соціальні ідеї, які близькі духовості українського народу й можуть творити соціальний ґрунт для визвольної національно-соціальної революції.

Ця стаття переважно аналітичного характеру. Нею хочемо звернути увагу української еміграції на важливість для нашої визвольної справи соціологічних проблем, що їх висуває життя як у вільному світі, так і в поневоленій Україні.

Богдан БОРА

ЗАМОВКЛИ МУЗИ

Я ждав листа. Текли літа рікою...
Я ждав листа з-під голубих небес,
З-над рідних рік, з-над синьооких плес...
І ось він, писаний сестри рукою...

В очах замріяли чепурні села,
Струнки тополі, верби і плоти,
Сади рясні, мов писанки, хати,
Полями пісня поплила весела...

І ось читаю: Чи тобі хоч снилось?
Пройшло усе. Давно усе змінилось.
Нема плотів. Порубані сади.

Небілені хати у землю вгрузли.
На всіх порогах багрянні сліди.
Забулися пісні. Замовкли музи...

Михайло МУХИН

БІЛЬШЕ СВІТЛА!

(Продовження, 4)

Під час Кримської війни в 1854 році Кониського приневолити йти на московську службу. Хоч яка коротка була ця служба і для справи оборони «матушкі Рассеї» цілком без користи (канцелярська служба в Прилуках впродовж кількох місяців), завдала вона Кониському багато душевних мук і каяття. У своїй поезії «Туга», надрукованій у львівському «Слові» (ч. 61), він пише про це так:

Я блудний син, лукавий син,
Зневажив я свою родину, —
І тяжко-соромно згадати
Про те, що я служив чужині.
Христос учив прощати врагів,
Прости і Ти мене, Вкраїно,
Прости, прости, що я служив
Твоєму ворогу — чужині.

В інших своїх вірші з тих же самих часів, Кониський писав:

По всій Україні
Нудота і смута.
Ох! Важкі, тяжкії
Московській пута!).

Ці поезії Кониського можна взагалі вважати дуже показовими для настроїв Полтавського гуртка українських самостійників та тих, хто був з ним (гуртком) зв'язаний поза Полтавою, як от Потебня та багато інших тогочасних українців, які не стали ще драгоманівсько-стронінськими космополітами.

Зрештою, ці настрої Кониського мають у собі стільки «вічноукраїнського», що й не варто спеціально обмежувати їх кінцем 50-их років минулого (XIX-го) століття.

Чи не вражає й нині звучать хоч би й такі, друковані ще 1862 року вірші тоді ще молодого Кониського — «До моря»:

Тепер на Вкраїні не ревуть гармати,
Замість Запорожжя — осмалені хати.

По всій Україні
Жидова панує,
З запорозьких внуків
Глузує, кепкує.
.....
Ох, гірка неволя!..
З московського «блага»
Стали українці
І босі і нагі²).

1) Збірник «Галичанин», Львів, 1862, кн. I.

2) Там же, стор. 6.

У віршованій та прозовій творчості Кониського, як також і в його публіцистичних й історично-літературних працях (хоч би і в його біографії Шевченка) можна знайти багато незвичайно цінного й потрібного для української нації і в сучасну пору. Але все це забуте, занедбане, зневажене, бо впродовж десятиліть неначе якесь несамовите товариство роздмухування непевних репутацій працювало на користь популярності і слави інтернаціоналіста і москвофіла Драгоманова, а разом з тим знищило всяку добру пам'ять по тогочасних українських націоналістах — противниках Драгоманова, показуючи їх як недотепних провінціальних реакціонерів. Залишається завважити, що цю «шляхетну» працю нищення авторитету найвизначніших тогочасних українських діячів започаткував сам Драгоманов, про що свідчать і численні приватні його листи та й такі прилюдні, як «Листи на Наддніпрянську Україну». Це колосальна спроба захисту й уґрунтування московських авторитетів в Україні та безоглядне нищення всякої можливості утворити український авторитет, авторитет українського незалежного від московських богів національного світогляду. Стовідсотковий успіх припав на долю москвофільської пропаганди Драгоманова. В добу революції 1905-07-их років та у вирішальних 1917-1920-их роках українська суспільність була вже так ґрунтовно здрагоманізована, що збудувати українську політику на українських інтересах стало річчю неможливою, нереальною. Наслідки цього аж надто відомі, принаймні, нарешті, тепер.

Полтавські «космополіти», виплекані хитрим Строніном завдяки невтомній праці хитрезного Стронінського учня, Драгоманова, стали явищем всеукраїнським; у фатальних роках переворотів і війн усі ці «космополіти» з «єдиного українсько-московського революційного й демократичного фронту» зробили своє чорне діло, виконали свою сатанічну працю.

* * *

Для характеристики поглядів т. зв. «космополітів» полтавських, і не лише полтавських, показові хоч би й такі нісенітниці, що їх писав Драгоманов Франкові 25 жовтня 1884 року:

»Націоналісти помиляються, коли думають, що публіка може жити щодня націоналістом, завжди думати про «свою хату». Звичайний чоловік перш усього думає, яка хата, а потім уже чи своя, чи найнята. В житті громадським чоловік частіше пан чи мужик, ліберал чи абсолютист, чи клерикал і т. д., а дуже рідко русин чи поляк, москаль і т. д. От і від літератури чоловік бажає перш усього навчитись чи господарства, чи політики, чи релігії і т. д., а потім вже вдовольнити своє національне почуття, навіть коли воно в нього збуджене«.

Драгоманов мав ще й сміливість писати Франкові, що за Кониським «скрізь іде глупість і плутанина». На це можна відповісти — як на чий смак. На смак українця типовою глупістю і плутаниною є те, що торочив Драгоманов про «свою хату». Натомість на смак Драгоманова, Строніна, Леніна, Постишева, Раєвського й інших, завданням яких було і є переконати українців, що своя хата непотрібна і навіть шкідлива — «глупістю й плутаниною» були й є всі нормальні здорові українські ідеї, які в інтересі Москви треба було скорше або назвати «глупістю й плутани-

ною», — це перший крок у боротьбі, або проголосити за «ересь», «небезпечний ухил» — це один з дальших кроків. Останній державний крок Москви в таких справах, то вже тепер добре знані речі — «стенка» (розстріл), Соловки та інші табори смерті, балтицько-біломорські канали, розкуркулювання, колективізація і т. п. Так воно подало й потихеньку починалось Стронініми і Драгомановими, з їх «Листами» та «Чудацькими думками», а закінчилося «стенками», Соловками, каналськими працями і т. п. Перший розділ був «Михайло Петрович Драгоманов», останній — «Павел Петрович Постишев»; перший був закаптурений, останній — цілком відвертий.

Геніяльно розкусив Драгоманова **Михайло Подолинський** (1844-1894), подорожник і перекладач із чужих мов. У листі до Мелітона Бучинського він писав про Драгоманова так:

«Кожна книжка учорашня, а не нинішня, вже в нього стара й не має ніякої вартости, а тепер він не хоче вислухати ніякої думки, пішов у пророки й каже, що кожний, хто його не хоче слухати — дурень»³).

Цей Подолинський був сином о. Подолинського, українського священика, який 1848 року видав у Львові яскраво самостійницьке «Слово перестороги» (див. працю Щурата «На досвітку нової доби», Л., 1918). Щурат у названій праці пише, що Михайло Подолинський, як добрий знавець кількох європейських мов, зазначився в нашій літературі перекладами.

«Гуканням, гавканням і тією колотнечею, яку править Драгоманов з компанією — нічого не вдієш», писав Кониський 15 квітня 1895 року до Дикарева⁴). Це писалось ще за життя Драгоманова, який саме перед смертю неначебто нарешті переступив поріг храму слави, висловлюючись дещо урочисто. Кониський певно мав на увазі, що гуканням не вдієш нічого путнього, доброго, бо злого, навіть злочинного, ненависницького й руйнуючого Драгоманов заподіяв безконечно багато, коли злобне, отруйне україноненависницьке насіння його «Листів» та «Думок» посходило червоним чортополохом на широких ланах і стрімких узгір'ях України.

Дуже влучне окреслення становища Драгоманова в тогочаснім суспільстві знаходимо в листах **Якова Стефановича**, що на початку 80-их років XIX-го стол. писав про Драгоманова так:

«При всьому його стремлінні завжди бути в перших ролях, що в нього зручно маскується хохлацькою простотою й начебто філософським об'єктивізмом, ціле його життя — ряд невдач. Ніде не пощастило йому зайняти бажане місце: ні в історичній літературі, ні в українофільстві, ні, нарешті, в російським політичним лібералізмі. Природно, що крізь філософську софічну безсторонність усе більше проривалось, що ми вже давно помічали, роздратоване відношення до всього, що розвивається без його участі і впливу».

Це писав Стефанович з петербурзької тюрми 10 травня 1882 року. А в листі Стефановича з 24 листопада того ж року знаходимо таке терпке

³) К. Студинський: «Франко в соціалістичнім процесі 1878 року», Україна, 1926, VI, стор. 108.

⁴) З листів Кониського, Зап. НТШ, СЛ, стор. 384.

зауваження: «Нарід чекає на землю, Драгоманов — на читачів своїх залежалих брошур»⁵⁾.

На початку 80-их років XIX-го стол. Драгоманов, як це влучно зауважує Стефанович, був ще самотній і не мав більшої кількості прихильників ані в українських, ані в московських колах. Натомість уже під кінець минулого століття він став загальноновизнаним батьком московського політичного лібералізму з одного боку, і найбільшим авторитетом для соціалістичної української молоді — з другого боку.

* * *

Драгоманов люто скаженів при найменшій чийсь прояві непошани до Москви, москалів, їхньої літератури і т. п. Особливо не зносив він погляду на москалів як на азіятів. Тим часом у науці такі погляди ніколи не переводилися; в XIX-му стол. зокрема ревним пропагатором таких поглядів був один спольщений українець із Київщини, **Духінський** (1817-1893), якого Драгоманов ненавидів і знущався з його поглядів при кожній нагоді. Але тепер, на наших очах, у 20-их роках нашого століття, ідеї Духінського знайшли блискуче підтвердження — незвичайно пишним квітом розцвіло московське євразійство, наукова історіософічна концепція, яка виводить коріння московського «єдинодержавія» від татарської «Золотої Орди» та дбайливо підкреслює азіатські, туранські риси народної вдачі москалів, їх спорідненість і подібність до турансько-монгольських народів. Євразійство скупчило в своїх рядах цілий ряд географів, мовознавців, почасти й істориків, у працях яких старі погляди Духінського на турансько-монгольську істоту москалів несподівано знайшли, хоч і пізно, але тим не менше незвичайно блискучу реабілітацію.

В поезії московській це саме висловив незадовго перед своїм смертю такий визначний поет, як Блок, у своїх знаних «Скіфах» («Ми»):

»Да, скіфи ми, да азіати ми
С раскосими і жадними глазами».

Те саме визнає й інший визначний поет Московії, Єсенін; пишучи про Московію, він каже:

»Золотая, дремотная Азия
Опочіла на купалах»⁶⁾

На початку свого протишевченківського злобного памфлету «Шевченко, українофіли і соціалізм» (Львів, 1906, стор. 6), Драгоманов гірко скаржиться на те, що на стіні Раперсвільського музею у Швейцарії, де директором Духінський, висить мапа Європи, роботи Духінського, на якій на Московщині написана характеристика: «Неволя і комунізм».

Погляди Духінського поділяли такі визначні тогочасні українські вчені і діячі, як Михальчук, Антонович і Кониський. Одна з учениць Антоновича згадує, що «при зайняттях географією і етнографією України можна було помітити не безсторонню симпатію Антоновича до українців поряд з деякою антипатією до польської і московської народності. Антонович указував на помірність частин кістяка українців, відмічаючи «конячий череп поляків» і «коротконогість москалів», порівнююче з їх довгим

⁵⁾ Збірник «Група Освобождения Труда», кн. 4, стор. 155, 182, М.-Л., 1926.

⁶⁾ Купал — церковна баня.

тілистим тулубом. »Москаль здається вищий, коли сидить, а коли він підходить, — додавав, усміхаючись Антонович, — то здається ніби він підкрадається до вас!«⁷).

Кониський у 1887 році, спочатку в одному галицькому шкільному часописі, а потім і окремим виданням надрукував популярну працю про москалів п. з. »Етнографія Слов'янщини«, в якій не крився з своїми поглядами на москалів, а навпаки — виявив їх повною мірою. Ясна річ, що по появі цієї книжки Кониського (що видав цю книжку під псевдонімом — Стодольський), Драгоманов конче мусів виступити, й то найгостріше та »якнайнауковіше«, в обороні »покривджених« Кониським москалів. Про це дуже образowo розповідає один з найвірніших учнів Драгоманова, Тучапський:

»Ті українські »національники«, з якими борється Драгоманов у »Чу-дацьких думках«, виводили »обрусеніє« України з національної вдачі великорусів: Така, мовляв, це хижацька нація, що не може не давити, не гнітити інші нації, які, на нещастя, підпали під її владу. Примішували сюди українські »назадники« (так зве їх Драгоманов) і ту азійську »жовту« кров, яка нібито тече в жилах великорусів... Усю тенденційну фальшивість останньої думки, яка являлась підновленням теорії Духінського, що не видержує наукової критики, Драгоманов показує в статті »Науковий метод в етнографії« у збірці галицького студента »Товариш« (Львів, 1888)«⁸.

Драгоманов у цій своїй статті старанно вибілює перед українським студентством Галичини москалів і очорнює натомість ворогів Московщини, Кониським-Стодольським починаючи. Особливо болить Драгоманова твердження Кониського про расову виключність і нетерпимість москалів. Він це рішучо відкидає і взагалі обстоює, що не можна будувати світогляду на »ріжниці народу й культури«, як він висловлюється... Пишучи Павликові про те, яка йому гидка й обридлива одна драма московського письменника Льва Толстого, він і тоді застерігався, що жодних ширших національно-расових висновків не слід з цього приводу робити: такі висновки можуть робити ті, хто не вміє думати. Він же, Драгоманов, думати вміє і цього не зробить:

»Я мушу признати себе некомпетентним судити про »владу тьми«, бо може те, що вона мені просто противна до блювання, моя суб'єктивність« — пише Драгоманов до Павлика 1 січня 1891 року, — »об'єктивно вмію тільки сказати, що вся філософія тайоканчого ідіота така ж сама шкідлива ретроградність, як і вся релігія Толстовських популярних брошур... Тільки ж будувати свою філософію на ріжниці народу й культури значить просто не вміти думати, а до того просто грати в кишеню реакції Победонощину, яка все теж про народність говорить, а у вас (в Галичині) — в кишеню народівців«⁹).

Тут, крім інших типово драгоманівських рис, проявляється незвичайно яскраво невміння чи нехотіння Драгоманова міряти українські явища

⁷) Єгунова-Щербина: »Спомин«, Україна, 1928, ч. 5, стор. 96.

⁸) Тучапський: »Дві недруковані статті про Драгоманова«, Україна, 1926, кн. 2-3, стор. 118.

⁹) »Переписка Драгоманова з Павликом«, IV, стор. 97.

українською мірою: він уперто міряє їх московською мірою. До тогочасних галицьких народовців він ставиться так само, як і до московської «победонощини», себто московської урядової реакції, названої так від імені одного з найреакційніших тогочасних московських міністрів — Победоносцева. А все на тій підставі, що вони «все теж про народність говорять». Вже стародавня римська приповідка казала мудро й розважно, що коли двоє роблять те саме, то це не є те саме.

Але що Драгоманову до таких загальноновизнаних логічних норм. У своїм сектярським очманінні він сліпий і глухий до всіх логічних норм. До того ж він «переконаний, що лише він, принаймні в українськiм оточенні, вміє думати», а всілякі там Кониські й Антоновичі хіба на це здатні?

* * *

Незвичайно цікаво порівняти Кониського з Драгомановим в їх ставленні до української молоді. Ставлення Кониського — сердечне, батьківське, повне турботи й щирого піклування: «Тяжко турбує мою душу, коли я бачу, як наша вельми невелика числом національна молодь не береже свого здоров'я. А здоров'я її — сила і міць нашої прекрасної Нені-України» — писав Кониський до Дикарева 21 жовтня 1895 року¹⁰).

Натомість ставлення Драгоманова до української молоді — студеніше від холоду надмогильних плит. Своему вірникові Павликові він писав таке:

«Ви говорите, що ми мусимо йти назустріч українофільській молодіжці в Росії. Боюся я цих зустрічів ще з того часу, як почув від свого професора Бунге, що треба йти назустріч міністрові Дм. Толстому. Це така система, з якою можна зайти бозна куди, ще в більше болото, ніж те, в яке зайшов Бунге. Та й чого нам соватись? Що є в тій молодіжці, навіть таких, як Вартовий (Грінченко, — ред.), окрім інстинктів, досить невияснених теорією? По всьому нам ліпше постояти на своєму: хай ідуть до нас або зблямуються блуканиною між поступом і Конищиною»¹¹).

«Приїхав тут один літератор з Петербургу, молодий ще, але досить освічений чоловік. Бачу і по ньому, що тепер на українофільство звертає увагу ширша освічена публіка єдино через виступ галицької радикальної партії. Все інше або романтика, нікому не інтересна, або кружковщина, нікому не відома»¹²).

І знову вражає тут не тільки драгоманівська ворожість чисточужинецька супроти української молоді й тогочасного її представника Вартового-Грінченка, а теж, разом із тим, і чистомосковське сектярське старовірське буквoїдство в пристосовуванні всіляких мірок з московського життя до українських відносин. Ну що ж з того, що Бунге, спочатку професор і ректор Київського університету св. Володимира, потім міністер фінансів і голова Комітету міністрів у Петербурзі, твердив про ходження назустріч міністрові Толстому? Міністер Толстой, щоправда, був особистим горогом Драгоманова, але що спільного було в Толстого з українською молоддю? Чому зустріч з українською молоддю, чи навіть сама розмова про це, в Драгоманова утотожнюється з зустріччю з його особистим ворогом Толстим? Що за щиро-чудернацька психологія!

¹⁰) Зап. НТШ, СЛ, стор. 388.

¹¹) Лист до Павлика від 26 грудня, 1893 р. «Переписка...», VIII, стор. 8.

¹²) Лист до Павлика від 16 квітня, 1894, «Переписка...», VIII, стор. 83

Але ж яким тупим задоволенням ватажка секти тхне від драгоманівського блаженства з нагоди того, що якийсь молодий петербурзький літератор засвідчив йому, що «ширша освічена публіка» (себто коротше — москалі) дуже цікавиться створеною Драгомановим галицькою радикальною партією, в якій усілякі радикальні петербуржці та москалі певно вбачали щось на зразок «общество всем порядочным людям в Россіи либерального направления», про яке колись вірнопідданчо рапортував Драгоманов своєму петербурзькому шефові проф. Стасюлевичеві.

* * *

Цікаво навести із старих листів Кониського кілька коротких, але дуже проречистих зауважень про Драгоманова: «Драгоманов мене не дивує, людина він недужа; самолюбство звело його з круга сонця... Драгоманов людина з хворим самолюбством і занадто егоїстичний чоловік, своє «я» в нього перша річ. Я його знав ще гімназистом, знав не на користь йому»¹³).

Зовсім не на користь Драгоманова промовляє й один інцидент з розкриттям криптоніма знаного московського критика Добролюбова, вчинок, якого допустився Драгоманов ще студентом університету. Добролюбов окреслив учинок Драгоманова як «поліцейське непошановання інкогніто», але дати докладнішу відповідь Драгоманову перешкодила йому його рання смерть.

«Коли в 1861 році київська шкільна округа прощалася з Пироговим, виголосив при тій нагоді промову також студент Київського університету Драгоманів, у якій узяв Пирогова в оборону перед критикою Добролюбова. Свою оборону видрукував Драгоманів потім у «Русской Речі», ч. 54. За це виступив Добролюбов проти Драгоманова й інших оборонців Пирогова в новій статті під заголовком «От вождя да в воду» («Современник», 1861, ч. 8), де крім самої відповіді в справі Пирогова дав Драгоманову терпку лекцію на тему «літературної пристойности» й «поліцейського непошановання інкогніто» (Драгоманов відкрив у своїй статті криптонім Добролюбова, що підписався був останнім складом свого назвиська — бов)« — так пише про ці давноминулі справи Іван Кревецький у статті «Добролюбов і Україна»¹⁴).

* * *

В остаточнім підрахунку Драгоманов виграв бій проти Київської «Старої Громади», бій проти Кониського по цілій лінії. Противників своїх: Антоновича, Михальчука, Житецького, не згадуючи вже про Кониського, він, щиромосковськими засобами давніх царів Олексіїв Михайловичів та Петрів Олексіївчів з усіма їх царськими дяками, — змішав з болотом, проголосивши їх «назадниками» та просто таки «дурнями». Серед нащадників знайшлися цілі хмари Тучапських з російської соціал-демократичної партії і безліч не менш спритних земляків з таких щиро-українських партій, як ціла купа радикальних та соціалістичних, які оголосили непопушним законом кожне слово Драгоманова. Всі ті Тучапські, Морілянські, Томашівські, Панейки довели справу до того, що слава й авторитет

¹³) З листів до Дикарева, Зап. НТШ, СЛ, стор. 371, 381.

¹⁴) «Літературно-Науковий Вісник», 1911, X, стор. 74; див. також: «Набат», 1879; «Громада», 1879. кн. 4, стор. 374-380; Волинський: «Русские критики», С.-Петербург, 1890, стор. 187-192.

Драгоманова незмінно тривають на сонячнім небі українського провансальства, у той час, коли всі опоненти Драгоманова знеславлені, викляті, забуті...

У спогадах професора А. Маршинського знаходимо досить влучний малюнок початків драгоманівського тріумфу й поразки Київської «Старої Громади» на початках 90-их років XIX-го стол. в столиці України — Києві, коли настрий київської високошкільної молоді почав відвертатися від Антоновича і киян.

Маршинський пише, що дуже важливим моментом, який «відпихав нас ще далше від тих людей, до яких ми ще недавно з довір'ям горнулись і які щасливо донесли нас на своїх руках до того дня, коли ми в своїй свідомості вже стали на власні ноги, це було поглиблення того порізнення, що зайшло між Драгомановим і киянами. Появилися «Чудацькі думки» Драгоманова. Вони підогріли нашу опозиційність та далеко, неначе на азарт, підстобнули... Все кругом того в київському житті завертілось якимсь скаженим шабашом відьм і відбулося гостро на душі: ламало й нівечило все те, чим досі жилося і в що вірилося. Перестати шанувати своїх попередніх друзів-учителів я не міг, навіть більше: до деякого тягнуло серце. А разом з тим давній пістет до них розвіявся. Серед товаришів не відчувалось єдності¹⁵⁾.

Так, так! «Серед товаришів не відчувалось єдності». Українська єдність була вже тоді розбита. Український провід зручною демагогією був відтягнутий від переважаючої більшості кадрів молоді, які на поклик Драгоманова стали хилитися перед московськими богами. Шлях до майбутньої Полтави і Батурина, до майбутнього тріумфального походу Москви на Україну був відкритий. Фортеця українського духу була знищена, зруйнована, розсаджена зсередини. Сучасник тих історичних подій не дарма вживає при описі того фатального перелому настроїв молоді таких зловісних образів, як — «все кругом того в київському житті завертілось якимсь скаженим шабашом відьм». Тріумф драгоманіщини дійсно був скаженим шабашом московських відьм в Україні!

Яка неспівмірність між величезним поширенням шкідливої для української нації драгоманівської макулатури і творами справді вартісними й корисними, свідчить хоч би й та статистика випозичень із бібліотеки львівської «Просвіти», яку знаходимо на сторінках передвоєнного львівського журналу «Письмо з Просвіти» за роки 1911-12. Отже в бібліотеці львівської «Просвіти» в 1911 році серед групи наукових творів та публіцистики Драгоманов був найбільше читаним автором. На його долю припадає 60 вимог, з того припадає на його постишевсько-луначарське писанечко «Шевченко, українофіли і соціалізм» аж 15 вимог. До того ж і Павликівський монументальний збірник «Драгоманів, його ювілей і смерть» бралось 7 раз. А в той же час дуже вартісна праця Кониського «Тарас Шевченко. Хроніка його життя» була випозичена лише один раз... Дослівно те саме було й року 1910: драгоманівські твори, випозичені 54 рази, ведуть перед серед «наукових творів». Найпопулярнішим твором Драгоманова був його «Шевченко, українофіли і соціалізм» — 17 випо-

¹⁵⁾ Аполінарій Маршинський: «Поїздка в Галичину в 1689 році», Альманах-календар «Дніпро» на 1924 рік, Л., стор. 100.

зичень. Натомість «Шевченко» Кониського був позичений лише один раз. Ця жажлива статистика пояснює повною мірою причини наших поразок і нашої програної в 1917-1920-их роках.

Коли наша суспільність перед світовою війною такою мірою піддавалася впливам писань творця системи модерного москвофільства, то рішуче нема чого дивуватися з подій в Україні. Цілком справедливе зауваження читаємо в передмові до виданих оповідань проводиря самостійницького українського «Братства Тарасівців» Івана Липи — «Оповідання про смерть, війну і любов»; характеризуючи війну 1917-20-их років в Україні, автор цієї передмови зауважує, що «у тих роках там не було війни в значенні звичайним пересування великих озброєних, змеханізованих мас, що мали перед собою окресленого ворога, а за собою зорганізоване заплілля. Там була війна з ворогом, що боровся передусім моральним розкладом і стремів до знищення передусім віри у свій нарід і будучність України. В тій війні рішала насамперед особиста моральна непохитність».

Але саме читанням писань Драгоманова передвоєнні українці морально розкладалися; ці писання нищили в них віру в свій нарід і в майбутнє України. Зокрема українські політичні тогочасні проводирі, майже всі учні Драгоманова, не могли мати особистої моральної непохитності. Всі ті Винниченки, Петрушевичі, Порш, Назаруки і їм подібні могли бути хіба взірцями неймовірного браку моральної непохитності. Драгоманівські писання були гірші всяких трійливих газів; були найміцнішою зброєю Москви в її наступі на Україну.

У. ДРАГОМАНОВ ПРОТИ НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО

Наш знаний романіст Нечуй-Левицький теж не користувався в Драгоманова жодною пошаною, так само, зрештою, як і Шевченко. В цьому нема нічого дивного. Оскільки Драгоманов на кожному кроці підкреслює, що Тургенєва, Пушкіна й Лермонтова він читає як рідних, то, ясна річ, що Нечуя і Шевченка він читав, як чужих і ворожих авторів!

«Я читаю Тургенєва, як свого рідного» — заявляє з ентузіазмом Драгоманов у листі до знаного галицького москвофіла Юліяна Яворського 13 вересня 1894 року¹⁶⁾.

«Батько мав дійсний культ для особи Тургенєва» — пише в споминах про Драгоманова його донька Лідія Шишманова-Драгоманів¹⁷⁾.

Незвичайно обурило Драгоманова одне зовсім недрагоманівське місце у «Хмарах» Нечуя-Левицького, де герой цього роману, Павло Радюк, скидає з себе «космополітизм». У листі до Навроцького з 29 квітня 1873 року Драгоманов з незвичайною люттю пише з цієї нагоди:

«...Але прошу добратись логіки у словах сторінки 188, де кажуть, що Радюк скинув уже з себе той космополітизм або великорущину, якою надаряє нашу молодіж великоруська гімназія — і що європейські ідеї, наука й товариство показали йому новий світ, нове життя».

Далі Драгоманов патетично вигукує з приводу цих слів у романі Нечуя: «Що ж таке європейська наука, а що таке космополітизм? Або чого ж

¹⁶⁾ «Життя і Слово», Львів, 1896, т. 5, стор. 385.

¹⁷⁾ «Нова Україна», Прага, 1922, ч. 13-15.

такого хоче великоруська молодіж, як не того, що й українська, англійська, французька і т. д.? Звідкіль вийшло те товариство, що показало Радюкові новий світ? Звідки він дістав Бюхнера, Фюербача і т. д., що він так чудно держить усе разом у кишені, як не з Москви? Вукавально — з міста Москви, де студенти літографували Бюхнера, Фюербача, Герцена і т. д., хто такий був редактор «Колокола», як не москаль?».

Дуже показова ця скаженина, яка охоплює Драгоманова в той момент, коли він довідується, що якийсь там Нечуй-Левицький сміє собі отак зневажливо й вороже ставитися до «матушки Маскви», до «великорущини»; коротко — до всього того, що скорочено зветься «космополітизмом», і тим самим вступає на шлях українського націоналізму.

Залишається нам поглянути на відповідну сторінку львівської «Правди» за 1873 рік, щоб перевірити, яке саме місце в романі Нечуя-Левицького викликало таку несамоовиту московську лють у Драгоманова. Отож у «Правді» читаємо:

«Радюк побув рік в університеті й уже скинув з себе той космополітизм або великорущину, якою надаряє нашу молодіж великоруська гімназія. Європейські ідеї, наука і товариство показали йому новий світ, нове життя. Його давнє дитство в Журбанах, з українською мовою і піснею, між челяддю і селянами, тепер верталось до нього знов, неначе з далекої дороги.

«Чудове, пишне українське село серед літньої пори, все зелене й пахуче, все в квітках. Чудовий Богом благословенний і Богом забутий край! Хто бачив тебе не очима тільки, а бачив серцем і душею, той повік не забуде твоєї краси і твого горя.

«Вже минулася гаряча пора живів. Дівчатам і хлопцям став час вільний. Журбані ввечері оголошувались десятками вулицями, де до півночі співали хлопці й дівчата. Радюк до півночі ходив в алеї по саду, доки не стихала остання пісня на селі, доки не засипляли дівчата і хлопці, разом із співучими птицями, щоб на другий день рано встати разом з птицями до роботи. На чистому повітрі до нього долітали виразно самі слова пісень, повні високої поезії, простої й пахучої, як квітки зеленого степу. Обвіяний духом поезії, пісень, неба, тепла, квіток, він неначе бачив душею, як та поезія розвивається, мов рожу в саду, в розкішну й багату і вольну літературу, і перед його очима розгорталася театральна сцена, де небесними голосами й мотивами розходилася національна музика й опера. І він неначе бачив душею свою Україну, свою дорогу Україну майбутнього часу. Вона вся вставала перед ним, багата як рай, чудова як дівчина першої пори своєї краси, вся обсаджена садами, виноградом і лісами, вся облита ріками і каналами, з багатими городами й селами. Україна вставала перед ним із своїм гордим, поетичним і добрим народом, багатим і просвіченим, без усякого ярма на шії, зі своєю мовою і літературою, з своєю наукою і поезією... Як той чудовий сон, бачив він таку Україну»¹⁸⁾.

Отже, як бачимо на власні очі, Нечуй-Левицький дійсно договорився до таких речей, що Драгоманов не міг не виступити з інтервенцією в обороні «космополітизму або великорущини...» Взагалі доводиться аж

¹⁸⁾ «Правда», 1873, стор. 188-189.

надто дивуватися, як то Драгоманов невсипуще пильнував найменшого випадку, коли »нечемні« чи занадто мрійливі, як Нечуй із своїм Радюком, українці захитували авторитет »матушки Маскви«. Негайно й цілком урядово вирушав тоді Драгоманов на ідейну »пацифікацію« збунтованої проти московської зверхности й московського авторитету України...

Але візьмім до рук замість старого річника львівської »Правди« новіше видання роману »Хмари« Нечуя-Левицького, що появилася у видавництві Оренштайна. Там знайдемо дуже багато яскраво українських сторінок і образів, які певно безконечно дратували винахідника »модерного« соціалістично-поступового москвофільства, Драгоманова. Що мусів такий Драгоманов відчувати при читанні хоч би й дуже недвозначного опису великої залі Київської Духовної Академії, стародавньої Києво-Могилянської Академії, зо стін якої в романі Нечуя-Левицького гнівно дивляться і сам Петро Могила і св. Дмитро Туптало і всі тіні значних учених давньої Академії, старі оборонці українського народу, яким гідко й прикро дивитися на розпаношену »грязь Москви«, що нахабно бенкетувала в цих стародавніх українських мурах. Ось кілька уступів із цього незвичайного місця в романі Нечуя:

»Велика академічна зала опорожнилась. Тільки на стінах із золотих рам виглядала вся стара Київська Академія. Дуже сумно й грізно поглядав Петро Могила, закладач Академії. Його тінь, прикована до полотна, ніби думала: »І що то за люди прийшли і вийшли з моєї Академії? Якою мовою все те говорило, екзамінувалося, жартувало й виявляло научну темноту? Чи то орда налетіла, чи то Литва набігла й запанувала над моїм ділом, моїм твором?« І чорні очі Могили ще грізніше, ще сумніше поглядали на простору залу, куди вже бігли миші й шелестіли між помнятими папірцями. Широко одслонені очі св. Дмитрія ніби дивувались, чи не грали ці люди якоїсь чудної містерії чи комедії? Всі тіні значних учених давньої Академії, всіх письменників, усіх оборонців українського народу, його віри й народности, цілими рядами, смутно недоумівали, що то за люди тут говорили, жартували, держали книги догори ногами й ніби й справді діло робили!

»У ректора був розкішний обід для митрополита і конференції. Вино лилося річкою... При світлі ясних зірок виїхали гості з Братства. Пізній захід блищав на стінах церкви, на золотих верхах. Тополі й липи стояли тихо... І Братство і корпус Академії і з його вікон грізні й сумні очі давніх українських учених дивились на той чудний поїзд і дивувались, що там, де вони колись були свідками боротьби за віру й Україну, там тепер хтось чужий справляє сатурналії, справляє комедії на науку і просвіту. Тільки небо та земля були такі чудові, як і за давніх часів... Тільки гори Київські стояли так само, як у той давній козацький час, так само заглядали в широкий Дніпро, як за давніх минулих часів«.

Напевно Драгоманов, читаючи цей опис, корчився та несамовито звивався від люті й ненависти, так само як і при читанні рядків про українську протимосковську зухвалість молодого Радюка. Корчився й звивався наче той Мефістофель перед знаком Хреста...

(Далі буде)

Михайло КУШНІР

ПРАВИЛЬНЕ РОЗУМІННЯ БОГА

Хтось правильно сказав, що могутність зла не ґрунтується на його дійсній силі, а на слабості табору, що репрезентує вартості добра. А втім цей вислів згідний з метафізичним окресленням зла, як недостатчі добра, бо тільки добро утотожнюється з буттям.

Сьогодні, а це загально відома правда, комунізм спирається на фальшивих наукових засновках. І коли комунізм становить тепер грізну силу, то причини цього явища є у спаяності та єдності комунізму, а протилежний табір, послаблений відсутністю монолітної концепції, не може протиставити комунізму суцільної релігійно-філософської доктрини.

Позитивізм і утилітаризм виробили в нас переконання, що всі метафізичні міркування, всі філософські системи, які виникли на цьому тлі — безвартісні з точки погляду потреб практичного життя. Історія однак відкидала й відкидає цього роду твердження. Комунізм, гітлеризм чи фашизм вирости саме на філософському підложжі, в ньому вони знайшли свої джерела і для філософських систем, хоч і помилкових, шукали обґрунтування їх та черпали надхнення.

Коли помилка в сприйманні природної дійсності може спричинити для людства дошкульні наслідки, то які ж тоді наслідки приносить помилкове сприймання Найвищої Дійсності? Фальшиве розуміння Бога спричинило колись — таке трагічне у своїх наслідках — розбиття релігійно-культурної єдності Європи. Недоліки й помилкові погляди між вірними Церкви спричиняють поважне послаблення цієї одиної сьогодні моральної сили світу.

В проблемах практичного релігійного життя особливо важливим є усвідомити собі існування двох аспектів Бога. Бога самого в Собі, чи т. зв. трансцендентного Бога, й Бога об'являючогося у світі, чи т. зв. Бога іманентного. Бо між цими двома аспектами є наше релігійне життя.

Перший аспект (трансценденція) — становить для нас Найвищу Справедливість, другий (іманенція) — Найвищу Любов.

Хоч обидва ці аспекти, згідно з основами християнської віри, — нерозлучні й мусять постійно співіснувати у свідомості кожного християнина, проте бувають періоди, коли один з них переважає. Саме тоді постають різні викривлення релігійного життя, які деколи доходять до явної ереси.

Розгляньмо їх у світлі переваги кожного з цих чинників. З негативних наслідків браку рівноваги виникає властивий погляд на цілообраз стосунків між Богом і людиною, аналогічно, як томістична метода негації (via negationis) довела до пізнання прикмет Бога.

І. Трансценденція. Вона проявляється найсильніше в старозавітному періоді. Ідея справедливого Бога бере верх у тодішніх умах над ідеєю милосердного Бога. Безодня, що ділить Сотворителя від створіння, видається непрохідною, а ідея стосунку любови Сотворителя до людини,

хоч і деколи наголошувана, була прихована під формою метафори («Піс-ня пісень»).

В період патристики¹⁾ багато Отців Церкви було під впливом грецької філософії. Деякі її представники визнавали ідею трансцендентного абсолютизму й дуалізму духу й матерії — Платон і його школа, — і то деколи подвійно трансцендентного, що знаходиться поза буттям і поза розумом. Перевагу трансценденції бачимо і у св. Августина, в його дуалізмі між тілом і духом та песимістичній оцінці створіння. Трансценденція раз-у-раз появляється за Середньовіччя в тодішніх теологів; не бракує й пізніших її прихильників (Картезій, Паскаль).

Розуміння Бога, особливо під кутом трансценденції, Бога Самого в Собі, захищеного, відокремленого від світу, переходячи по черзі попередні форми та не зриваючи ще з наукою Христа, може легко переступити дозволені межі.

Існували й існують ще сьогодні тенденції до так гострого протиставлення Сотворителя і створіння, що створіння трактоване майже як утілення зла. Деякі твори католицьких письменників сповнені глибоким песимізмом: над змаганням героїв їх повістей майже всевладно нависло зло, а автори немов сугерують думку про існування двох абсолютних потуг — добра і зла (теза очевидно не згідна з наукою Церкви, заключає в собі логічну суперечність). З однобічно зрозумілої трансценденції, зриваючої зв'яз з Сотворителя із створінням, бере свій початок так колись розповсюджений деїзм, що заперечує діяння Провидіння у світі.

Засновок про зіпсовану в основі природу людини довів Лютра до його тези про виправлення її лише шляхом віри, бо зла, зіпсована природа людини не спроможна до жодних заслужених діл, а у висліді цього всі діла зайві для спасення. Також кальвінізм та пуританські секти мають риси стародавнього духу, де страх бере верх над любов'ю.

Так, у загальному, виглядають крайні наслідки надто однобічного розуміння трансценденції.

В більш поміркованій формі переріст трансценденції виявляється, між іншим, у своєрідних проявах поборжності й стосунках до Бога, окреслених як гваранцізм, який так приметний старозавітній релігійності. На його основі релігія зводиться до форм договорення, на підставі якого Бог, у заміну за виконання Його заповідей (до речі, зрозумілих дуже формалістично), має гарантувати дочасний успіх і щасливе життя. В такому розумінні релігії все дочасне зло трактоване як кара за гріхи (здаємо тут характеристичне звернення апостолів до Христа з приводу оздоровлення сліпого від народження: «Раббі, хто згрішив: він чи його батьки?» — Іван, 9, 2). В дальшій консеквенції це призводить до того, що церковні заповіді беруть верх над заповідями декалогу: важливішим стає збереження посту чи прихильність на наказаному Богослуженні, ніж виконання заповідей про любов Бога і ближнього. Це переростання формалізму, що виявляється в переконанні, що самим виконанням об-

¹⁾ Філософія Отців Церкви (II-VII стол.), що розробляла і встановлювала християнські догми.

рядових форм удасться переблагати загніваного Бога і відвернути загрожуючі кари. Це явище характеристичне (хоч не виключне!) добі Середньовіччя, і воно довго вдержувалося теж і в нас в Україні; таке розуміння релігії небезпечне, бо може легко перетворитися у фарисейзм.

Постава слуги, який дрожить перед Паном і володарем, почуття дистансу і вини мали свій вплив і на глибше внутрішнє нуртування релігійного життя. Хоча любов визнавана «основою досконалости», проте в практиці на перше місце висувається «поко́ра серця, як підстава всіх чеснот» (Тома з Кемпіс). Глибока погорда до себе, почування вже не лише своєї малечі, але й найглибшого приниження — мали бути тією відскачнюю, яка спрямовувала б людські уми до Бога. Однак насправді виникала небезпека, особливо для слабших духом, поринути в песимістичне отупіння, у виключність відірваної від життя контемпляції, в духову бездіяльність, як позірно необхідної передумови діяння Бога в душі людини. В дальшій консеквенції приходять закинення релігійних практик і добрих діл. Таке розуміння релігії, відоме під назвою квієтизму²⁾, все виходило поза рамки християнської правдивості.

Споріднений з квієтизмом напрямом, що виникає з того самого джерела, а відомий під назвою янсенізму, теж спирає свій стосунок до Бога, як до старозавітного Короля й Судді. Глибокий песимізм, висунення на перший план не любови, а покори, надмірно суворі правила й вимоги та переконання, що первородний гріх зовсім зіпсував природу людини, що негідна приймати святе Причастя, хіба тільки на смертній постелі, — були причиною, чому Церква осудила янсенізм. У своїй прихованій формі, позірно непротиставній науці Церкви, янсенізм спричинив багато лиха — може навіть більше, ніж явна ересь, — своїм формалізмом і надмірно суворими вимогами, здержуючи багатьох від священничих покликань та протидіючи частому прийманню св. Євхаристії.

II. Іманенція. Аспект Бога існуючого лише у світі, лише в нас, є чистої води пантеїзмом³⁾, якого початки находимо також у грецькій філософії.

Згідно з твердженням типового представника пантеїзму в Середньовіччі Johannis-a Scottus-a (810-877) у його праці *»De divisione naturae«*, творчий акт Бога є розвоєм, ставанням самого Бога. Є необхідним процесом, отже світ, як необхідний, набирає божих ознак. Бог неначе розпливається у всесвіті, який, разом з людиною, дістає спільну з Богом природу. Так Бог затрачує свою особовість, стає абстракцією, стає радше засадою поступування, а не живим Богом. Іманенцію в такому виключному вигляді не можна погодити з наукою Церкви.

2) Містична наука релігійної секти, що виникла у XVII-му стол. і вимагала зречення всього і спокою, як засобу споглядання Бога.

3) Філософічний погляд, який утотожнює Бога із всесвітом, себто приймає, що всесвіт є самим Богом; найвидатніший теоретик пантеїзму — Спіноза.

У зв'язку з агностичним⁴) характером філософії XIX-го стол., яка (філософія) стояла на становищі, що людський розум пізнає тільки явища, але не може дійти до пізнання самої речі, появилася подібна тенденція і на терені релігійних дослідів. Виявилася вона в твердженні, що релігія є пережиттям Бога в душі, який (Бог) сторчить у ній як виявлення внутрішньої потреби людини, але існує поза людиною і не є пізнавальним буттям. Цей своєрідний прояв іманенції є одним із чинників, що їх осудила Церква модернізму.

Існують і посередні форми, в основі яких хоч і є визнавана трансценденція Бога, але переважає однак намагання трактувати Бога *sub specie* еманенції. В цих проявах затрачується, більше або менше, почуття величі та святости Бога, непроходимої ніколи віддалі між Сотворителем і створінням. Бог являється нам наче в родинному аспекті, як добра ворожка, готова до наших послуг. Тоді маємо нахил думати, що ціла істота Бога виявляється виключно в потребі милосердного віддавання себе створінню. Ми готові навіть уявити собі, що ми потрібні Богові, і в заміну за його ласку для нас час від часу віддаємося Йому взаємністю — пам'яттю про Нього. При цьому метою наших молитов є найчастіше намагання здобути якісь дббра. Рідше мають вони (молитви) характер подяки і вдячності, а дуже рідко є вони актами звеличування Бога, відданости й пошани, належних Найвищому Маєстатові. Коротко кажучи, трактуємо Бога як вислужний чинник для світу.

Вислідом такої постави є, між іншим, придушення почуття гріха й провини; більш суворо трактуємо гріхи проти ближнього, ніж безпосередні гріхи супроти Бога. Це особливо виявляється в легкому практикуванні сексуальних промахів, в толерантному наставленні супроти розводів і т. п. Нехіть до тайни покаання і взагалі до усмирення інстинктів — стає доповняючим наслідком. Все це діється під покрішкою гарнозвучних фраз про гуманізм, який замість теоретичного характеру набирає антропоцентричних⁵) рис. Змінємо напрям наших намагань, і так, замість змагати до обожнення людини, змагаємо до очоловічення Бога.

Крім цих, менше або більше виразних проявів «переросту іманенції», існують ще інші його форми, більш субтельні, але не менш істотні. До них належать: брак розуміння контемплії в релігійному житті і диспропорція між зовнішньою активністю а вбогістю внутрішнього життя. Контемпліяцію радо відступаємо «більше покликанам» — монахам і священикам, і забуваємо про факт великої ваги, яким є потреба молитви і контемплії, як енергетичних чинників, без яких зовнішній релігійний чин не дасть сподіваних наслідків.

У зв'язку з переростом зовнішнього життя спостерігаємо перевагу етичних проблем над догматичними і виразну нехіть до поглиблення релігійних правд. Твердження, що християнство — це не християнський погляд, а християнське життя — настільки слушне, наскільки життя

4) Погляд в ідеалістичній філософії, що за джерело пізнання уважає досвід, але доводить, що людина не може нічого знати про дійсність природи речей.

5) Погляд, що людина є центр всесвіту, що людина — «цар» природи.

не будемо протиставити християнському поглядові. Бо етика, не маючи ґрунту в догмі, затрачує свій характер імперативу, стає радше напрямком, а промах проти етичних норм дістає поблажливую назву помилки. Християнське життя без твердих християнських поглядів не може бути здійснене.

III. Синтеза. Коли б ми трактували «трансцендентизм» і «іманентизм» як тезу і антитезу, то схоплення «середини» цих двох аспектів дало б нам властиве окреслення Бога у Його відношенні до нас. Але так не є, бо трансценденція не є запереченням іманенції в такому охопленні Бога, яке дає нам Об'явлення. З людського погляду — погодження Найвищої Справедливості і Найвищої Любові становило б непереборні перешкоди. Ми хапалися б розв'язати цю антимонію (суперечність між двома однаково сильними твердженнями) шляхом якоїсь «золотої середини», обнизуючи безмежність Божої любові і редукуючи вимоги Божої справедливості.

Бог дав нам свою синтезу, в якій є втілена безмежність любові й справедливості. Цією синтезою є Втілення. В цьому випадку не є суттєвою річчю, чи приймемо широкий погляд Д. Скотуса (1270–1308), славного схоластичного філософа, противника Томи з Аквіну, і його школи, на думку якого Втілення входило в плян створення без уваги на первородний гріх, чи приймемо звужений погляд томістів, що обмежує плян Утілення до акту Відкуплення. Є фактом, що в наслідок первородного гріха Бог з'єднався в особовій унії з людиною, як Муж болю, щоб у цьому акті дати вияв безмежної любові й потреби найвищої задосить-учинення Божому масстатові. Вершок Любові і вершок Справедливості іманенції і трансценденції.

Так, а не інакше маємо розуміти Бога — в обох Його аспектах, ніколи однією. Кожне звуження, кожна однієчність є порушенням Божої гармонії, є помилковою і фатальною в наслідках спробою обмежити Безконечність. Треба постійно пам'ятати, що Бог є одночасно суворим Суддею і люблячим Батьком. Він є Той, хто сказав Мойсєєві: «Не можеш бачити мого обличчя, бо людина не може Мене побачити». А одночасно Той, хто дав людині найсолодшу обітницю: «Прийдемо до нього і зробимо в ньому Своє помешкання» (св. Іван, 14, 21).

Р. ВОЛОДИМИР

ЕПІЛОГ

Ну що ж, хай — чужина
Незгоди кість,
Підтяті крила,
Доба забріхана,
Безвиглядність,
Літать не сила,

Як серце лиш горить
Святим огнем
І не погасне
Ні на одну б хоч мить,
Аж дух двигне
Над все дочасне.

Лариса МУРОВИЧ

ПОДВІЙНА ЛЕГЕНДА
(12. 11. 1924 — 21. 11. 1942)

О.Б. — О.Т.

У заграві така сама дорога,
А в деспотів один Дамокля меч —
Тоді на скронь Вам не лягла знемога,
Як ми тягар Ваш не зняли із плеч.

Всі наші дні так безпроглядно темні
Здригалися в залізнім обручі,
А Ви, як твердь із двох скалистих кремнів,
Кресали з них визвольницькі кличі.

Та не для себе, тільки для народу —
Невгнуто його прапор донести!
Як звена два у ланцюгу свободи
Держались Ви, щоб його зберегти.

Й як сірий ранок з вічності світанням
На ґрати кинув пламенне знам'я,
То дві орлиці в льоті — без вагання
Вітчизні в вірності дали життя.

Яскравий лук — близнячих метеорів,
А вся дорога досі у вогні
Й легендою в століття неозоре
Прямує в наступі і в боротьбі.

Щоби у рідній, звільненій країні
Врізьбити в славі Ваші імена
І жити у грядучих поколіннях,
Як Правда — невмируща і свята!

Богдан БОРА

ВІЧНЕ

Для нас усе шептати буде тирса
І у полях дзвонитимуть жита,
Співати буде думу про життя
Іржава щерба зломаного списа.

Розкрилля неба кликатиме в далі,
Як дикий кінь, іржати буде степ,
Дніпро — поет, філософ і естет
Читати буде прадідів скрижалі.

Бо всі ми діти степової скиби,
В якій не мовкне гул дзвінких копит,
В якій дзвенять шаблі і рвуться диби.

Нам кров свою лишив у спадку скит,
А степ — двосічний меч краси і хиби,
Князі — »їду на вас«, Олег — свій щит.

1959

АВГІЙОВА СТАЙНЯ

Сьогодні світ, мов Авгіюва стайня.
Куди не глянеш — нечисть, бруд і гріх.
Незнищений в свій час брехні горіх
Пускає всюди парості потайно.

І з кожним днем росте шайтана сила.
Кому ж не честь побути в царстві тьми,
Криваві випари вдихнуть грудьми,
Потьомкінські пооглядати села?

Коли уся Європа безпорадна,
Єдина ти, вітчизно многострадна,
В боях стікаєш кров'ю від віків.

Ворониш людства честь, красу, свободу
Без піддержки і без признання слів
На перехресті Заходу і Сходу.

1959

ПРИРЕЧЕНІСТЬ

Когось чекає смерть. Хтось завтра згине.
Брехні і правді побіч не іти.
Нове майбутнє, зерном прорости!
Кільчіться, ви очідані хвилини!

Промчись, грозо, стокрилим вітрами,
Змети з землі а Аїда царство бруд,
Благослови красу весни і труд,
Їх окропи священними дощами.

Когось чекає смерть. Хтось завтра згине,
Во рабству й волі побіч не іти.
Мій гордий вік простує всім хребти

І владно кличе з низів на вершини.
Довкола хмари признаков-прикмет...
Віщує Див комусь загибель-смерть.

1959

М. Я-ко

СТАРОГРЕЦЬКІ МІТИ

(СПРОБА ПЕРЕКАЗУ)

(Продовження, 2)

ФАЕТОН

Гарні Океаніди, Прометееві кузинки, любили купатися в морі й одного літнього погожого дня світлий бог Геліос, провадячи по небі свою вогненну колісницю, побачив, як вони плюскались у морських хвилях.

Замилувався бог, аж притишив хід колісниці, і серед милих дівчат найдужче вподобав молодшу з сестер — Клімену. Як вийшла вона на берег — прослав перед нею килим із соняшного проміння; дівчина ступила на нього і промені, огорнувши її прозорим серпанком, понесли до ясного Геліоса.

Відповіла Клімена на кохання світлодайного бога, але не могла з ним лишитися — загарячо їй було в його блискучому палаці. І Геліос поселив її в східній Ефіопії, в близькому сусідстві з Єгиптом, де саме на той час оселилась Іо.

В швидкому часі в Іо народився син Епанос, а в Клімени — Фаетон і, підростаючи, хлопці стали товаришувати. Тільки Епанос, пишачись тим, що він син Зевеса, намагався старшинувати, а Фаетон, що теж мав божеське походження і також пишався своїм батьком, на те не згоджувався. Від цього не раз приходило у них до сварки, та покіль вони були підлітками, то якось мирились, а як повиростали на струнких юнаків, сутички їх ставали щоразу гостріші.

Одного разу Епанос категорично зажадав, аби Фаетон йому корився, а як той став доводити своє право на рівність, гостро запитав, хто ж його батько?

— Мій батько — Геліос, — відповів Фаетон, — це всім відомо.

— А звідки ж це так відомо? — запитав з насмішкою Епанос.

— Так моя мати каже! — з серцем сказав Фаетон.

— Ха-ха-ха! — зареготав Епанос: Твоя мати каже? От, певне джере-ло! — І додав глузливий дотеп на адресу товариша.

Повний сорому і гніву, кинувся той до матері, розповів про тяжку обра-зу від Епаноса і просив дати точний доказ, що Геліос є його батьком.

— »Сину мій!« — підняла Клімена руки до сонця: »оцим сонцем блиску-чим клянусь тобі, що ти син Геліоса! А як брешу, то хай очі мої не побачать більше денного світла! Проте, — додала вона по хвилині, — ти сам можеш його про це запитати!« — І розповіла синові, куди він має іти, щоб потрапити до батькового палацу.

Не гаючи й хвилини, зібрався Фаетон у дорогу і пішов через Ефіопію та Індію далі на Схід, куди показала йому мати. По кількох тижнях мандрівки на світанку одного дня прийшов він до високої гори, на вер-шечку якої стремів блискучий палац Геліоса.

Був він із чистого золота, прикрашеного кривавими карбункулами і оточений високими золотими колонами. Все те сяяло і блищало так, що аж очам боляче було. А дах був з ясної слоневої кости, що ніби біла хмарка розтавала в небесній блакиті.

Але найбільшим чудом була брама входува. Її половинки викував Гефаст з ясного срібла і прикрасив чудесними візерунками. В них зображено було творення землі, моря і неба. Вода повна була морських і річних створінь; на землі — показані звірі і люди, міста і села, поля, річки і ліси. А в небесній частині брами, праворуч і ліворуч, промінювало і сяяло по шість діамантових зірок.

Коли Фаетон зійшов сюди крутою гірською стежкою і пройшов через браму — він зараз побачив величню постать свого батька, але не міг підійти до нього, бо зблизька не годен був дивитись на його сяйво.

В пурпурових шатах сидів Геліос на блискучому смарагдовому троні, а праворуч і ліворуч від нього товпою стояли дні, місяці, роки й сторіччя. Попід стінами величезної залі, на рівній між собою віддалі, стояли години, а коло самого трону — молода красуня Весна, в віночку з квітів, а коло неї мужній юнак Літо, з голими грудьми і в вінку з колосся. Оподалік — рум'яна Осінь в строкатому пишнobarвному вбранні, дужими руками вичавлювала з грон виноградний сік, а позад неї сивоволосий дід — Зима — розставляв по залі мисочки з льодом, охолоджуючи гаряче повітря.

Геліос відразу пізнав Фаетона, що з безмірним подивом оглядав усі ці чудеса.

— Що привело тебе сюди, сину? — спитав він, — чого ти шукаєш в палаці твого батька?

— Світлий мій тату! — озвався Фаетон. — Ти дозволяєш мені так себе називати, а на землі не вірять моему походженню і ганьблять мою матір! Молю тебе, дай мені якийсь знак, щоб я міг незаперечно всім довести, що я справді твій син!

Скинув Геліос блискучу корону, щоб не сліпити синові очей, обняв його і сказав:

— Твоя мати правду сказала і сам ти достойний бути моїм сином. Я ніколи не зречуся тебе. І щоб ти не попросив у мене, ніколи не відмовлю, клянуся в тому підземними водами Стікса!

Та ледве вимовив він ці слова, як Фаетон попросив, щоб батько дав йому на один день тільки свою колісницю, щоб він сам попровадив її по небі.

Холодний піт виступив Геліосові на чолі і він розкався у своїй клятві. — Сину мій! — скрикнув він, — безумне, відчайдушне слово я мовив! Дозволь мені відкликати мою обіцянку, бо тільки одного цього бажання не можу я виконати. Відмовся від нього, змилуйся наді мною!

І далі казав: »Сину, ти смертний, а зажадав того, що вільно лише безсмертним. Навіть більше скажу: ніхто з безсмертних не може встояти на моїй колісниці, тільки я сам. Навіть володар світу, Зевес, не може нею вправляти. А дорога, сину! Вона так круто підіймається вгору, що хоні рано, хоч і з свіжими силами, ледве видираються на гору. Посередині неба так високо, що я сам з жахом поглядаю на землю вниз. А

ввечері дорога знову стрімко збігає до моря і тільки я можу втримати коні, щоб вони не понесли і не розтропили колісницю. До того ж ти напевне гадаєш, що обабіч дороги побачиш веселі гаї і села, або храми богів? Ой, ні, сину мій! Там чекають на тебе страшні звірюки: бик рогами загрожуватиме тобі, і стрілець націлятиметься з лука, і лев намагатиметься схопити тебе пазурами, а скорпіон і рак своїми страшними кліщами. Відмовся, сину, від свого бажання! А все інше, що тільки є на світі, попроси і буде твоє!»

Та всі умовляння були даремні. Фаетон і собі просив і молив, доводив батькові, що йому не вільно відмовитись від обіцяного, бо дав священну клятву. І Геліос мусів, нарешті, поступитись перед сином. З розбитим серцем повів він Фаетона до колісниці, чудесного витвору того ж таки Гефаста.

Осі, дидша й обіддя на колесах були з чистого золота, а спиці зі срібла; на хомутах та збруї сяяло дорогоцінне каміння.

Серце в Фаетонових грудях бухало від радості, покіль він з подивом оглядав колісницю. Тим часом богиня Еос відкрила пурпурові ворота Сходу і з неба почали втікати зірки. Люцифер — зірка — змів їх з неба цілими товпами і заганяв до обсіпаних рожами заль, залищаючи останнім нічну небесну варту.

Як побачив Геліос, що земля і небо зарожевіли, гукнув на конюхів, щоб запрягали. Ті вивели зі стайні велетенських жеребців, годованих амброзією; замість повітря, з ніздів у них вихоплювалося полум'я.

Поки конюхи запрягали, Геліос, важко зідхаючи, споряджав сина. Надів йому на голову променисту корону і намастив обличчя священною мастю, щоб не шкодив йому вогонь.

— »Сину! — сказав він на останку, — тримай міцніше віжки і не поганяй коней. Вони самі добре біжать, їх якраз стримати важко. Дорога простягається крутим луком, перетинаючи три небесні сфери, але колії тобі буде увесь час добре видно. Не їдь дуже низько, бо спалиш землю і не заганяйся дуже високо, бо загориться небо. Решта залежить від долі. Може вона, буде до тебе милосердніша, ніж ти сам. Отже, сідай і поганяй! або — ще є час, відмовся від твого бажання і пусти мене в колісницю!»

Не слухаючи батька, радісно скочив юнак до священного воза і схопив віжки. Коні нетерпляче били копитами і пирхали, наповнюючи повітря огненным вихором свого дихання. Богиня Тетіс розсунула заслони і стало видно дольне небо. Коні зараз же побігли звичною дорогою, топчучи й розриваючи вранішній туман.

Та без тяжкої ваги правдивого світлоносного бога колісниця стала надто легкою і почала підскакувати й гупати по небесному шляху, наче віз на вибоїнах. Як тільки коні це помітили, шалено рванули вбік і понесли колісницю. Зляканий юнак безладно й невміло шарпав віжками, а коні, не слухаючись, без дороги мчали далі.

І тут він якось ненароком глянув униз і з жаху задеревів: у бездонній глибині під ним ледве маячила земля.

Зблід хлопець, ноги йому затрусились і в очах потемніло. В цю хвилину хотів би він ніколи не знати про своє походження, ані дотикатися до батькових коней. Та завертати було вже пізно. Великий простір простягся за ним, а ще дальша була мета. Не знаючи, що почати, безпомічно оглядався він навколо і раптом побачив зовсім близько страшного скорпіона, що повертав до нього свої кліщі.

Зцепенілий від жаху, Фаетон кинув віжки і ладен був скочити в безодню, а жеребці, яких ніщо не стримувало, в шаленому бігу скочили вгору і від їх вогненного дихання спалахнув етер між зірками.

Рятуючись від пожеару, вони шугнули глибоко вниз, майже до землі, — і верхів'я гір запалали. З сичанням випаровували хмари, пожеари посугли вниз, горіли дерева і трава і житла людей. Земля від жару тріскала; міста і села провалювались в безодні; цілі країни ставали попелом. Гаряча пара і густий дим з іскрами оповили нещасливого водія колісниці і він уже цілком не розумів, куди його мчать дикі коні посеред чорного мороку.

Тоді Лібія стала безводною піськовою пустинею, а в муринів кров закипіла в жилах і виступила наверх та назавжди почорніла їм шкіру.

Закипіла і стала випаровувати вода в річках і ставках, і німфи, ридаючи і рвучи на собі волосся, гинули в ній. Ніл з переляку втік зі своїми водами в безвісну далечінь і сховав свою голову так, що люди й досі не можуть її знайти. Світло пожеарів через розколини землі дійшло аж до Тартару, перестрашивши Плутоні і мертві тіні. Вслід ринуло туди море. Риба й тюлені живцем варилися в гарячих калюжах, що лишилися від морської безодні. Тричі Посейдон простягав руку до хвиль, наказуючи їм залити пожеар і тричі мусів відвертатися, бо полум'я обсмалювало йому обличчя.

Тоді всі боги стали молити Зевеса, щоб він рятував zagrożений світ і Зевес метнув врешті блискавку в нещасливого Фаетона і вогнем потушив вогонь.

Коні з розтросченим возом помчали далі, а Фаетон, з палаючою головою, як падуча зірка, рунав униз і впав на Заході, в річку Еріданус, далеко від рідних місць. Тутешні наяди оплакали й поховали його розтросчене тіло і написали на надгробку:

»Тут спочива Фаетон; колісницею батька він правив.

Лише не слави зажив, а від кари тяжкої сконав«.

Батько Геліос бачив лиху долю сина і в смертельному болю закрив від усіх свою голову. Цілий день земля не бачила денного світла, замість світла блиск пожеарів присвічував їй. А невістка мати Клімена з дочками киулись шукати Фаетонівого трупа і по довгій мандрівці знайшли його гріб.

Оселились вони коло нього і щодня зранку до вечора невістками сльозами оплакували нерозважного, а такого дорогого їм юнака.

Так тяглося чотири місяці. Одного дня, коли вони, як звичайно, стали навколійки побіч могили брата і почали свої плачі й скарги, старша сестра раптом закричала, що їй каменіють ноги. Друга сестра хотіла її підвести, але відчула, що її ніби якийсь корінь тримає. Ще одна тремтливими руками схопила за голову, що замість волосся стала вкриватися листям; а одній — видовжилися руки і стали обростати гіллям.

З відчаєм гукали вони: — «Мамо!» А їхнє тіло вкривалося корою і тільки уста ще ворухнулись і кликали: «Мамо! Мамо!»

Кинулась Клімена їх рятувати: зривала руками кору, обламувала гілля, а з-під її пальців текла кров, ніби з ран. — «Змилуйся, мамусю, змилуйся!» — залунали зойки дівчат: «Ти не дерево рвеш, а наше тіло! Прощай!» І кора закрила їм уста. Стали дівчата тополями, і з того дерева ронять сльози, а під соняшним промінням ті сльози тверднуть і стають прозорим бурштином, що з нього роблять жінкам прегарні намиста.

ДАНАОС І ДАНАЇДИ

Від Епаноса, сина Іо, народився Белліос, що мав двох синів: Єгїптоса і Данаоса. Він поділив їм своє царство: Єгїптосові дав Єгїпет, а Данаосові — Лібію.

І народилося у Єгїптоса 50 синів, а в Данаоса 50 дочок. Щоб сполучити знову докупи всі предківські землі, стали Єгїптосові сини свататись до своїх кузинок, а ті їм відмовили.

В справу втрутилася Гера, яка ненавиділа ще їхню прабабцю Іо і через неї ввесь рід. Вона так їх розсварила, що пішли кузини на кузинок війною і, зруйнувавши Данаосове царство, взяли його з доньками в полон і стали свататися знову.

Поки провадилися про те переговори, Данаос потаємці збудував п'ятдесятеслового човна і однієї ночі втік з доньками. Вони приплили до Родоса, де здавна збудували храм Артеміді і правили їй службу. — переховались тут якийсь час і відплили далі до Аргоської землі; звідти була родом їх прабабця Іо. Тут, ступивши на берег, вони наламали свіжих гілок і в першому зустрічному храмі впали навколішки перед вівтарем, благаючи богиню дати їм захист у цій країні.

Коли аргоський цар Пеласгос почув, що на його берег висіла ціла юрба невідомих людей, він з дружиною вояків пішов перевірити, хто вони.

Зачувши від Данаоса, що той втікає від насильства власних небожів і просить прийняти його під захист аргоської землі, цар замислився. З одного боку правдоподібно було, що єгїптяни прийдуть до Аргосу збройною силою добувати своїх втікачів, а з другого — не випадало відмовити в захисті людям, що перед божим вівтарем про це просили: за таке відмовлення можна було стягнути на себе кару богів.

Скликав Пеласгос Аргоську раду — і вирішили чужинців прийняти й обороняти.

В швидкому часі на морі з'явилась єгїпетська фльота і кораблів у ній було без числа. Мужньо став Пеласгос до битви, але був переможений.

Тоді аргосці, щоб врятуватись від грабунку і знищення, пригадали собі родовід Данаоса, що його предки були таки з аргоської землі і запросили його на царство, прогнавши Пеласгоса. Той мусів утікати в далекі північні окраїни, а Данаос прийняв царство, але одночасно зобов'язався помиритись з єгїптянами і одружити своїх дочок з їхніми царенками. Він дав таку обіцянку, але як це було під примусом, то надумав звільнити себе й дочок кривавою хитрістю. Роздав він донькам гострі ножі, щоб

вони вночі, після весілля, порізали своїх чоловіків. Всі доньки зробили так, тільки одна Гіпермнеста любила свого чоловіка Лінкеуса і не зарізала його.

Довідавшись про це, сестри обвинуватили її в зраді, а батько кинув у темницю. І вже мали її скарати, але Лінкеус ходив поміж аргосцями і жадав суду, щоб з'ясувати, в чім є провина Гіпермнести.

Аргосці взяли до уваги його прохання, і коли почалось судове переслуховання, сама Афродіта зійшла з небес і уквітчала вінком вірну коханку й дружину.

Оправдали Гіпермнесту і справили їй з Лінкеусом вдруге бучне весілля і від них пішов той рід героїв, що їх обіцяно було ще прабабці Іо.

А інших Данаїд хотіли судити за тяжкий злочин — убивство братів і чоловіків, але Зевес, батько цього роду, заступився за них; викупив їхній гріх і очистив їхні руки від пролитої крові.

Проте, хоч вони залишилися безкарні, ніхто не хотів одружуватися з ними. І тільки згодом Данаос впорядив бучні олімпійські грища, де нагородою переможцям була рука котроїсь із його дочок.

Так вийшли заміж, нарешті, Данаїди і прожили якось своє земне життя. Але по смерті вони таки одержали кару. На тім світі, в царстві тіней, посять вони глечиками воду і наливають її в дірявий горщик. Що наллють, те й витече. І так вони будуть носити і лити воду аж до судного дня.

ЗОЛОТИЙ ДОЩ

Нащадки Данаоса лишилися володарями Аргосу. І вже царював четвертий з них, Афрікос, внук Лінкеуса, коли зайшла небезпека, що їхній рід вигасне, бо Афрікос був уже літній чоловік, а дітей, крім єдиної доньки Данаї, не мав.

Стурбований цим Афрікос вирішив запитати Оракула, яка дальша доля його роду, і чи сповняться колись давні пророцтва про походження з їхнього роду славних героїв землі грецької.

Відповідь Оракула була дивна: »З вашого роду, — сказав він — вийдуть славетні герої, але син твоєї доньки уб'є тебе!«.

Зажурився Афрікос і вирішив сховати дочку так, щоб жодне людське око її не побачило. Глибоко під землею збудував він палац з мармуру та міді, замкнув туди Данаю. А що будівництво палацу цар тримав у великій таємниці, то люди нічого про те не знали, і всі дивувались, де поділася царська дочка.

А бідна Даная самотньо блукала по підземних залах палацу. Дні минали за днями, а вона не бачила ні денного світла, ні ясного неба. З тугою пригадувала собі, як то щебечуть пташки в гаю, як вітерець шамотить листям, як вранці блищить роса на квітах. Хоч би раз дихнути свіжим повітрям! Хоч би заговорити з кимось, побачити людське обличчя! Але крім німого слуги, що приносив їй їжу, Даная не бачила нікого.

Та Зевес не забув про неї, бож походила вона з його роду, і міркував, як би її визволити.

Одного дня на аргоське небо насунула велика жовта хмара і з неї пішов рясний золотий дощ. Кинулись люди збирати золоті краплі і відрами черпати з озерця, що утворилось якраз над підземним палацом. Та золота вода швидко увійшла в землю чи випарилась і люди розійшлися, міркуючи, звідки взявся той дивний дощ?

До бідної царівни, замкнутої в підземеллі, звичайно не доходив з землі жоден звук і вона навіть не знала, чи там нагорі є — день чи ніч, зима чи літо.

Як же вона здивувалась, коли одного разу почула вгорі шум, точнісінько такий, як від рясного дощу. Краплі стукали й бубоніли і вода стікала з даху, ніби з сільської стріхи під вільним небом.

— »Невже надворі такий сильний дощ, що розмочив аж мою підземну стелю« — подумала вона і почула, як зверху на неї щось крапнуло. За першою краплею впала друга, за другою третя, і скоро рясний дощ залопотів по підлозі.

Даная не втікала. Теплий дощ так приємно відсвіжував її. І навіть коли б прибуло більше води, вона радо була б утопилась. Смерть певно була принадніша, ніж її безрадісне життя. Крім того і виходу з палацу вона не знала. Куди ж їй було втікати?

Тим часом вода розлилась по підлозі і стала парувати. Туман завирував клубами по залі, стиснувся і набрав вигляду людської постаті. Ще мить і перед царівною стояв стрункий усміхнений юнак, а решта води твердими золотими згустками розкотилась по підлозі.

Юнак почав розпитувати дівчину, як їй живеться, журився її долею і самотністю. З захватом вслухувалась бідолашня в чарівні звуки людської мови, якої так давно не чула. І швидко обоє стали щиро і приязно розмовляти між собою, як давні товариші. А по кількох годинах обоє закохались взаємно, бо Даная була також не абияк красуня.

Тепер уже вона не журилася самотністю. Коханий юнак щодня приходив до неї і час минав, як у солодкому сні. За рік у неї родився син, якого вона назвала Персеєм, а Зевес відкрився їй, хто він є і обіцяв синові довге й славетне життя, а матері — швидке визволення.

Персей хоч і родився в підземеллі, виростав хутко і вже ніжки його бігали по підлозі, а дитячий сміх дзвінко лунав у похмурих підземних залах. Його мама тепер ніколи не сумувала. Вона пестила і доглядала сина, бавилась із ним його забавками і була щаслива.

Та раз Афрікосові спало на думку піти подивитись, як там його бідна дочка живе в підземеллі? Він спустився в палац і був вражений звуками дитячого лепету й сміху. Ще мить і він побачив доньку з онуком.

Звірячий гнів охопив його. Не слухаючи жодних виправдань доньки, ані її просьб, посадив її з дитиною в бочку, забив дно і кинув у бурхливе море. Хвилі понесли бочку від берега і над вечір другого дня принесли до якогось острова.

А на березі рибалка саме витягав невід. Бочка попала в сіть і він витяг її разом з рибою. Дуже здивувався він, почувши зсередини голоси, проте не злякався і вийняв звідти напівживих від голоду і морської качки Даная і Персей.

Добрий рибалка заходився їх рятувати, а узнавши історію Данаї, відвів її до свого брата Полідекта, що був царем на цьому острові. Той прийняв її також сердечно, дозволив залишитись на острові і навіть призначив їй утримання, аби могла виховувати Персея. І Даная з сином zostались на острові.

ГОЛОВА ГОРГОНИ

Минуло кілька років і Персей виріс на ставного й гарного юнака, сміливого і відважного. Тим часом і мати його, по кількох роках спокійного життя на острові відпочила від тяжких пригод своєї юности і знову розцвіла пишною красою. Помітив це Полідект і став до неї свататись. Проте, Даная, пам'ятаючи що вона є дружиною Зевеса, відмовила йому; особливо ж вороже поставився до цього сватання Персей.

Полідект подумав, що якби не стало сина, мати, певно, погодилась би на шлюб, і послав Персея здобувати голову медузи Горгони.

— Ти мусиш мені відплатити за той хліб, що ви з матір'ю їли на моєму острові! — сказав він. — А як ти не принесеш мені медузиної голови, я буду думати, що ти звичайний боягуз.

А Горгони — це були страшні потвори напівлюдської подоби. Були це крилаті жінки, але замість рук у них були страшні кігті, а на голові замість волосся клубками звивались гадюки; гадюками вони підперізувались замість поясів. А очі їхні і обличчя були такі страшні, що кожний, хто на них дивився, ставав каменем.

Було їх три сестри: Стейно, Цірале і Медуза. Дві старші були безсмертні, а Медуза смертна. І жили вони на крайньому заході, в країні Смерти і Ночі.

Персей, зачеплений словами Полідекта, попросився з матір'ю і вирушив у дорогу. Перепливши на материк, він пішов на захід і багато днів і ночей довелося йому йти, бо дорога була не близька.

Одного разу його захопив у лісі сильний дощ. Перестоявши кілька годин під кріслатим дубом, він змок до нитки. І як тільки буря минула, помандрував далі. За лісом протікала маленька гірська річечка, а за нею на горбі розляглося пишне місто з палацами і садками.

В звичайну пору легко було перейти через потік до міста, але по недавнім дощі в ньому прибуло багато води і глибока прудка течія збивала з ніг всякого, хто насмівився б зараз іти бродом.

Персеєві шлях слався через річку, але він вирішив почекати, поки вода спаде і став сушитись до сонця. Раптом почув, що біля нього хтось плаче, і побачив стару жінку, що, ридаючи, простягала руки до річки.

— «Чого ви, матусю, плачете?» — сердечно він запитав стару. Жінка у відповідь заридала ще тяжче. — «Мій син, — зойкнула вона — мій єдиний син! Він лежить хворий у місті і певно не доживе до вечора. Я зрания поспішаю до нього і дощ перепинив мені шлях. Покиль спаде вода в річці, мій син напевно помре, а цього потоку я не перейду!».

— Матусю, — сказав Персей, — я вас перенесу! Я теж маю матір! — І схопивши жінку на руки, відважно вступив у водяний вир.

Юнак не гадав, що перехід буде такий важкий. Крижана вода, що бігла з снігових гір, ніби скувала морозом його тіло; могутні хвилі ки-

дали ним, як тріскою, ноги сковзались по слизьких каміннях, а гострі краї каміння ранили тіло.

Проте якось таки він перебрів і виніс жінку на берег. Прощаючись, вона сказала, що ніколи не забуде його доброго серця і при нагоді з радістю допоможе йому в усьому. Хлопець сердечно подякував і, ненадавши її словам жодного значення, пішов своєю дорогою.

Минуло кілька днів. Персеєві знову довелося іти густим лісом. Якийсь час він пробивався самотньо крізь гущавину і раптом почув, що хтось його гукає. Оглянувся і побачив молодого хлопця в довгій полотняній сорочці, підперезаній ремінцем. На босих ногах він мав сандалики, з сбох боків оздоблені пташиними крильцями, на голові шапочку з такою ж оздобою, а в руці — тоненьку ломачку з чудово вирізьбленою зміною головкою на кінці. Різьблення було таке майстерне, що голівка видавалась живою і її смарагдові очі час від часу ніби спалахували зеленим вогнем.

— «Друже!» — сказав хлопець, наблизившись до Персея: «Самотньому сумно мандрувати, прийми мене до гурту!» І коли Персей виявив повну згоду, додав: «Зразу видно, що ти не місцевий: продираєшся крізь гущавину, тут близько є добра дорога». І за хвилину вивів його на шлях.

Пішли хлопці разом, сердечно розмовляючи. Новий знайомий розпитував Персея, звідки він і куди йде, а той щиро і по правді оповідав.

Над дорогою росло оріхове дерево, вкрите спілими вже оріхами. — «Шкода, що вони ростуть так високо!» — зауважив Персей. — «Не шкодить! — заперечив невідомий: — Я зараз пошлю по них мою змійку!» — І він стукнув ломачкою об землю, та підскочила просто до гілляк і, звиваючись поміж ними, як справжня гадюка, стала стукати головкою по оріхах, а ті рясним дощем посипались на землю. Коли їх упало вже досить, господар поманив гадючку пальцем і вона слухняно сковзнула вниз і витяглась, як справжня ломака.

— «Що за чудеса! — здивувався Персей. — Звідки ти дістав таку лікаву ломачку!» — «Мені скував її мій приятель-коваль, великий мистець у своїй роботі!» — відповів незнайомий.

Підживившись оріхами, подорожні пішли далі і тут Персеєві довелося побачити нові чудеса. Кожний раз, як вони натрапляли на овочеві дерева, ломачка-змійка скакала між гіллям і збивала овочі. Проходячи повз якесь лісове озерце, вони виполошили з очерету диких качок і ті, знявшись, полетіли геть. Незнайомий хлопець побіг їх доганяти. Його ноги хутко замиготіли по дорозі, пташині крильця на сандаликах і шапочці розкрились і замахали, й на очах у здивованого Персея новий знайомий злетів угору та помчав у повітрі, доганяючи качок. Наблизившись до зграї, жбурнув у неї ломачкою і та, сквапно звиваючись, жаліла їх у голови. І качки, як перед тим оріхи, рясним дощем псипалися на землю.

— Хто ти такий, і як можеш робити такі речі? — здивовано й з острахом спитав Персей літуна, коли той спустився знову на землю.

— Я маю багато імен, — відповів той, усміхаючись. — Але найчастіше мене зовуть Живчиком. Називай і ти мене так. І будемо друзями, бо ти

мені подобаєшся. Щождо моєї прогулянки в повітрі, — то це дуже проста річ. Все залежить від моїх сандаликів і шапочки. Кожний, хто їх надіне, зможе літати так само, як і я.

— І я також? — не ймучи віри спитав Персей.

— Звичайно! — відповів Живчик і став знімати з ніг сандалики.

З цікавістю і якимсь острахом взув їх Персей, надів також крилату шапочку і побіг по дорозі. В ту ж мить щось ніби сіпнуло його за ноги, він звисся в повітря, але, зробивши кілька кроків, перевернувся вниз головою і так висів, безпомічно махаючи руками, а сандалики і шапочка шалено мчали його далі.

— Живчику! Рятуй! — гукнув він до товариша і побачив, як той метнувся йому вслід ломачку.

Звиваючись хвостом по зміїному, ломачка помчала по дорозі, потім скочила в повітря і, так само звиваючись, догнала Персея. І хлопець ясно побачив, як з голівки висунулось жало, стало кусати сандали і шапочку. І ті стали повільніше махати крильцями, а потім і зовсім згорнулися у той час, коли Живчик підбіг, аби схопити на руки свого друга, що просто падав з неба.

— Сердечно дякую! — сказав Персей, відіхнувши. — Але я бачу, що не так легко літати в твоїх сандаликах!

— Так! — згодився Живчик. — Вони лукаві і треба вміти ними керувати. Проте, Персею, ти мусиш цього навчитись. Сядьмо тим часом у холодку, поскубаємо наші качки і щось поговоримо.

Вони взялися за роботу і Живчик розповів, що він син тієї жінки, яку Персей переносив через потік. Прибуття матері так на нього вплинуло, що він хутко одужав і мати послала його навздогін за Персеєм, аби допомогти йому у всіх ділах.

— Друже! — закінчив він свою розмову, недалеко в лісі є наша хата. Прощу тебе загостити до мене! Матері саме немає дома, ми будемо тільки вдвох і там порадимось, як найпевніше здійснити твої небезпечні наміри.

Зворушений Персей не міг відмовити і надвечір обоє вже ночували в гарненькій, оповитій виноградом, лісовій хатині. І тут Живчик показав своєму новому другові щит із полірованої сталі, такий блискучий і гладенький, що в ньому все відбивалось, як в люстрі.

— Це прадідівський щит моєї матері, — сказав він. І ти візьмеш його до бою з Медузою. Тобі невільно глянути на неї, бо зараз скам'янієш. Ти мусиш навчитися, дивлячись у цей щит, так махати мечем, щоб зарубати потвору, яку бачитимеш у ньому. Це не легка річ і вимагає вправ. Крім того, нема що й думати, щоб ти бився з Медузою на землі. Всі три Горгони крилаті і одна одній допомагають. Вони налетять на тебе зверху і розірвуть своїми кігтями швидче, ніж ти спроможешся махнути мечем. Ти сам мусиш налетіти зверху на Медузу, а для цього повинен навчитись літати. Лягаймо зараз спати, а завтра почнемо наші вправи.

Наступного ранку Персей взув сандалики Живчика і почалось навчання. Воно забрало багато днів. Довгий час хлопець мусів ходити повільно, ледве стримуючи свої сандалики, що так і смикали його за ноги, пориваючи бігти. Часом вони бували такі нестерпні, що Персей аж вибивався

з сил. Тоді Живчик посилав ломачку, вона жалила крильця, а ті згор-
тались і сандалики знову ставали покірними.

Та всяким труднощам приходить кінець. Персей нарешті вивчився і
ходити, і бігати, і літати. І сандалики слухались його, як самого Живчика.
Тоді почалися інші вправи. З соломи і ганчірок хлопці зробили опудало,
цілком подібне до Медузи. Персей, озброєний мечем і блискучим щитом,
налітав на нього зверху і, дивлячись тільки в щит, намагався одним
ударом відрубати опудалові голову.

Ці вправи були ще тяжчі. Спочатку меч Персея розтинав тільки по-
вітря і юнак довго вчився безпомилково перетинати ним шию опудала.

— Друже! — сказав Живчик: — Ти вже готовий до страшного бою, але
ще не все для нього маєш. Медузу не можна вбити будь-якою зброєю.
На світі є лише один меч, що може відрубати їй голову. На щастя, я
той меч маю і можу тобі його дати разом зі щитом моєї матері. Але ти
ще потребуєш крилатих сандаликів, бо я не можу довго залишитись без
своїх. Потребуєш торбу, яка не промокла б від Медузиної крові, бо як
хоч крапля її спаде на землю, з того вийде велика біда. Потребуєш
шолом Гадеса, який тебе зробить незримим, а де те все є, — я не знаю.
Не знаю також шляху до Горгон, і де саме вони гніздяться.

Те все знають тільки їхні сестри, три старих бабусі Граї. Вони мають
на всіх трьох тільки одно око і один зуб і ними міняються по черзі. Тому
вони бігають всі разом, держачись за руки — і одна одній передають то
око, щоб подивитись, то зуб, щоб наїстись. Вони дуже старі, але такі
прудкі й легконогі, що ні олень, ні вітер їх не доженуть, а такі чуйні,
що підкрастися до них майже не можливо.

Проте мусимо їх підстергти й перехитрити. І все від них вивідати.
Тож збираємось, друже, в дорогу, шукати бабусь Грай. Біда ще в тому,
що вони все бігають на розвідках по світу і ніколи не можна точно знати,
де саме вони є. Але я маю відомості, що вони подалися через Скитські
пустині на Далеку Північ, тож ми їх, мабуть, знайдемо в тундрах.

І друзі, набравши харчів, рушили в путь. Від Греції до тундр не
близько, тож хлопці стратили в дорозі багато часу і вже взимку добились
до них. Глибокий сніг покривав безмежні рівнини. Місяць заливав сум-
ним світлом одноманітну, безживну пустелю і де-не-де поміж льодовими
буграми витикались з-під споду лозинки-вершки занесених снігом кущів.

— Станьмо тут! — Шепнув Живчик Персеєві, ховаючись за кущ. —
Вони десь тут пробігатимуть.

За якої півгодини вони побачили на обрії три різкі чорні тіні, що на-
ближались так швидко, ніби їх вихор гнав. То були сестри Граї.

Були це високі, сухі, як щепка, бабусі з довгим сивим волоссям, що
звисало аж до землі. В жодній не було звиклих очей, лише в лобі була
дірка і туди вони по черзі вставляли своє єдине око. Беззубі роти попро-
валювалися широкими ямами, і тільки в одній страшно стирчав через
губу одинокий зуб.

Персей добре все роздивився, бо вони стали перед їхнім кущем.

— Дайте мені око, розглянутись! — закричала старша. — Я чую, що
тут щось ворухнеться!

Менша сестра вийняла око з лоба і простягнула його старший, але Живчик метнувся, як блискавка, і вхопив те око й одночасно вийняв зуба з рота іншої бабусі.

— Де ж око?! — гнівалась найстарша. — Чом ти мені його й досі не даєш? Тепер моя черга дивитись і ти не смієш її затримувати!

— А у мене витягла зуба! Мабуть хочеш і їсти без черги? — закричала середня.

— Зуба я не брала! — обурилась менша.

— А око у мене хтось узяв. Може ти навмисне скаржишся, а сама маєш і око і зуба?

Вони стали сваритись, одна одну обмацувати руками, шукаючи ока й зуба. Врешті найстарша затривожилась.

— Може хтось чужий їх узяв?! — тремтячим голосом спитала вона. — Добрий чоловіче, хто б ти не був, не глумись над бідними старими жінками, віддай нам наше око, бо сліпі й беззубі, ми загинемо в цій крижаній пустині і ти будеш мати на сумлінні смерть трьох немічних бабусь. Змилуйся над нами, віддай око й зуб!

— Ти вгадала, бабусю, я взяв і ваше око і ваш зуб! — сказав Живчик. — Але ви не такі немічні, як ти кажеш, тому я без викупу ваших речей не віддам.

— Хочеш викупу?! — закричали разом бабусі. — Якого? Срібла? Золота? Діамантів? Кажи, чого саме і ми тобі дамо більше, ніж забажаєш, але швидче вертай нам око й зуб!

— Зачекайте трошки, бабусі! — усміхнувся Живчик. — Я не потребую ні золота, ні срібла. Ви покажете шлях до Горгон і скажете, де переховується Гадесів шолом, непромокальна торба і крилаті сандалики, і тоді одержите ваші речі!

— Ха-ха-ха! — зареготались бабуні. — І звідки ж то ми, сліпі, безпомічні й старі, могли б те все знати? Та чи існують взагалі такі речі на світі? Покинь верзти дурниці, хлопче, кажи, якого викупу хочеш?

— Я сказав! — холодно відповів Живчик. — І не допоможуть вам жодні викручування ані смішки. Або ви зробите те, що я сказав, або залишитеся без вашого ока і зуба.

Сестри Граї почали ридати і переконувати Живчика, що вони справді нічого не знають. Жалісними словами просили змилюватись над їхньою немічністю і безпорадністю. Зворушений їхніми сльозами, збитий з толку щирим переконанням, що вони нічого не знають, — Персей готовий був повірити бабусям і потихеньку питався Живчика, чи той не помилився, зачіпаючи стареньких? Але Живчик, слухаючи лемент сестер, лише призириливо усміхався, похвиськуючи своєю ломачкою по гілках.

Так торгувались вони всю ніч. І вже зійшов місяць і зорі стали бліднути, а зі сходу повів передранішній вітерець, як бабусі нарешті заломились.

— Ти напевно не людина, — сказали вони Живчикові, — бо ти перехитрив нас. На, маєш своє, — тільки віддай нам наше око і зуб! — І вони стали розповідати, як знайти житло Горгон і в кого переховуються потрібні юнакові речі.

Уважно слухав Живчик їх оповідання, перепитуючи по кілька разів про всякі подробиці. Переконавшись, що вони нарешті сказали правду, віддав бабусям око і зуб. В ту ж мить сестер ніби вітром здуло. Їх постаті замайорили десь на обрії і зникли, як сон.

Хутко і весело вертались хлопці назад. Персей мріяв про те, що вб'є Медузу і повернеться до матері, доля якої дуже його турбувала. Живчик посміхався з легковірності друга, що вже був готовий повірити бабусям Граям. У розмовах і жартах час минав хутко і за кілька тижнів вони були знову коло лісової хатки, оповитої виноградом. Тут мусіли відпочити кілька днів і тоді рушати в останню подорож — на бій з Медузою.

Настав нарешті і цей день. Персей заткнув за пояс старовинний меч, що дав йому Живчик, а на руку надів блискучий шолом його матері і вони помандрували в далекі гроти до лісових німф, що за розказом бабусі Грай мали переховувати шолом Гадеса, непромокальну торбу і крилаті сандалики. Це й справді було так. І вони по кількох днях подорожі знайшли гроти. Німфи виявилися добрими дівчатами і з приємністю позичили юнакам потрібні їм речі.

Попрощавшись з німфами, хлопці рушили на захід, і чим далі йшли, тим природа ставала суворішою. Похмурі скелясті гори високо здіймалися в небо; глибокі провалля і вузькі, повиті вогким мороком ущілини траплялись на кожному кроці. Задушливе повітря ставало щоразу тяжче і нарешті вони виразно почули жахливий трупний сморід.

— Лігво Горгон уже близько! — зауважив Живчик, оглядаючись. Лаштуйся, друже, до зустрічі. Я мушу тепер тебе покинути і ти сам вирішиш свою долю. Коли все щасливо скінчиться, то вже дома повернеш мені меч і щит. І тоді я візьму також сандалики, торбу і шолом і сам занесу їх німфам. Отже бувай здоров і хай щастить тобі доля.

Друзі сердечно попрощались і Живчик полетів назад, а Персей, одягнувши крилаті сандалики і шолом Гадеса і, прив'язавши до пояса торбу, з мечем в одній руці і щитом у другій, незримий злетів угору.

Піднявшись аж до хмар, він побачив глибоку гірську долину, закидану різновеликими кам'яними брилами. Поміж камінням білили кістки. З цієї долини і плинув отой нестерпний сморід.

Спустившись нижче, він помітив на траві три сплячі постаті Горгон. Одна з них лежала горілиць і Персей, оглядаючи її зображення в щиті, замилювався тонкими рисами гарного жіночого обличчя. Змії спали, позгортавшись клубками і Персей спустився зовсім низько. Та замість рубати голову сплячій Медузі, він не міг відірвати очей від щита і все милувався тим гарним обличчям.

Раптом змії відчували його присутність і заворушилися. Вони засичали і стали на всі боки витягувати голови, шукаючи небезпеки. Медуза прокинулася і розкрила очі. Все обличчя її раптом змінилось і стало ніби жахливою машкарою люті і кровожерности. А погляд був такий страшний, що хоч Персей дивився на неї лише в щит, проте мало не закам'янів.

Не гаючи й хвилини, він махнув мечем і відтята голова Медузи покотилась на траву, а з її тіла вискочив велетень Крисаор і злетів в небо крилатий кінь Пегас, обое — діти бога Посейдона.

Персей хутко запахав Медузину голову в торбу і тут помітив, що згубив шолома. Шукаючи його поміж камінням, він не помітив, що інші Горгони проснулись і здивовано оглядаються навколо. Зрозумівши, що сталось, вони з різким криком кинулись на Персея. В ту ж мить він побачив за каменем свій шолом, вмент надів його на голову і, незримий, стрілою понісся попід хмари. Горгони довго літали над долиною, але, не побачивши нікого, мусіли вернутись назад у долину, а Персей зі своєю здобиччю полетів додому.

ЗУСТРІЧ ПЕРСЕЯ З АТЛАСОМ

Вертаючись, Персей зазнав багато пригод. Коли він пролітав над Лібійською пустинею, торбина з головою якось перевернулась і кілька крапель Медузиної крові упало на землю. З них повстали страшні отруйні ехидни і з того часу ці небезпечні виродки заселяють ту околицю.

Швидко після цього зірвалась буря і вітер був такий дужий, що крилаті сандалики не могли дати собі з ним раду. Вихор крутив Персея, як пір'їну і погнав його назад на захід. Цілий день боровся юнак з вітром, а надвечір, коли буря вщухла, спустився на землю, щоб відпочити.

То було царство велетня Атласа, що держав на своїх плечах небо. Царство те було дуже багате. Незліченні отари блукали по пасовиськах, розкішні овочеві садки вкривали гори і долини. Тому Персей з легкою душею пішов просити у царя гостинності й пристановища на ніч. І як Атлас почав його розпитувати, хто він і звідки, то оповів усе по щирості, як давніше Живчиківі.

А в пишних царських садах росла яблуня з золотими гілками; листя і яблука на ній теж були золоті. Огородив її Атлас високим муром і поставив до садка дівчат Гесперід, щоб вони пильнували яблуньку і страшного дракона, щоб стеріг той садок. Бо здавна було відоме Атласові пророцтво, що прийде колись син Зевеса і ограбує золоту яблуньку.

Пророцтво це було про Геракла, але Атлас не міг того знати і коли Персей сказав, що він є сином Зевеса, то цар подумав, що це прийшов заповіданий грабіжник золотих яблук. Тому замість гостинного привіту Персей почув грубу лайку й погрози.

Юнак не міг боротися з велетнем, який мав таку силу, що аж небо на собі тримав. Тому коли Атлас кинувся на нього, він вихопив з торби голову Медузи і показав її велетневі. І той вмить закаменів і став величезною горою. Борода й волосся його стали лісами; плечі і руки — гірськими сідловинами і хребтами; голова — вершиною, що стреміла в небо.

Гора стала гості вгору і вишир, нові хребти залягали й похиливались на всі боки. І постала величезна громада Атлаських гір, що своїми кряжами піднялись аж до неба. І з того часу, за ухвалою богів, небо з усіма зірками стало спиратися на ці гори.

ПЕРСЕЙ ТА АНДРОМЕДА

На світанку наступного дня злетів наш герой знову в повітря і помандрував воздушними шляхами на схід до рідних країв. Багато різних земель і народів проминув він і нарешті прилетів в царство Кефеуса, що розляглося на Етіопійському побережжі.

І тут він побачив, як на високій скелі, що круто спадала в море, висіла в кайданах дівчина, прикута ланцюгами до скелі.

То була Андромеда, донька царя Кефеуса, яка мусіла в такий жакхливий спосіб розплачуватись за довгий язик своєї матері. Касіопея, дружина Кефеуса, дуже пишалася своєю вродою і одверто хвалилася, що жодна з морських німф не дорівняє їй красою. Обурені німфи за таку образу поскаржилися Посейдонові, а той у помсту наслав на царство Кефеуса спочатку потоп, а потім страшну морську потвору, яка час від часу вилазила з моря і жерла людей та худобу, що залишилися у живих після потопу.

Цар Кефеус у розпачі від жакхливих подій, поїхав з великою юрбою прочан аж у Лібійську пустиню до Зевесового Оракула і там, після довгих молитов, запитав, за що розгнівалися боги на нещасне царство і як позбутися морського страховища?

З відповіді Оракула цар дізнався, як завинила його жінка і що для викупу треба прикувати до скелі Андромеду і лишити її там на пожертя страховиську.

З любови до своєї дитини, цар Кефеус, повернувшись додому, хотів затяїти слова Оракула, але прочани, що були з ним, все розповіли і нарід примусив царя виконати вирок богів.

Коли Персей підлетів до Андромеди, дівчина висіла нерухомо. Не здригалася жодна риса блідого, як смерть, обличчя, не спливали сльози з очей, навіть вітер не розвівав розпущеного волосся. Юнакові здалося спочатку, що то висить мармурова фігура.

Та коли приглянувся, зрозумів, що то жива дівчина, озвався до неї щирим словом і став розпитувати, хто вона і за що тут висить.

Спочатку Андромеда не хотіла відповідати, але слова Персея були такі сердечні, так тепло й по-дружньому говорив він до неї, що бідна дівчина не витримала. Не мігши закрити прикутими руками зачервоніле від сорому обличчя, зросила його гарячими сльозами і Персей почув, що вона покарана не за свою провину, лише викупляє провину матері. Жаль і обурення охопило Персея і він покохав нещасну дівчину.

Ледве вона встигла закінчити своє оповідання, як захвилювала вода в морі і з безодні виринула величезна потвора, що хутко поплила до берега. Побачивши її, дівчина страшно закричала, а з берега закричали її батьки.

Вони кинулись до доньки, щоб захистити її своїм тілом, і їхній плач і зойк лунали в повітрі.

— Лишіть сльози! — сказав герой, — бо порятунок близько, я — Персей, син Зевеса й Данаї, переможець Медузи Горгони. Здається, я не був би таким вже нікчемним зятем. Чи віддасте за мене доньку, як я з допомогою богів її врятую?

Батьки з радістю прийняли сватання і обіцяли все своє царство на посаг, аби тільки герой врятував їм дитину.

Тим часом страховище наближалось, як швидкий човен і вже було на віддалі одного скоку, як юнак злетів у повітря. Тварина побачила його тінь на волі і з люттю стала на неї нападати. Блискавкою рунув Персей вниз і, скочивши потворі на спину, встромив їй у груди меч аж по саме держално. Від страшного болю вона почала метатись на всі боки, то вискакуючи високо з води, то поринаючи глибоко в море. Персей, спритно ухиляючись від її пащеки і страшних лап, рубав потвору мечем, не вгаваючи, аж поки чорна кров потоком ринула з пащеки.

Проте тварюка ще жила і була небезпечна, а крильця на Персеевих сандаликах так намокли, що не могли його тримати в повітрі. Схопився хлопець лівою рукою за скелю і коли страховище з останніх сил кинулось на нього, мечем розпорів йому живіт знизу. Облита кров'ю тварюка зникла в морській безодні.

Радісний крик залунав із берегів і йому відповів дружній привіт богів з неба. Сяючи щастям, батьки Андромеди з великими почестями повели майбутнього зятя і звільнену доньку в свій розкішний двірець, що так і сяяв золотом і всякими прикрасами, де вже готували все для весілля.

Дорогі східні пахощі наповнювали залі палацу й мішалися з запахом квітів і вінків, що ними прикрашені були столи й стіни. Весільні співи лунали з усіх боків і переплітались із мелодіями флейт та дзвоном струн. Столи аж угинались під смачними стравами і келехи повні були виноградним вином. Численні гості насолоджувались їжею і питвом та з захопленням слухали Персееві оповідання про його пригоди.

Раптом почули вони знадвору брязкіт зброї та зухвалі вигуки і в залу, де справляли весільний бенкет, увірвався великий натовп озброєних вояків на чолі з царським братом Фінеусом. Цей Фінеус давно сватався до Андромеди і навіть був уже її нареченим, але як дівчину кували в кайдани і вішали на скалі, він знітився і не став до оборони. Тепер він вимагав, щоб йому повернули наречену.

І вже він вихопив списа і хотів метнути його в Персея, як цар Кефеус став між ними і сказав: »Божевільний брате, що ти задумав? Персей не вкрав твоєї нареченої. Ти відмовився від неї тоді, коли її прибивали до скелі, і ти не став їй на захист ані як дядько, ані як наречений. Чому ти сам не здобув її з скелі, як здобув Персей? Тож лиши її тепер тому, хто її виборов«.

Фінеус дивився з лютою ненавистю, вагаючись, на кого з них перше кинутись. Раптом він метнув списа в Персея. Той ухилився і спис з розмаху уткнувся в подушку. Тоді метнув списа Персей — і був би прошив ворогові груди, але той прикляк за хатнім вітварем і спис поцілив у лоб одного з вояків.

З ревом кинулись Фінеусові прибічники на царських гостей, і почався завзятий бій. Гостей не прибавлялось, а знадвору натискали нові й нові юрби посіпак.

Персей бився, як лев, але швидко його оточили Фінеусові розбишаки і він, прихилившись до колони, рубав мечем на всі боки, купами накладючи ворожі трупи.

Проте, перед такою численною навалою не могла довго встояти жодна відвага і сила. Тому Персей змушений був зажити останнього засобу.

— «Хто друг мені, відвернись!» — скрикнув він і вихопив з торбини голову Медузи. Передні вояки заціпеніли в тих поставах, які мали в останню мить: з витягнутими списами і піднятими догори мечами. Задні натискали на передніх, заглядаючи, що сталося і самі кам'яніли. Лише зо двісті останніх хотіли вислизнути з залі, але і тих перепинив Персей і примусив подивитись на Медузу. І вже zostався в живих тільки сам Фінеус. Безпомічно він оглядався на своїх вояків і раптом став голосно каятись та просити в Персея помилювання, обіцяючи віддати за своє життя і наречену і всі свої багатства.

— «Не бійся!» — гнівно відповів Персей. — «Залізо не торкнеться твоїх грудей, ти будеш стояти, як монумент у покоях мого тестя, щоб моя дружина завжди могла милуватися обличчям свого першого нареченого».

І як не крутився, як не корчився Фінеус, наш герой таки примусив його заглянути в обличчя Медузи. І так в скорченій поставі та з виразом рабського страху на обличчі застиг Фінеус.

Швидко по весіллі Персей з молодого дружиною поплили морем до острова Циферуса, де лишилась героєва мати. Прибули вони саме вчас, бо Полідект дуже напосівся на Данаю, щоб та взяла з ним шлюб і Персей відшукав її в храмі, де вона просила захисту в богів.

Розгніваний син застав напасника своєї матері за веселим бенкетом у парському дворці, де Полідект пиячив із гуртком прибічників. Персей скам'янив його головою Медузи, а владу над островом переддав Діктісові, царевому братові, що завжди був їм з матір'ю другом.

Сам Персей вирішив плисти до Аргосу і помириться з дідом. В останні дні перебування на острові він мав приємність вітати Живчика, що прибув до нього в гості. Після низки веселих бенкетів Персей повернувся додому з головою Медузи, а також речі, позичені у німф і на прохання Живчика, разом з торбою, віддав йому і голову Медузи.

Тоді Живчик сказав: — «Друже мій! На прощання мушу сказати тобі всю правду. Бабуся, яку ти переносив через потік, була сама Афінна-Паллада. Вона хотіла провітрити твоє серце і мужність, тому прийняла образ старої жінки. А я — Гермес. Залишайся завжди таким чесним і відважним, як ти і є, а боги завжди будуть тобі допомагати!»

І сказавши це, він зник, а Персей з дружиною та матір'ю поплили до Аргосу. Голову ж Медузи богиня Афіна посадила на свій панцир і з того часу носила її на грудях.

ЯК СПОВНИЛОСЬ ПРОРОЦТВО ОРАКУЛА

Коли цар Афрікос почув, що його внук наближається до аргоських берегів, то втік до Ляриса, залишивши Персеєві своє царство.

Але втеча не врятувала його від приреченої долі.

Минуло кілька років і ляриський цар влаштував олімпійські грища та змагання співаків на честь Зевеса. Персей узяв участь в цих змаган-

нях і, метаючи диски, нехотячи влучив когось з учасників у лоб і вбив на смерть. І був то його дід, якого він навіть ніколи не бачив в обличчя.

Довідавшись, чиєї смерті він був невільною причиною, Персей поховав діда з великою пишнотою і почестями, але після цього не хотів залишатись аргоським царем і передав владу одному родичеві. Сам же з дружиною і матір'ю подався до Тіринського царства.

(Далі буде)

ВИПРАВЛЕННЯ ПОМИЛКИ:

В попередньому числі «В.Ш.», в другому уступі згори «Старогрецьких мітів» (стор. 48), випало кілька слів, тому ще раз подаємо цілий згаданий уступ:

»Ріжні були ті діти. Частина їх — безсмертні й мудрі, як сам Кронос — то були молодші боги. Інші — це були могутні велетні, що могли пересувати гори, прокладати нові ложа для річок, виривати найстарші дуби з корінням. Вони звались титанами, і хоч не були такі мудрі, як боги, проте були так, як і боги — безсмертні, а найменші діти Матері-Землі — це були люди. Вони не були ані могутні, як титани, ані мудрі, як боги,

М. ВЕРЕС

СНІГ ПАДЕ...

Всяля тепло в кути кімнати
Каміну відблиск біля ніг,
А за вікном — холодні шати,
Паде пухнастий сніг.

І край шляху дуби старечі
Убрали білі чепраки,
Баским конем простує вечір
До міста з-над ріки.

Уже й курант годину вибив
Для тіней, мрій, для юних пар,
І раптом... знов по той бік шиби
Твоїх зіниць янтар.

І раптом знов на тлі ясному
Чужих світел таким живим
Росте фасад і вікна дому
В снігах юнацьких зим.

А сніг паде дубам на плечі,
Іскрить янтар... Зове... Хто зна, —
А може й ти в цей сніжний вечір
Стоїш біля вікна...

Грудень, 1958

Ф. ОРЕСТОВИЧ

Плавба по безкраїх хвилях

Вечірні зорі ясним саявом мерехтять на темній блакиті небосклону. Місяць-князь у своєму маєстаті повільно посувається вперед. Він пишається посеред розкішного почту зоряних лицарів, що діамантовими очками моргають одні до одних. Його блідозолотаве лице з ніжністю всміхається до сестри-землі, а зір його уп'ялений у чудове півколо Нового Городу, — мрії ніжних сердець.

На небозводі сидить сумовитий посірілий дідусь-Везувій, що з одчаю пахає свою відвічну люльку, запашний дим якої дає стільки незабутніх вражень і надхненнь мистецьким душам... Грізний дідусь, насолоджуючись своєю величністю, призабув, що його люлька пригасає... Він дрімає в глибокій задумі; розгорнувши перед своїми сонними очима спомини минулого, ввижається йому його могутність і юнацька свіжість, якими він перед двома тисячами років прославлявся... Час від часу, спросоння, тільки підсміхнеться він та випустить зі свого широкого рота легку срібlistу смужку диму, щоб пригадатись, що він лише дрімає; йому смішно з його сусідів, які вірять у його твердий сон. — «Заждіть — думає він собі, — я одного дня збуджусь і нікому з вас не втекти від мене, коли я запінуюсь. Своєю піною піду вам навздогін. Ген-ген далеко мій друг — океан, розколихавшись моєю піною, приголубить вас...»

Унизу лагідні води синього моря спокійно й рівномірно вдаряють під такт своїми срібlistими хвилями об береги країни мрій, граючи пісню хвали своєму Творцеві. На розкішних хвилях безжурно погойдуються лущинки-човники, наче насміхаються зі своїх неповоротних сусідів, океанських велетнів. Червоні, жовті, зелені та білі барви світел граються, мов у казці. Гомін далекої пісні співучого народу доповняє чарівну симфонію величчя й краси.

Кольорові сигнали! Відчепити міст! — Різкий свист прошиває романтику пізнього вечора. Від'їзд! Щастя Боже! — Оклик радості! І велетень, що прорізує гострим мечем корабельного носа океанські води, маєстатично похитуючись, повільно відчалює... Сопе, бож перед ним далека й тяжка дорога до Нового Світу. Минає день... другий... третій..., а далі тільки безкрая срібlistосірава поверхня пінистої маси. Час від часу з-поза неї вирине якась потвора-риба, щоб пригадати, що й вона живе і теж потребує на зміну іншого корму...

Десь далеко-далеко пролунав страшний грім. Сколихнулася безкрая синявосірувата поверхня срібlistих хвиль. Так, це пробудивсь наш ді-

дусь-Безувій. Він озвався і пригадав свою обіцянку: сколихну хвилі й вони приймуть вас у свої обійми! Чорні боввани живим сріблом своїх пінистих хвиль б'ють безмилосердно об стіни велетня. Вся грізність у всій своїй силі й красі наповняє душу невисловним почуванням боязні та подиву для Невидимої Сили. Ще декілька ударів і чорносріблиста розбурхана синява прийме в свої обійми океанського велетня, щоб дати йому солодкий відпочинок по його трудах боротьби на своєму гостинному лоні — пісковому спокійному дні.

Тихо. Знову гудуть мотори. І знову тихо. Моряки безсильно падають у рештках своїх сил... Хіба ж це кінець нашої боротьби? Мабуть... Тепер лишилось ще одне... — піскове дно!

Буря розгорнула свої крила в усю широчінь. Велетень затріщав страхотливим стогоном. З-під потемнілих сріблистих хвиль смерті видніють ще тільки вершки щоглів. А спокійне піскове дно все сильніше та сильніше тягне вниз, щоб приголубити в своїх обіймах велетня. Так! Уже почалась нова дійсність, але на пісковому дні...

О душе, мій велетню, й ти колись виплила з розкішної пристані Нового Городу — Божої Доброти! Ти плила по сріблистих хвилях океану відвічної Всемогутності. Об тебе вдарили бурхливі хвилі життя, поки не розбили твоєї марненької шкаралупки. І ти, знеможена боротьбою, пішла на піскове дно. А там на пісковому дні ти побачила: ох, яке воно страшне! Так, це вона — смерть! Але стрівай, бо ще не кінець!

Ти хочеш уже спочити на пісковому дні. Та ні, не дають, бо на тебе ждуть вони... — труди твого плавання по океані життя. І ти зриваєшся з піскового дна, щоб одні зловити та держати при собі, а інші впхнути в безконечну темряву, щоб ніхто їх не бачив. А ось, дивись, ти в своєму льоті буяєш уже в безконечних просторах Всесенної. Сонце сяє. Зорі палахкотять і всміхаються до тебе. Літають метеори, білі й чорні, а ти дивишся на них і тремтиш, бо чимдуж літають вони поперед тебе, поки не стали перед світлом, якого ти ніколи не бачила. Аж ось нараз сурми грають... гомонить спів, а ти чуєш, що ти ніщо. Очам твоїм відкривається образ. Образ, якому не дорівняє жоден інший образ. Посеред нього сидить на престолі своєї величі твій Цар. Простори Всесенної кладуть у підніжку ніг Його свою дань. А ти, душе моя, з чим прийшла? Ти стоїш у повній своїй наготі... і тремтиш. Та ось пролунав могутній голос твого Царя: »Прийди до мене стурджена душе, що розбилась на хвилях життя, а Я прийму тебе в святі хороби мого блаженного спокою!«

Рим, Червень 1959.

Ю. КЛЕН

ЧЕРГА*

1. ХЛІБНА ЧЕРГА

Як солітер, що зліплює себе в ланцюг з окремих шматочків, як вантажний потяг, що складається з поодиноких вагонів-суглобів, де кожен навіває ілюзію самостійної істоти, але всі скеровуються єдиною спільною волею до одної мети, як яшур дилувіяльних часів, довжелезний (але не страшний), що пересувається поволі, ледве-ледве помітно, довга, незчerpна, нескінчена гадючиться вона пішоходом, ласо й пестливо розкрученим тілом обплітаючись навколо пекарні, головою солодко зарившись у тепле нутро її, де пахне борошном, хлібом і парю, тим часом як — надворі — хвіст помаленьку відростає, збагачується новими суглобами, вжерлива, уперта, настирлива — Черга.

Нескінченою стрічкою поволі всовується вона в розчахнуте черево крамниці, і там передні ланки її, відмираючи, відпадають, виносяться геть тихою течією буденних, незначних подій. Черга осипається, як троянда, і пелюстки її, облітаючи, сумно плывуть каналами вулиць, що розбігаються в усіх напрямках.

Кожна істота прагне жити... як мога довше. Черга прагне вмерти. Ідеал її — нірвана, небуття: якнайшвидше спромогтися крізь відхлань, що поволі ковтає її суглоби, і, сповнивши своє призначення, розпастися на складові свої первні, які замість одної спільної волі матимуть тисячі маленьких волей.

Черга, як той казковий фенікс, вмирає і щоранку відроджується. Вона нестертельна, але щодня зазнає солодкої радості вмирання — найвищої в ланцюгу її мільйонokratних існувань. Черга стара, майже древня. Вона має більш аніж двадцятирічну давність. Вона старіша ще за революцію. Вона повита святістю непорушних традицій. Її можна скасувати дикретами, тимчасовими постановами, але знов і знов — незнищенна — вона відживає, як у казці тіло царевича, на шматки порубане, але знову до купи складене і живою водою спорскане...

Хлібна черга... Вона виникає вдосвіта, і життя її триває години дві-три. Колись, за перших часів її існування, воно могло тривати цілу ніч, іноді уриваючись, пригасаючи під подмухом неблаганної влади і знов спалахуючи, квітнучи під осіннім дощем і лапастими пестоцями зимової хуртовини. Тепер черга канонізована, і життя її регламентовано певними годинами. Вона привчає до повільного й безнастанного руху вперед. Вона велика школа, що виховує в людині терпець. Вона навчає використовувати

*) В «Черзі» маємо рефлексії очевидця на одне з т. зв. на советській Україні побутових явищ.

вати кожну хвилину життя: погляньте на дівчат і — подекуди — на поважних мужчин в окулярах, що з книжкою в руках, не відриваючись від читання, пересуваються далі й далі вздовж муру.

Черга навчає покори і приборкує зухвалість: «Хто останній! Я за вами».

Вона навчає дисципліни: о лукаві жінки, не шукайте напереді знайомої, щоб, присусідившись, непомітно втиснутись і вслизнутись в крамницю раніш від ветеранок черги.

Цей рік перестарівся за 20 років. Черга нікому не дасть порушити свій неписаний закон. Вона не терпить вискочнів. Вона ненавидить усіх *parvenus*.

Черга — дарма що витвір революції — єдине на світі місце, де дозволяється стрясати повітря контрреволюційними вигуками.

О древні матері й бабусі! Вам одним дано безкарно в присутності охоронників ладу й порядку висловлювати почуття і потайні бажання, що хвилюють Чергу і до краю переповнюють її мовчазне серце. О мудрі, довготерпеливі Сибілли, що беззубими ротами вашими, прокладаючи, лаючи, ганьблячи, погрожуючи й глузуючи, реве і ричить душа Черги! Вам, небоязким, вільно прилюдно воскресати у спогадах минуле, прекрасну, далеку, безповоротну молодість вашу, часи, що були для Черги часами нірвани. Вам вільно обурюватись і кидати грізні пророцтва.

О Черго, це ти колись породила божевільного, геніального насмішника, що переступивши поріг крамниці державної, очима глипав, по всіх кутах шукаючи ікони і, не знайшовши, починав ревно хреститися на портрет Леніна. А запідозрений у глумі й негайно покликаний перед грізними очі міліціонера, витягав з кишені якісь прадавні приватні до нього листи Ілліча, які й тепер своєю магічною сугестією гарантували йому недоторканість.

О Черго, це ти усиновила мудрого сенбернара, безпанського пса з велитенською телячою головою, що безпритульно блукав вулицями, пса, що його пана мабуть розстріляли, а може, сам голодуючи, просто не мав він уже чим ділитися із цим гігантським і пишним представником собачої раси, старим товаришем свого дозвільного життя і свідком рясности колишньої. Мудрий сенбернар, що сідав біля дверей пекарні і гавкав до кожного, що звідти виходив зі шматком хліба. Чи ж не стала Черга йому ласкавою покровителькою, що обдаровувала скупими «лишками» убогого харчу?

О хлібна черго! Ні одна інша черга не може з тобою зрівнятись! Ані м'ясна, ані комірна, ані трамвайна, ані та, що постає коло каси кіна чи каварні, ані наймолодша сестричка твоя — черга у «державного» фризера, вже не кажучи про інші маленькі чергоньки й чергинятка.

Ти єдина в незмінній своїй неминучості виникаєш щоранку, грізна, як доля, добра, як матір. Ти дух саможертви виховуєш у жінок і, мов артерія, їхньою теплою кров'ю живиш нас, о життєдавице наша!

2. ЧЕРГА МАНУФАКТУРНА

Хлібна черга — черга сірих буднів. Вона неминуча і природна, як зміна дня і ночі. У мануфактурній черзі завжди є щось святочне. Вона постає зненацька, несподівано. Раз на сезон. Раз у три місяці. Залежно від того, коли державна фабрика кине на ринок свій крам. Ніякої суворой хронологічної закономірності в ній нема. Вона химерна і примхлива, і про майбутні народини її дізнаєшся випадково, від знайомих. Це нічого, що урядові продавці державної крамниці ще за три дні перед тим сповістили про велику подію своїх близьких і далеких приятельок та відложили для них найкращі шматки крепдешину і мадеполян, і що ті — як фама віщує — вже встигли їх розхпаті. Однаково, дещо лишилося на полицях, щоб порадувати наївні серця істот, що складатимуть чергу, чергу епізодичну, чергу, що про неї не всяк і знатиме. Скільки мрій променистих вплітає уява в прозору шовкову тканину, якої не пестив ще погляд!

Є щось поетичне в мануфактурній черзі та її несподіваній випадковості. Не дебеле сукно на штани, не густе прозаїчне полотно, а прозорі легкі тканини — серпанки для німф пропонує державна крамниця (як улітку, так і взимку). Недаремно ж у ланцюгу цієї черги, що цвіте жіночими усміхами, первень мужеський складає тільки незначний відсоток.

Але має ця черга і свої трагічні злами. А саме, коли її зненацька спобігне передчасна смерть. Коли з порогу оголоситься, що краму стане тільки на третю частину тих, що чекають. Тоді черга нагадує ящірку, що хвіст її відломлюється, і розсипається на тисячі скалок. Кожна черга прагне смерті... але не передчасної. Всіма суглобами своїми хоче вона якнайшвидше протиснутися крізь тасмичий приділ, де щастя відміряють їй метром. Передчасна смерть черги є річ неприродна, нагла: так якби хтось убив людину в розцвіті надій, здійснених лише наполовину. Черга розпадається, щоб через місяць, через два, через три, не підлягаючи законам періодичності, ритмізованої однаковими пережжками, знов відродитися.

Буває й так, що гангрена вражає не всю чергу, а тільки поодинокі суглоби велитенського тіла її, бо раз на рік, а то й раз на два роки припадає той щасливий, ніколи заздалегідь не визначуваний день, коли видається взуття. Право на нього має власник »забірної книжки«. У забірній книжечці 52 картки, у кожній картці 7 тальонів. Усього — 364 тальонів, стільки скільки днів у році і кожен тальон, що має своє чергове число дав (у певний тільки день, що цьому числу відповідає) право на 1/2 фунта хліба. 364 порції життєвої енергії, що її сприймає наш організм у вигляді бурого місива. Це проза, сіра проза. Але іноді сковзне по ній промінь, і вона починає іскритися, як самоцвіти проти сонця: оголошується, що через чверть або півроку на хлібний тальон ч. 277 даватимуть узуття. Чому саме число 277? Хіба хто знає химерні примхи життя? Чому зі 100 тисяч лотерійних квитків падає на це, а не на інше число велика виграша? Чому з 365 квитків-голодранців саме числові 277 випадає королівський жереб?

І ось ти, складовий первень черги мануфактурної, простягаєш коло прилавку свою забірну книжечку. Та продавець, зазирнувши, кидає тобі, що тальону ч. 277 у ній нема. Він зник, невідомо де й коли. Може місяць тому, може два, може три. Мабуть продавець, що відважував тобі хліб, колись «помилково» витяв його разом з іншими. Як це довести? Як довести, що ти не сам приховав його, щоб вишахряти якусь нагоду? Чи маєш ти юридичне (а хоч би й моральне) право назвати злодієм людину, якої не піймав на гарячому?

10 відсотків суглобів випадає з черги, бо — дивом якимсь — у кожного бракує тальону ч. 277.

О необачна жінко чи чоловіче! Чи ж не знав ти, що тальону цього треба було, як ока свого, пильнувати; що кожного ранку треба було перевіряти книжечку, чи не зник він; що уважно треба було стежити за ножицями, які щодня вирізували тобі черговий тальон.

Але втіся: ту саму пару кальощ, що мала тобі перепастися, тобі завтра на Подолі за потрібну ціну перепродасть із чарівним усміхом жінка урядового хлібного продавця, якої ти ще ніколи в очі не бачив. Не клени людську вдачу, не прозивай її злодійською. Ти, переплативши, не збіднів. А вона, продавши пар двадцять, здолає зайвий місяць прогодувати отару дітей або нарешті справити собі те пальто, про яке вже давно марить. Та й до того, чи можеш ти, поклавши руку на серце, записягтися, що витяв тобі тальон її чоловік і що зробив він це не випадково?

Та досвід виховав у тебе обачність: міне років десять, і ти навчишся, як ока свого, стерегти тальон ч. 277, чи будь-яке інше, що йому припадає честь символізувати собою тепло, гарантоване виробами шкір або гум-тресту. Щодня ти будеш пестити його, оглядати, щодня впевнятися, що не зник він — промінне збірне скло твоїх мрій і надій — передчасно, лишивши по собі, мов діру у житті, порожній чотирикутник...

3. ЧЕРГА БЕЗ НАЗВИ

Хлібна черга виховує характер і гартує дух. Черга мануфактурна, показуючи життя з трагікомічного боку і зносячись над випадковостями марноти щоденної з її хвилевими розчаруваннями, допомагає нам налагодити контакт із вічністю. Але жахом справжнього трагікомізму, позбавленого всякої мелодрами і комедії, сповняє нас душі одна ніч, перебути в черзі, що їй я досі не підібрав назви. Не кожен ухитився у ланцюг цієї черги, а тільки той, у кого хтось із близьких родичів, батько, син або чоловік сидів, або сидить у державній в'язниці ГПУ.

Черга ця зароджується о 2-ій чи 3-ій годині вночі, і життя її кінчається о півдні. Отже нормальна тривалість його — 9-10 годин. Складається вона з осіб із «судками», що приносять ув'язненим обід. Невтаємниченим може видаватися незрозумілим, чому саме життя цієї черги таке довге. Чи не могло б воно обмежитися 2-ма чи 3-ма годинами? Але ж солдат в уніформі ГПУ приймає обіди через маленьке віконце тільки від 11-ої до 12-ої год. Рівно о 12-ій год. віконце зачиняється, і хвіст черги відмирає, розпадається на суглоби й суглобики. Хто став у чергу о год. 5-ій, 6-ій, не встигне своєчасно опинитися коло віконця, до якого спрямо-

вані всі прагнення черги. Ця черга, так само як і хлібна, з астрономічною закономірністю виникає щоночі, але є принципова різниця поміж нею та іншими чергами. Інші черги прагнуть щось дістати, здобути, — черга без назви прагне віддати те, що має. Склад її рухливий. Міняється він не раз протягом однієї ночі. Стомлені, здеревілі суглоби цієї черги, випадають як із щелепи хворі, розхитані зуби, і раз-у-раз замінюються новими. Брат заступає сестру, мати доньку. Тут саможертва жіноча досягає розміру легендарного. Тут від сусідки, що стоїть за тобою, почувеш, чим дихає і горить її розпластане серце; тут третя, що стоїть попереду, розгорне великий фільм життя свого, повний посвяти, недолі і мук; тут дівчина розкаже про свого нареченого, у глухій в'язничній камері омріяного її снами і самотнього, як коштовна перлина в темній мушлі, занурена в гідку і слизьку протоплазму. Тут навернеться на очі маленька дівчинка, що після розстрілу батька й матері лишилася круглою сиріткою, і Черга її приголубила, покохала всім різноманітним і різнобарвним окладом своїм, усією безліччю нездолених сердець своїх, — так само як колись великого сенбернара з сумними телячими очима... Як існувала б ця маленька дівчинка, коли б не Черга, що її годує і що сама знов таки існує завдяки тільки тому, що крізь державні в'язниці ГПУ, немов масло, що змазує колісця величезного механізму, протікає беззастанно струмись тих, що роковані на смерть і вигнання?.. Тут шостилітнє хлопча, що принесло батькові обід, простими словами розкаже, що нема кому, як тільки йому дбати про батька, бо мати збожеволіла з горя, а страву варять з милосердя сусіди, — хто ж як не син понесе її до віконця?

Тут під тихим спокійним сузір'ям Кассіопеї, під струмистим, хвилястим світлом молочного шляху відобрається справжня трагедія, із справжнім, а не театральним, із справжнім, а не удаваним розпачем. Але ж кожна трагедія, як написано в підручнику драматичної теорії, має свій кульмінаційний пункт. Цей кульмінаційний пункт настає, коли жінка, підійшовши з посудом до вікна і назвавши ім'я якесь, почує звідти відповідь: «Такого нема вже!»

Це «нема вже» може мати різні й незгідливі між собою тлумачення: або носія щойно виголошеного прізвища вислано цієї ночі на Сибір, на Соловки чи кудиінде, або його розстріляно в одну з тих годин, коли жінка з обідом для нього, деревеніючи, стояла в черзі, або ж його цієї ж таки ночі пустили на волю, і він удома нетерпляче дожидається повороту дружини.

Може якраз ця третя (чуєш жінко: не перша, не друга, а третя) можливість відповідає правдивому станові речей! Але жінка, напевно не знаючи і трьома різними здогадами шарпана, б'ється поміж ними, як поміж трьома скривавленими стовпами, кидаючись від одного до другого і нестямно стукаючись об них черепом.

Мимоволі згадується страшна дитяча казка про людину, що всю ніч блукає між трьома соснами в зачаклованому крузі і не вміє з нього вийти...

О Черго, що нема тобі назви! Звичайним фактом існування свого ти доводиш нам, що в житті є ще великий трагізм; ти даєш нам чисту

квінтесенцію його, пахощами якої ні один великий трагік не зважиться напоїти твір свій.

Черго без назви! Ти, видаючи людину з буденного кола її буття, включаєш її у свій ланцюг, щоб широко розчинилась душа її вихром ненависти, гніву, розпачу й несамовитої жаги. Це ти нам нагадуєш про одвічний закон відплати і будиш прадавній пригаслий інстинкт помсти, що вже починає палахкотіти ватрою невгамовною.

У безіменності твоєї є щось для розуму незбагнене, неосяжне і страшне, як у темних проваллях просторини, де рояться в хаосі сувої мли, що з їхнього безвладного руху в екстатичному танці має зродитися зоря.

Черги, що сіттю нерозривних ниток обплутуєте наше існування, черги, що золотими пекучими жилами рідкого вогню перехрещуєте і перетинаєте наше життя! Я вірю, що колись прийде поет, який оспіває вас, як давні мандрівки народів, бучні бенкети предків і славетні бої, що в них гинули герої...

(«Вістник», кн. 9, 1937 р.)

Лариса МУРОВИЧ

СЛІДАМИ ПРЕДКІВ

Недавно він ще при пшениці
Надихував тепло в засів,
Сьогодні ж колосом іскриться
Гроза з насуплених степів.

Вперед, за покликом Вітчизни,
Назад немає вороття —
Хай вітер вип'є день ослизний,
Відкриє простір ворота.

У темнім борі до світання,
У перехресті канонад,
А вірний кінь цілує рани,
Лікує рани — Листопад.

В гніві суворий і в велінні
Встає з землі увесь народ,
І без вагання, без скигління
Мінє плуга — на похід.

Щоби з призначенням посполу
Йти крізь заграву вогнів,
І воскресити з суходолу
Сліди батьків, сліди дідів.

Яр СЛАВУТИЧ

Правдоносці

О світе, пізнавай! Немов номади,
Йдемо в чужий, сполоханий простір.
Із таврами невчиненої зради,
Зневажені, зацьковані — як звір —
Слабі від горя, сильні від нестями,
Волочим туту без кінця ми,
Всьому наперекір.

О світе мій,
Одумайся і зрозумій!

Шляхи встеляючи кістками,
В кільці облуд і полювань
Життя складаючи, як гідну дань,
Скрижалі правди, ковані віками,
— Як стяг —
Несем по селах і містах.

Пізнай же, світе! Мозком і душею
Збагни, чому розпукою своєю,
Журбою нашою, що — як моря — без дна,
Тобі карбуем світлі письмена.

Правдиві серцем, думкою відверті,
Тривогу й страх пізнавши,
В очей провали дивимосся завше
Суворій смерті.
Бо хто ми, хто? Яких земель аборигени,
Чиїх морів колишні владарі?
Куди, по що відважно і надхненно
Вредем, як злидарі?
І на устах — до Господа молитва,
І на руках — диявола тягар,
А ген, за нами, навісна гонитва,
Удар — на вдар.

О світе мій,
Одумайся і зрозумій!

Немов пливуча лава, ген за нами
Ватаги паліїв

Спішать, щоб ми безсмертними словами
Не несли правду про свої
Краї.

Вчувай, о світе,
Зло несамовите!

Гримить Сибір скелетами борців,
Лунає лунами тайга безкрая,
Запливши кров'ю, в пустирях степів,
Немов зегзиця, Вінниця ридає.

Чиї ж то кості і чиї тіла
Земля у надра прийняла?

Вчувай, о світе,
Зло несамовите!

Щоб, не вагаючись, пізнав ти
Безсмертну істину ясної правди:
Хто ми, яких земель аборигени,
Чиїх морів колишні владарі,
Куди, по що відважно і надхненно
Бредем, як злидарі.

І не страшні підкуплені облати,
Ні Кіль, ні Кемптен*) по церквах чужих,
Бо наші подвиги, свічада слави,
Переживуть і нас самих.

І будуть правнуки твої, оглухлий світе,
Визвольні наші заповіти
— Як стяг —
Нести по селах і містах.

І будуть до Карпат — як до Сінаю,
Мов до Йордану — до Дніпрових вод,
До краю нашого, святого краю,
Гучати відгроми високих од
За те, що ми — усміхнені з одчаю —
Життя складаючи, як гідну дань,
Шляхи встеляючи кістками
В кільці облуд і полювань,
Скрижалі правди, ковані віками,
— Як стяг —
Несли по селах і містах.

11 січня 1948 (тридцятиріччя)

*) Місця примусової репатріації.

Леонід ПОЛТАВА

НЕВГАСИМЕ СЛОВО

В тобі дух мій, будуче моє,
І краса, і держава.

Іван Франко

У завіяні пітьмою дні
Понад вежами Львова —
Спалахнули бентежні вогні
Українського слова;
Виростали вони і цвіли,
Впарі з сонцем, в zenіті,
Хоч згіржливо всміхались орли —
Адже з кузьні вогні ті!..

Посміхався і син коваля,
Чорнорукого Яця,
Він збагнув, що одвічна земля —
Кузьня вічної праці,
І на ній найніжніші квітки
І найтяжчі будови —
То плід сонця, людської руки
Ще й бентежного слова!

Вилітали слова з-під пера,
Як з-під молота — жаром,
І обабіч і Сяну, й Дніпра
Розростались по жаром.
Глянь: над прахом орлів устає
Той вогонь величавий;
В ньому дух твій, будуче твоє,
І краса, і держава!

Богдан БОРА

НА ЗОЛОТИХ ПОКОСАХ

Поглянь: уже жовтіє сіножать,
Ось перша нитка бабиного літа,
Де синя далечінь з полями злита,
Мандрівниками копи маячать.

Мов невід, тягнуть журавлі пісні,
Схилились низько грона винограду,
Вагітні яблуні над тином саду
Знеможено п'ють останні теплі дні.

Я до безтями влюблений у осінь,
В по вінця повні келихи тепла,
Тож ніжно гладжу іній у волоссі.

Поглянь: над світлим пагорбом чола
Вляглись думки у золоті покоси,
Де кострубата юнь колись ішла.

1959

ЗАГУБЛЕНА ВЕСНА

Застукав вітер крилами об шиби,
Влетів у хату шпаркою вікна.
Давно-давно загублена весна
Запахла сонцем батьківської скиби.

Широко, навстіж одкриваю вікна.
Об груди б'ється синява крилом,
Ляга на скроню матірнім теплом
Пелюстка цвіту, ніжна і привітна.

Далеко линуть голубі хмаринки,
Сміється даль роздзвіннями пісень.
Приснились знову рідні материнки.

Запах евшаном білий цвіт вишень,
Махнув крилом улюблений лелека,
Немов вітчизна рукавом, далека.

1959

РЕМІНІСЦЕНЦІЇ

Як і колись, продзвонюють куранти
І в співі їхнім гомонять віки.

Над вежами церков горять зірки,
Полоще скелі берегів Атлантик.

І снять століттями старинні замки,
Які не знищила сліпа орда.
З каміння, з бронзи мудрість прогляда
І шепче про історії світанки.

Тут мабуть папороти цвіт росте,
Хоч мало сонця, неба і лазуру.
Країна ця не знала, що це степ.

Займанець їй приніс свою культуру.
Нам — гострий польський паль, московський склеп
І пасами з народу здерту шкуру.

1959

ОРЧІ

БАГРЯНИЙ КВІТ

(Продовження, 2)

РОЗДІЛ VI

ЧЕПУРУН З 1792 РОКУ

За свідченнями епохи, сер Персі Блекней мав цього 1792-го року Божого біля тридцяти років. Вищий на зріст за пересічного англійця, широкоплечий і міцно збудований, він міг бути зразком незвичайно гарного молодця, якщо б не апатичний вираз у його глибоких голубих очах та постійна безглузда усмішка, яка, здавалося, псує його сильно й гарно закреслені уста.

Минув рік, коли сер Персі Блекней, найбагатша людина в Англії, король моди й сердечний приятель принца Валії, здивував елегантне суспільство Лондону й Бату, повернувшись із своєї подорожі на континент одружений з незвичайно вродливою, чаруючою й інтелігентною французенкою. Йому, найбільшому сплюхові й до краю знудьгованому англійцеві з-поміж усіх мешканців Англії, товариство якого могло викликати позіхання в кожній гарній жінки, пощастило виграти в подружній лотерії найкращий льос, до якого — за зізнаннями тодішніх хронікарів — він мав чимало суперників.

Маргарита Сан-Жюст розпочала свою артистичну кар'єру в Парижі саме в час найбільшого в світі соціального перевороту, що проходив у французькій столиці. Вісімнадцятилітня дівчина, обдарована мистецьким хистом і незвичайною вродливістю, розпечувана братом, який просто обожнював її, швидко збрала довкола себе, в помешканні на вулиці Рішельє, гурт блискучого, найкращого французького товариства. Маргарита Сан-Жюст із переконань і виховання була республіканкою; рівність походження всіх була її девізою, нерівність щодо багатства вона вважала неприємним випадком, погоджуючись лише на одну нерівність — більший чи менший талант. »Гроші й титули можна одержати в спадщині, — говорила вона, — але розуму ніколи!» В наслідок того її пишні кімнати були призначені для оригінальності, інтелігенції, для блискучих розмов, розумних чоловіків, видатних жінок, тож не дивно, що незабаром в інтелектуальному світі стало відомим, що вхід у коло Маргарити Сан-Жюст відкриває можливості артистичної кар'єри.

Постійне оточення молоді і чарівної артистки з »Французької комедії«, становили видатні, на високих становищах люди, і вона проходила через республіканський, огорнений полум'ям

революції і просякнутий кров'ю, Париж немов пишна комета, хвіст якої творило те, що було найзамітнішим, найцікавішим у тодішньому духовому світі Європи.

Однаке раптом прийшла зміна. Деякі почали нишком насміхатися і глузувати з ексцентричності молодої артистки, інші називали її вчинок второпною обережністю з огляду на різні несподіванки, які почали траплятися в Парижі, але для всіх властива причина цієї зміни залишилася загадкою і таємницею. Бо одного гарного дня Маргарита Сан-Жюст, занехавши всі традиції заручин, весільного прийняття та інших звичаїв, взяла шлюб з сером Персі Блекнеєм.

Ніхто не знав, яким чином цей недоумковатий і знудьгований англієць продістався до інтелігентного кола, що оточувало «най-дотепнішу в Європі жінку», як однодушно звано Маргариту Сан-Жюст. Золотий ключ відчиняє всі двері — твердили злобніші. Було, однаке, фактом, що Маргарита вийшла заміж за англієця. «Найдотепніша в Європі жінка» пов'язала свою долю з цим скінченим дурнем Блекнеєм.

Сер Персі привіз із своєї подорожі до Франції молоду й вродливу жінку і англійське видатне середовище було готове прийняти їх розгорненими раменами. Сер Персі був заможний, його дружина незвичайна, принц Валії зараховував їх до своїх приятелів. Тож через шість місяців їх визнано як неспірних арбітрів моди й елегантності. Плащі сера Персі були предметом розмов у місті, його нісенітниці повторювано скрізь, його дурнуватий сміх наслідувала золота молодь.

Цього ж дня, про який ми вже згадували, в післяобідні години вересня, сер Персі появився у заїзді бездоганно одягнений, з вишуканою елеганцією, дарма що він провів довгу подорож у колясці серед бурі й дощової негоди. Його руки були білі й ніжні, немов у жінки, одяг багата, прибрана дорогими мереживами з Малену.

Увійшовши в старовинну залу заїзду, сер Персі стріпав з свого плаща краплини дощу, підніс до очей золоте пенсне й сів поглядом товариство, серед якого раптом запанувала бентежна мовчанка.

— Доброго здоров'я, Тоні, здоров був, Фулксе! — почав він, вітаючись з приятелями. — Ййбо, друзі, — продовжував він, придушуючи легке зівання, — чи ви вже бачили коли таку погоду? Чортівський клімат!

З веселою, трохи іронічною усмішкою Маргарита обернулася до свого чоловіка й, оглядаючи його від стіп до голови своїми синіми очима, лукаво підморгнула.

— Голя! — здивувався сер Персі, завваживши, що ніхто не відповідає на його репліку. — Чому це в вас такий збентежений настрій? Що сталося?

— Ох, нічого, сере Персі, — відповіла з вимушеною веселістю Маргарита, — нічого такого, що могло б порушити ваш спокій. Звичайна зневага вашої жінки, оце й усе.

Сміх Маргарити після цих слів мав на меті заспокоїти сера Персі, що випадок є незначний і не треба ним турбуватися. Ця мета була повністю досягнена, бо сер Персі і собі засміявся і сказав спокійно:

— Ох, моя люба, ви й самі не є переконані в тому, що може знайтися хтось, хто зважився б зневажати вас, правда?

Лорд Ентоні намагався втрутитися в розмову, але не встиг, бо молодий французький граф раптово ступив кілька кроків у напрямку сера Персі.

— Пане, — почав він поганою англійською мовою, склавши перед тим серові Персі глибокий уклін, — моя мати, графиня де Турней де Бассерів образила паню, яка, як бачу, є вашою жінкою. Я не смію виправдувати свою маму, бо я переконаний, що те, що вона робить, є слušним. Але я готовий дати вам сатисфакцію, як водиться серед людей чести.

Юнак гордовито випростав свою дрібну постать і виглядав дуже енергійним та запальним у порівнянні до розкішної, високої на шість стіп постаті сера Персі Блекнея.

— Мій Боже, — засміялася Маргарита, — сере Ендрю, погляньте на цей гарний образ: англійський індик і французький півник!

Порівняння було дуже влучне: англійський індик розгублено дивився згори на гарного французького півника, що стрибавав довкола нього з грізною міною.

— Ох, пане, — відізвався врешті сер Персі, що з неприхованим переляком дивився крізь своє пенсне на молодого француза-»півника«, — де, до біса, ви вчилися англійської мови?

— Пане, — запротестував молодий граф, трохи збентежений словами сера Персі.

— Запевняю вас, що це прекрасне, — продовжував найспокійніше сер Персі, — чудове! Ви погоджуєтесь зі мною, Тоні? Клянуся, що я не зумів би так добре говорити французьким жаргоном, як цей говорить англійським. Неправда?

— Гарантую, що так, — сказала Маргарита, — коли сер Персі говорить моєю мовою, тоді його вимова нагадує мені удари ножа.

— Пане, — молодий граф зухвало перервав розмову ще гіршою англійською мовою, — боюся, що ви не зрозуміли мене. Я пропоную вам сатисфакцію єдино можливу між людьми шляхетного походження.

— Мій Боже, а що це таке? — запитав приязно сер Персі.

— Мою шпагу, пане, — відповів граф, який, здавалося, втрачав терпеливість.

— Ви спортсмен, лорде Тоні, — сказала весело Маргарита, — тож ставлю десять проти одного за малого півника.

Сер Персі все ще дивився на графа своїм заспаним поглядом з-під важких, примкнених повік. Він знову придушив зівання, простягнув свої дужі рамена й відвернувся від француза плечима.

— Господи Боже, — пробурмотів він спокійно, — що я маю зробити з вашою шпагою, юначе?

Це, що відповів молодий граф, змістилося в одному слові, бо інші здушила в його горлі несамотита лють.

— Поединок, пане, — пробелькотів він.

Блекней знову повернувся до нього обличчям і звисока глянув на розлютованого юнака, ні на мить не втрачаючи свого доброго настрою. Він засміявся своїм звичним, дурнуватим сміхом, заклапав руки в кишені своєї блюзи й запитав:

— Поединок? Цього ви бажаєте? На Бога, але ж з вас кровожадний розбишака! Ви хочете зробити діру в шкірі невинної людини? Щодо мене, пане, — додав він, сідаючи спокійно на стілець і простягаючи свої довгі ноги, — то я ще ніколи не поединкувався. Страшенно не вигідні ці поединки, правда, Тоні?

Без сумніву, граф знав, що англійський уряд суворо викорінював серед англійської шляхти моду поединків, але для нього, француза, в країні якого поняття сміливості й чести було ґрунтоване на законі віковичної традиції, образ джентльмена, який відмовлявся від поединку, був просто несамотитим. В глибині душі граф запитував себе, чи він повинен ударити цього англійця рукою і поставитися до нього, як до боягуза, чи утриматися від такого вчинку, який в очах присутньої жінки міг бути доказом поганого виховання.

На щастя в справу втрутилася Маргарита.

— Прошу вас, лорде Тоні, — сказала вона, — будьте миротворцем. Ця дитина просто тріскає від люті, до того ж, — докинула вона з відтінком їдкої насмішки, — вона могла б поранити сера Персі. Славу дня здобув англійський індик. Персі могли б провокувати всі святі, що є в календарі, і він не втратив би своєї холоднокрівності.

Здавалося, що насмішки ввели Блекнея в ще кращий настрій.

— Вона прекрасна, правда? — звернувся він приязно до молодого француза. — Моя жінка дуже інтелігентна. Ви самі переконалися в тому, якщо на довше залишитеся в Англії.

— Сер Персі має рацію, графе, — сказав лорд Ентоні, кладучи руки на плечі молодого француза, — не годиться, щоб ви починали своє перебування в Англії викликом на поєдинок.

Юнак намислився впродовж хвилини, опісля, знизуючи плечима, немов здивований надзвичайним кодексом чести, практикованим на цьому мрячному острові, сказав з чаруючою гідністю:

— Гаразд. Якщо монсеньйор задоволений, я не маю ніяких претенсій. Ви, мілорде, є нашим опікуном. Якщо я зробив помилку, то відходжу.

— Так, так, я прошу вас, відійдіть, — сказав з полегшою Блекней. — Ох, ти запальний вітрогоне! — змолів він між зубами.

— Слово чести, Фулксе, це якраз той рід продуктів, що їх ви й ваші приятелі спроваджуєте з Франції, тому мені здається, що буде краще, якщо ви занехаете це. В протилежному випадку, мій дорогий, мені треба буде вдатися до Пітта й просити, щоб він видав заборону та замкнув вас до в'язниці разом з вашим гачкарством.

— Не гарячіться, сере Персі, ваша лицарськість збиває вас з дороги, — сказала кокетливо Маргарита, — ви ж забуваєте, що ви теж спровадили собі французький товар!

Блекней помалу підвівся з стільця.

— Я можу вибирати на ринку, пані, і мій смак безпомилковий, — сказав він галаantly, складаючи перед своєю жінкою глибоко церемоніальний уклін.

— Боюся, що більш безпомилковий, ніж ваша лицарськість, — відповіла вона насмішливо.

— До лиха, моя дорога, будьте ж розсудливі! Чи ви думаєте, що я дозволю всякому малому жабоїдові, якому не подобається форма вашого гарного носика, зробити з мого тіла подушечку для шпильок?

Маргарита відповіла своєму чоловікові гарним уклоном:

— Не бійтеся, сере Персі, — сказала вона, — це не ті люди, яким не подобається форма мого носа.

— Прокляття боягузам! Чи ви, пані, сумніваєтеся в моїй сміливості? Чи ж не має ніякого значення факт, що я сприяю боксові? Правда, Тоні? Я ж зробив свого часу кілька рунд з Ред Самом і це були важкі змагання.

— Ох, сере Персі, — веселий сміх Маргарити забренів у залі, — я хотіла б бачити вас у цих змаганнях, ха-ха-ха! Це напевно була гарна картина... і цей страх перед малим французиком, ха-ха-ха!

— Ха-ха-ха! — завтोरював їй сер Персі. — Пані, ви робите мені велику честь, їйбо! Бачите, Фулксе, я спонукав до сміху мою жінку, найдотепнішу жінку в Європі! Далєбі, годиться випити на її честь!

Сер Персі вдарив кулаком об стіл.

— Гей, Джеллі! Ходи сюди, Джеллі, швидко!

Добрий настрій повернувся наново. Джеллібєнд з запалом метнувся до гостей.

— Джеллі, неси чару сильного й гарячого пуншу. Дотеп, який викликав сміх інтелігентної жінки, треба підтримувати, ха-ха-ха! Поспішай, мій добрий Джеллі!

— Але ж у нас немає часу, сере Персі, — сказала Маргарита. — Ось надійде капітан корабля і мій брат мусить бути на покладі »Дей Дрім«, поки почнеться приплив.

— Час, моя дорога? В нас більше часу, ніж потрібно.

— Мені здається, міледі, — сказав з пошаною Джеллібенд, що молодий пан, ваш брат, якраз надходить з капітаном корабля сера Персі.

— Чудово! — крикнув Блекней. — Отже Арманд зможе пристігтися до нас і спорожнити цю чару пуншу. Чи вважаєте, Тоні, — звернувся він до приятеля, споглядаючи при тому на молодого французького графа, — що цей молодий учитель ваших приятелів зволить випити з нами? Скажіть йому, що ми вип'ємо на згоду.

— Ви творите таке веселе товариство, — сказала Маргарита, — що я уявляю собі, з якою нетерпеливістю ви ждете, щоб я вийшла попрощатися з моїм братом до сусідньої кімнати.

Було б непристойно перечити їй. Лорд Ентоні й сер Ендрю відчували, що для леді Блекней було б неможливо достосуватися до їхньої гулянки. В неї були глибокі почування любови до брата, який провів кілька тижнів часу в Англії, щоб провідати свою сестру, і тепер вертався служити своїй країні в хвилину, коли смерть була звичайною заплатою за найкращу самовідданість батьківщині.

Сер Персі теж не намагався затримати своєї дружини. З незвичайною, трохи штучною, чемністю, що характеризувала його рухи, він відчинив двері кімнати й попрощав її дуже церемоніальним, згідним з модою епохи, уклоном, коли вона переступала поріг. Але сер Ендрю Фулкс, якого змисл спостереження загострився з того часу, коли він познайомився з Сюзанною де Турней, завважив дивний погляд гарячої туги й глибокої безнадійної любови, що ним сер Персі, цей пустий балакун, супроводив зникаючу силуетку коханої жінки.

РОЗДІЛ VII

ТАЄМНИЙ ЗАКУТОК

Вийшовши з шумливої залі в темний коридор, Маргарита Блекней відчула, що може легше віддихати. Переступаючи поріг, вона глибоко зідхнула, немов би позбулася великого тягару, що лежав в її грудях; з її очей скотилося кілька сльозин.

Надворі дощ ущух і проміж хмари, що швидко пили по небу, продерлося соняшне проміння, позолочуючи біле побережжя моря. Маргарита глянула на море; воно розляглося під строкатим від хмар небом, а на його хвилях легко гойдалася струнка шхуна з білими вітрилами. Це був «Дей Дрім», вітрильник сера Персі, готовий відвезти Арманда Сан-Жюста до Франції, в самий центр кривавої революції, яка збурила монархію, підірвала релігію, знищила суспільний лад, намагаючись відновити на руїнах традиції нову утопію, про яку мріяли люди, але якої ніхто не міг тривало збудувати.

Недалеко появилися силуети людей, що наближалися до заїзду »Під відпочинком рибалки«. Одна з них це був літній чоловік з вінком сивої бороди довкола круглого, масивного обличчя, з коливаючою ходою моряка; друга — стрункий юнак, одітий у темний плащ з великим коміром; був гладко голений, а його довге волосся, відкинене взад, відкривало високе шляхетне чоло.

— Арманде! — крикнула Маргарита Блекней, побачивши юнака, і щаслива усмішка появилася на її устах.

Незабаром брат і сестра були в сердешних обіймах, а старий капітан із пошаною затримався трохи оподалік.

— Скільки часу залишилося нам, Брісе, поки пан Сан-Жюст мусить удатися на поклад корабля? — запитала леді Блекней.

— Мусимо підняти якір через півгодини, ваша достойносте, — відповів капітан, прикладаючи руку до дашка своєї шапки.

Маргарита взяла брата під руку й помалу повела його на стрімкий берег моря.

— Півгодини, — повторила вона, дивлячись на море, — за півгодини ти будеш уже далеко від мене, Арманде! Ох, не хочу вірити, що ти від'їжджаєш! Цих кілька днів, коли не було Персі і я могла безперервно бути з тобою разом, проминули немов сон.

— Я ж не від'їжджаю далеко, моя сестричко. Ледве кілька миль дороги і я знову можу бути з тобою.

— Ні, не в віддалі справа, Арманде, а в тому жахливому тепер Парижі...

Вони дійшли до крайніх набережних скель. Вітер від моря розвіяв Маргаритине волосся й обгорнув її обличчя коронковою косинкою, немов білим серпанком. Очі Маргарити намагалися віднайти в туманній далечині береги Франції, цієї суворої і немилосердної тепер Франції, яка брала свій гарач з людських тіл, оплату з крові найшляхетніших своїх синів.

— Наша прекрасна країна, Маргарито, — сказав Арманд, ніби відгадуючи її думки.

— Вони йдуть задалеко, Арманде. Ти республіканець, я теж... Маємо спільні погляди, спільно захоплюємося свободою і рівністю, але й ти мусиш признати, що вони там, у Парижі, йдуть задалеко.

— Цить! — сказав Арманд, відрухово оглядаючись довкола себе з острахом.

— Бачиш, що й ти боїшся говорити про це, хоч ми в Англії.

Маргарита пригорнулася до брата з материнською ніжністю.

— Не йди, Арманде! — просила вона. — Не від'їжджай. Що я зроблю, якщо... якщо...

Її голос заломався в схлипуванні, а голубі, повні ніжності й любови, очі благали юнака, що дивився на неї спокійно, але з певною рішучістю.

— У всякому разі ти будеш мужньою, моя сестричко, пам'ятаючи, що Франція в небезпеці і її сини мусять іти їй на поміч.

Голос Арманда викликав на личку Маргарити бліду, обмиту сльозами усмішку.

— Ох, Арманде, не раз я бажала, щоб ти не був такий незвичайно чесний. Кілька маленьких вад є куди менше небезпечні й обтяжуючі, вір мені. Але ти будеш розважний?

— Як тільки буде можливо... запевняю тебе.

— Пам'ятай, братіку, що я маю лише тебе, лише ти мене любиш.

— Ні, моя дорога сестричко, в тебе тепер є хто інший: Персі тебе любить.

В очах Маргарити мигнула дивна стурбованість.

— Він любив мене... раніше.

— Але ж напевно й тепер любить.

— Ох, мій дорогий, не турбуйся мною. Персі це прекрасна людина...

— Ні, — обірвав їй мову Арманд, — я мушу турбуватися тобою. Послухай мене, Марго! Я не хотів порушувати цих справ. Кожного разу, коли я намагався вияснити їх, щось стримувало мене. Але тепер мені здається, що не можу від'їхати без вияснення моїх підозрінь. Якщо не схочеш, можеш не відповісти на мої питання, — пояснив він поспішно, бачачи, що в очах його сестри появився болючий вираз рішучості.

— Ну? — запитала вона нетерпеливо.

— Чи сер Персі знає, що... хочу сказати, чи він знає, як ти спричинилася до арештування маркіза Сан-Сіра?

Маргарита засміялася сухим, невеселим сміхом, який фальшиво зазвучав у музиці її голосу.

— Ти хочеш сказати, чи він знає, що я донесла на маркіза Сан-Сіра до трибуналу, який вкінці вислав його разом із родиною на гільйотину? Так, мій чоловік знає про це... Я сказала йому після нашого шлюбу.

— Чи ти розповіла йому про побічні обставини, які повністю звільняють тебе від закиду?

— Було запізно говорити про пом'якшуючі обставини. Він довідався про випадок від інших і, на його думку, моє визнання прийшло запізно. Я не могла вже говорити про інші обставини, не могла принижувати себе намаганням вияснити...

— І?..

— І тепер, Арманде, маю сатисфакцію з тієї свідомості, що найбільший дурень Англії має найповнішу погорду до своєї жінки.

Маргарита сказала ці слова з такою гіркістю, що Арманд Сан-Жюст, який глибоко любив сестру, відчув, що необережно торкнувся пальцем болючої рани.

— Але сер Персі любив тебе, Марго?

— Любив? Так, Арманде, напевно любив свого часу й без цього я не вийшла б була за нього заміж. Я переконана, — говорила вона палко, немов радіючи, що врешті може позбутися тягару, який вона носила довгі місяці, — я переконана, що й ти, подібно, як всі інші, думаєш, мовляв, я вийшла заміж за Персі задля його маєтку. Запевняю тебе, братіку, що не в цьому справа. Він залицявся до мене з такою глибокою жагою, що вона зрушила мене. Знаєш, що раніше я нікого не любила, мені було вже двадцять чотири роки й здавалося, що залюбитися в кимсь не лежить у моїй вдачі. Але я думала завжди, чи радше мріяла, як це було б гарно, коли б хтось полюбив мене глибоко, жагуче, віддано... Навіть тоді, коли б Персі не був вродливий, його любов захоплювала б мене. Людина інтелігентна, як здавалося мені, могла б мати інші зацікавлення, честолюбність та інші прагнення... Тому я була переконана, що тупоумна людина, як Персі, буде мене обожнювати, що лише я буду в засягу його обрію. Я була готова відповісти на таку любов, Арманде, я дозволила б кохати себе й відповіла б на таку любов своїм коханням без меж...

Сан-Жюст не переривав розповіді своєї сестри, слухав мовчки, але глибоко замислений. Було жахливим бачити молоду й вродливу жінку, яка майже на порозі своєї весни вже втратила надію, ілюзії, побачивши, як зникають її золоті й фантастичні мрії, які могли зробити з її молодости вічне свято.

Хоч Арманд відчував до своєї сестри глибоку ніжність, він холодніше дивився на справу. Студіюючи людей у багатьох країнах, людей різного віку, всіх соціальних прошарків та ступенів освіти, він вгадав те, чого не сказала Маргарита. Безперечно, сер Персі був недоумкуватий, а все таки в нього була ця гордість, якою визначалися впродовж віків покоління англійської шляхти. Один Блекней згинув на полі бою під Босфором, інший пожертвував своє майно і життя для справи Стюартів. І тому навіть у Персі його патриціанська гордість, яку Арманд розглядав як цілковито безглуздий і непотрібний пережиток, могла бути дуже діткнена, коли він дізнався про пляму, що забруднила сукню леді Блекней. Маргарита була молода, можливо, що й недосвідчена, про це Арманд знав; і ті, що покористувалися її молодістю, гарячою імпульсивною вдачею, її недосвідченістю, були цього найліпше свідомі. Але Блекней був неповороткою людиною, він не керувався розважністю, а тільки чіплявся фактів: леді Блеклей видала свого земляка трибуналові, що не знав милосердя. Презирство, що його Персі відчув до цього вчинку, якого Маргарита допустилася несвідомо, вбило любов, де симпатія й інтелігенція не грали ніякої ролі.

Для Арманд Сан-Жюст, навіть у цю хвилину, його сестра була загадкою. Чи серце Маргарити прокинулося б до кохання, якщо б її чоловік не покинув її любити? На шляху кохання

трапляються дивні суперечності: оця жінка, яка мала в своїх ніг половину інтелектуальної еліти Європи, могла віддати свої почування дурникові?

Маргарита дивилася, як заходить сонце, й Арманд не міг бачити її обличчя, але йому здалося, що щось ясніє у вечірньому промінні й спадає з її очей на легкий серпанок з мережива. Арманд добре знав її оригінальну, пристрасну вдачу й здогадувався, скільки стриманості ховається за цими безпосередніми, одвертими манерами. Вони обое виростили завжди разом, бо їхні батьки повмирали тоді, коли Арманд був підростком, а Маргарита ще дитиною. Він піклувався нею аж до її подружжя; він був для неї підтримкою впродовж років, що пройшли в помешканні на вулиці Рішельє, і з журою та не без страху прийняв факт її входу в нове життя в Англії.

Перший раз від цієї події він оце знову прожив з сестрою деякий час і побачив, що кілька місяців розлуки створили поміж ним і сестрою мур. Вони й далі зберегли одно для одного щирі й глибокі почування, а все таки було очевидним, що кожне з них має сьогодні свій таємничий закуток, куди друге не сміє ввійти. Було чимало такого, про що Арманд Сан-Жюст не міг тепер сказати своїй сестрі; політичний аспект французької революції мінявся майже кожного дня, тож сестра могла не зрозуміти, чому міняються його погляди і симпатії, до того ж вчинки тих, що були колись її приятелями, переходили в жахиття. Маргарита ж не могла відчинити перед братом свого серця, бо вона й сама не знала, що в ньому є, вона лише відчувала, що серед свого багатства й пишноти вона самотна і нещаслива.

Тепер Арманд від'їжджав, вона боялася за нього і прагнула його присутності. Одначе, вона не хотіла псувати останніх хвилин їхнього спільного перебування сумними переживаннями й спогадами про особисте горе. Взявши брата під руку, Маргарита пішла з ним уздовж скельного побережжя аж на піщану пляжу.

РОЗДІЛ VIII

АКРЕДИТОВАНИЙ ШПИГУН

День раптово погас і свіжий присмерк накинув свій тьмявий серпанок на зелений краєвид графства Кент.

»Дей Дрім« розвинув вітрила й Маргарита Блекней залишилася самотньо на скелястому узбережжі, проводячи очима корабель, як великого білого птаха, що відлетів від неї і забрав зі собою ту людину, яку вона любила й якій довіряла.

З недалекої віддалі ліворуч заблимали жовтавим світлом вікна залі »Під відпочинком рибалки« і Маргариті здавалося в її дразливому настрої, що вона чує веселу розмову й безперервний придуркуватий сміх її чоловіка.

Сер Персі здобувся на тонкість і залишив її саму, розуміючи, що їй треба залишитися одній у ту хвилину, коли білі паруси зникали в присмерку далекого обрію. Персі, для якого приписи доброї поведінки і зовнішніх конвенансів були законом, не вимагав навіть, щоб її супроводив, бодай здалека, кімнатний хлопець. І за це Маргарита була йому вдячна. Вона завжди намагалась визнати добрі наміри свого чоловіка, деколи навіть підкоряла свій поганий і насмішкуватий настрій, який приневолював її — часами мимохіть — говорити йому прикрі слова з наміром вразити його.

Так, вона часто ранила його своїми словами, щоб довести йому, що вона теж зневажає його. Зневажає, щоб забути, що колись вона його кохала. Кохала цього прищелепуватого хлюста, думки якого, здавалось, не могли піднятися вище понад те, як зав'язати новий вузол у квататці, чи який одягнути плащ. Ба, але разом із тим якась хвиля далеких спогадів, гармонійно поєднана з спокійним літнім вечором над берегом моря, викликала в уяві молоді жінки інші образи: перші дні, в які він її кохав, був відданий, немов невірник, проявляючи у своєму коханні таку ніжну жагу, що полонила її повністю.

І раптово це кохання, яке вона сприйняла з тихою радістю, здавалося цілковито змерло. Двадцять чотири години після невеликої церемонії в церкві святого Роха, вона визнала йому, своєму чоловікові, те, що одного дня вона проговорила перед кількома своїми приятелями щодо маркіза Сан-Сіра, а ці зараз же покористувались поданими інформаціями і нещасний маркіз помандрував разом із своєю родиною на гільйотину.

Щоправда, вона ненавиділа маркіза. Колись її дорогий брат Арманд полюбив був Ангелю де Сан-Сір. Але Сан-Жюст був плебейського роду, а маркіз був аристократом, повний гордості й пережитків своєї касты. Тож, коли одного дня закоханий Арманд відважився післати до своєї вибраної маленького вірша, сповненого коханням, наступної ночі Арманда зловили в заставлену пастку слуги маркіза й побили негідно до півсмерти, як собаку, за те тільки, що він посмів звести свої очі на дівчину шляхетського роду.

Перед революцією такі випадки не були рідкістю. І саме вони у своїх наслідках викликали ту криваву реакцію з боку нижчих прошарків населення, реакцію, яка проявилася в час революції, вимагаючи для гільйотини чимало видатних голів шляхетських родин.

Маргарита пригадала собі це все: і те, як страждав її брат, зранений у власній любові, і те, як томилася вона сама з того приводу. Але прийшов день відплати: Сан-Сір і йому подібні знайшли своїх панів якраз серед тих плебейів, якими вони погорджували. Молоді, інтелігентні Арманд і Маргарита сприйняли утопійні доктрини Революції з притаманним їх вікові запалом,

але маркіз Сан-Сір і його родина намагалися всіма силами затримати давні свої привілеї. Маргарита не забула кривди, вчиненої її братові. А тому, імпульсивна й незрівноважена, непослідовна в словах, натякнула серед свого оточення про те, що, мовляв, Сан-Сір веде таємне листування з австрійським імператором із надією дістати допомогу, щоб придушити велику революцію у власній країні. В той час вистачав найменший донос; кілька нерозсудливих слів Маргарити про Сан-Сіра дали свої наслідки вже впродовж 24 годин. Маркіза негайно арештовано, а шукаючи в його паперах, знайдено листи австрійського монарха, що обіцяв вислати війська проти паризького населення. Сан-Сіра оскаржено в зраді народу й присуджено до смерті. Його дружину й синів зустріла та сама доля.

Перелякана наслідками своєї нерозважності Маргарита даремно намагалася врятувати нещасних. Але її оточення і проводирі революційного руху окричали її героїнею і коли вона вийшла заміж за Персі Блекнея, вона, мабуть, не розуміла, з якою суворістю він засудить її помилку, яку вона вчинила не-свідомо і за яку зазнала стільки докорів сумління. Маргарита щиро призналася своєму чоловікові, переконана в тому, що її безмежний, як їй здавалося, вплив на нього та його сліпа любов до неї приневолять його негайно забути те, що могло б зранити англійське сумління. Але вона обманулася і з ходом часу помітила, що жагуче кохання її чоловіка, яке на її погляд було непорушне, зникло.

Помалу вони обое почали відходити від себе і сер Персі відкинув свою ніжність до дружини, як зужиту рукавичку. Маргарита намагалася розбудити цю ніжність, хотіла викликати в чоловіка ревності, не маючи змоги повернути його кохання, загострити його чуйність, але все це було даремним. Персі залишився зрезигнованим, сонним, невідзовним, хоч постійно ввічливим, постійно шляхетним. Маргарита мала все, що вродливій жінці могли дати світ і заможній чоловік, а все таки цього гарного літнього вечора, коли білі вітрила «Дей Дрім» зникли врешті в далечині, вона почувала себе самотнішою, ніж убогий волоцюга, що якраз блукав уздовж скелястого морського узбережжя.

З сумним зідханням Маргарита повернула на стежку, що йшла до заїзду «Під відпочинком рибалки». Вже здалека почула вона відгомін веселого сміху товариства в залі, і ще більша самота огорнула її. Вона прискіпила ходу і в цій хвилині побачила якусь постать, що раптово виникла перед нею. Маргарита і бровою не повела в її бік, не відчуваючи ніякого страху, бо дім був уже недалечко.

Незнайомий затримався, коли Маргарита наблизилася, і в той момент, як вона минала його, сказав дуже спокійно:

— Громадянка Сан-Жюст!

Почувши своє дівоче прізвище, Маргарита легко скрикнула з здивування. Вона звела очі на незнайомого і раптом з окликом щирої радости простягла йому обидві руки:

— Шовелен!

— Він у власній особі, громадянко, до ваших послуг, — сказав чужинець, галлятно цілуючи її руку.

Маргарита з справжнім вдовolenням розглядала протягом кількох хвилин невелику постать зустрілого. Шовелен, якому було під тридцятку років, мав інтелігентне, хоч лукаве обличчя, глибоко осаджені очі з допитливим, як у лиса, поглядом. Це був той чужинець, якого ми бачили годину тому, як він пив у заїзді на здоров'я пана Джеллібенда.

— Шовелене... мій приятелю! — сказала Маргарита, — яка я рада бачити вас.

Було цілком природною річчю, що Маргарита, здана тільки на середовище теперішнього свого високого становища й на бундючних англійських приятелів, була рада зустрітися з людиною, яка нагадала їй щасливі часи, коли вона беззастережно панувала в інтелектуальному колі на вулиці Рішельє. В усякому разі, вона не помітила іронічної усмішки, що майнула на тонких устах Шовелена.

— Але скажіть мені, — запитала весело Маргарита, — що ви тут властиво робите?

Вона продовжувала йти до заїзду й Шовелен почав її супроводити.

— Годиться мені відповісти на ваше питання подібним питанням, гарна пані. А що ви поробляєте?

— Я... — сказала Маргарита, низуючи плечима, — я нудьгую, приятелю, оце й все.

Вони дійшли до брами заїзду, але Маргарита не виявляла охоти входити в середину. Вечірній легіт відсвіжив після бурі повітря, а до того ж вона зустріла знайомого, який приніс зі собою атмосферу Парижу, знав добре Арманда і міг говорити з нею про тих блискучих і веселих людей, що їх вона покинула.

Маргарита затрималася в підсінню. Крізь освітлені вікна зали заїзду проривався гомін сміху, оклики тих, що домагалися від Саллі пива, стукіт посудини й дурноватий, без тіні веселощів, сміх сера Персі Блекнея. Шовелен стояв біля Маргарити і своїми лукавими, лисячими очима розглядав гарненьку постать своєї співрозмовниці.

— Ви дивуете мене, громадянко, — сказав він спокійно, беручи понюх табаки.

— Чому? Чесне слово, мій любий Шовелене, мені здається, що ви з своєю незвичайною кмітливістю могли б зрозуміти, що атмосфера туманів і чесних простаків не може бути відповідна для Маргарити Сан-Жюст.

— Охо-хо! Аж так тут погано? — запитав Шовелен, удаючи розгубленість.

— Цілком зле. Навіть гірше.

— Це дивно! Мені ж здавалося, що гарна жінка завжди знайде багато привабливості в житті й на селі в Англії.

— І я так думала. Гарні жінки, — сказала Маргарита, зідхнувши, — можуть розважатися в Англії, поки не заборонять їм тих розваг, включно з щоденними.

— Направду?

— Не уявляєте собі, любий Шовелене, що я часто проводжу день, кажу вам, цілісінький день, без однієї-однісінької розваги.

— Виходить, немає нічого дивного в тому, що найдотепнішу в Європі жінку нападає нудьга.

Маргарита засміялася своїм кришталевим сміхом.

— Це жахливе, правда? — сказала вона насмішкувато. — Без цього чи була б я здоволена зустріччю з вами?

— І все це ледве через один рік після романтичного подружжя з любови!

— Еге ж!.. Через рік після романтичного подружжя з любови... В тому то й лихо!

— Ах!.. Отже це ідилічне захоплення тривало не довше, ніж — кілька тижнів.

— Ідилічне захоплення не існувало ніколи, мій любий Шовелене... Воно приходить до нас, як хвороба кору і так само швидко зникає.

Шовелен зажив другий нюх табаки. Здавалося, що він був дуже при звичаєний до цього згубного зілля, а може вживав його тому, що цим він міг зручно закрити свої допитливі погляди, якими силкувався зглибити душу особи, що з нею розмовляв.

— Отже нема нічого дивного в тому, — повторив він увічливо, — що найбистріший в Європі ум огорнула нудьга.

— Сподіваюся, любий Шовелене, що ви даєте мені лік на цю хворобу!

— Як я можу добиватися успіхів там, де сер Персі зазнав невдачі?

— Чи не залишити б нам при цьому сера Персі на боці, мій приятелю? — запитала сухо Маргарита.

— Ох, пробачте мені, ласкава пані, але це неможливе, — Шовелен пронизував бистрим поглядом Маргариту. — Я маю прекрасне лікарство проти грізної недуги нудьги і я був би щасливий подати його вам, але...

— Але що?

— Але сер Персі...

— Що він має з цим спільного?

— Боюся, що багато дечого. Лікарство, яке я вам дам, моя ясноволода приятелько, має дуже плебейську назву: праця.

— Праця?

Шовелен подивився на Маргариту довгим, проникливим поглядом. Його бистрі, блідої барви очі, здавалося, читали кожну думку молодшої жінки. Опісля він раптово ступив кілька кроків у глибину підсіння, розглянувся, чи немає в ньому кого, хто міг би підслухувати, і знову вернувся до Маргарити.

— Чи хочете вчинити маленьку послугу Франції, громадянко?

Поведінка Шовелена нагло змінилася, а подовгасте обличчя прибрало вираз твердої наполегливості.

— Мій Боже! — сказала невимушеним тоном Маргарита, — яка ж у вас несподівано заклопотана міна! Щодо послуги, яку я мала б зробити Франції, то все залежить від того, якого роду послугу запропонуєте мені...

— Чи ви чули щонебудь про «Багряний Квіт», громадянко Сан-Жюст? — запитав різко Шовелен.

— Чи я чула про «Багряний Квіт»? — відповіла питанням Маргарита, сміючись весело. — Чесне слово, мій приятелю, таж у нас немає іншої розмови, як про нього... Маємо капелюхи а ля «багряний квіт», наші коні зветься «багряними квітами», під час прийняття у Валійського принца подавали одного разу пиріг під назвою «багряний квіт»... Кілька днів тому я замовила собі у кравчихи голубу сукню з зеленим обшиттям і даю голову, що вона назве її «багряний квіт».

Під час цієї веселої балаканини Маргарити Шовелен навіть не ворухнувся й не намагався зупинити чи притишити її музикальний голос і молодечий дзвінкий сміх, хоч вони викликали голосний відгомін у чистому вечірньому повітрі. Він зберігав глибоку повагу і не підвищив свого голосу, коли врешті промовив:

— Гаразд, громадянко. Тому, що ви чули про цю таємничу назву, то ви повинні знати, що людина, яка ховається за цим дивним псевдонімом, є найлютішим ворогом нашої Республіки Франції і таких людей, як Арманд Сан-Жюст.

— Так, — відповіла Маргарита, легко зідхаючи, — я присягнула б, що Франція має стільки ворогів, що їх вистачить вам на чверть години...

— Але ви, громадянко, донька Франції і ви повинні бути готові допомогти їй у смертельній небезпеці.

— Мій брат Арманд віддає своє життя батьківщині, — сказала палко Маргарита, — а щодо мене, то я не можу тут в Англії нічого зробити...

— Ви, ви... — голос Шовелена став знову благаючим, а лисьє обличчя зразу набрало поважного вигляду, — навіть тут, в Англії, можете, громадянко, нам допомогти. Послухайте мене! Мене вислано сюди репрезентувати уряд Республіки; завтра я передам панові Піттові мої уповноважуючі грамоти. Але одним з моїх обов'язків є викрити все, що стосується до ліги «Багряний Квіт», яка творить постійну загрозу для нашої країни, бо помагає нашим проклятушим аристократам, зрадникам і ворогам народу,

утекти від заслуженої кари. Вам, громадянко, так само добре відомо, як мені, що коли вони вирвуться з Франції, ці емігранти, вони намагаються підбурювати публічну думку проти Республіки. Вони здатні в'язатися з якимнебудь ворогом, щоб тільки мати змогу атакувати нас...

Впродовж останніх місяців великій кількості цих емігрантів пощастило втекти за кордон Франції. Їхню втечу підготувляла і провела організація молодих англійських шпайоголов, якою керує незвичайно метка й винахідлива людина. Не зважаючи на найполегливіші заходи моїх агентів, я не можу виявити цієї людини. В той час, коли інші є тільки руками, що виконують накази, їхній керівник є мізком, який під прикриттям дивної назви працює холоднокрівно і послідовно на згубу Франції. Хочу дістати цю людину в свої руки й тому прошу вас допомоги. Опісля я легко впораюся з усією групою. Я впевнений, що їх керівником є веселий молодий гуляка з англійського товариства... Знайдіть мені цю людину, громадянко, знайдіть її для Франції!

Маргарита слухала слів Шовелена мовчки, непорушно, майже не віддихаючи. Перед тим вона йому сказала, що цей таємничий герой є предметом розмов в елегантних англійських колах, серед яких вона перебуває. Але тепер її серце й уяву схвилювала думка про цю сміливу людину, яка, не виявляючи себе, рятувала досі життя сотень людей. У Маргарити не було й крихітки симпатії для тих зарозумілих французьких аристократів, серед яких зразком була графиня де Турней де Бассерів. Проте, хоч республіканка й ліберальних поглядів, Маргарита ненавиділа й гидувала методами, які молода Республіка вибрала для свого закріплення. Маргарита покинула Париж кілька місяців тому, але відгомін жахів і кривавого терору, який досягнув своєї вершини у вересневих масакрах, продівався і поза Ля-Манш. Маргарита не знала раніше Робесп'єра, Дантона і Мара під тим аспектом, не знала, що вони могли бути кривавими суддями й доставщиками жертв для гільйотини. Її душа з огидою відверталася від кривавих вчинків Революції, яка — як вона боялася — поглине одного дня і її брата Арманда, як надто пом'якшеного республіканця.

Коли Маргарита перший раз почула про гурт молодих фанатиків, що з любови до ближніх рятували від жахливої смерті жінок, дітей, молодь та старих, її серце сповнилося прихильністю до них. Тепер, коли Шовелен почав говорити про «Багрянний Квіт», думки Маргарити побігли до шляхетного й таємничого шефа цього героїчного гуртка людей, які щодня добровільно і без розголосу наражували своє життя для добра людськості.

Очі Маргарити були вологі, коли амбасадор французької Республіки скінчив говорити. Вона не чула більше гамору тих, що пили в залі заїзду, не звертала уваги на голос свого чоловіка,

ані на його дурнуватий сміх, і всією своєю душею вітала десь далеко, розшукуючи таємного героя. Ах, це був чоловік, який зумів би її любити, якщо б був зустрів її на своєму шляху. Все в ньому приваблювало романтичну уяву молодої жінки: його постать, його сила, сміливість, довір'я до тих, що були під його наказами, а понад усе — його таємничість, яка вінчала його немов короною і авреолою лицарської слави.

— Знайдіть його для Франції, громадянко!

Голос Шовелена вирвав Маргариту з її мрій. Таємничий герой зник, на його ж місці залишився чоловік, що присягав їй вірність і любов, і який тепер ось тут недалеко пив та реготався.

— Охо-хо, Шовелене, — почала Маргарита, впадаючи знову в свій жартівливий тон, — ви насправду дивні! Де в біса я маю його шукати?

— Ви буваєте всюди, громадянко, — відповів вкрадливо Шовелен. — Як мені сказали, леді Блекней є душею всього Лондону. . . ви бачите все, чуєте все. . .

— Дозвольте, приятелю, — відповіла Маргарита, випростовуючись гордовито й споглядаючи з деяким презирством на Шовелена, — дозвольте! Ви, мабуть, забуваєте, що поміж леді Блекней і завданням, яке мені даєте, знаходяться шість стіп сера Персі Блекней і довга низка його шляхетних предків.

— Це для добра Франції, громадянко!

— У всякому випадку, говорите дурниці, мій пане. Бо навіть, якщо б ви знали, хто є «Багряний Квіт», ви не могли б йому, як англійцеві, нічого лихого зробити.

— Я б заризикував, — відповів сухо Шовелен. — Насамперед ми негайно вислали б його під гільйотину, щоб охолодити його запал, опісля, якщо б виникли якісь дипломатичні ускладнення з того приводу, ми б покірно вибачилися перед англійським урядом, а навіть, коли б зайшла потреба, запропонували б грошеве відшкодування для родини.

— Це, що ви говорите, є жахливе, Шовелене, — сказала Маргарита, відсуваючись від нього, немов від гидкої комахи. — Хто б не була ця людина, вона є шляхетна і відважна, і ніколи, чуєте, ніколи, я не прикладу своїх рук до такого ганебного вчинку.

— Волієте, щоб вас зневажали всі французькі аристократи, які прибувають до цієї країни?

Дипломат ціляв мітку, випускаючи цю маленьку стрілу. Рожеві щічки Маргарити легко зблідли й вона прикусила уста, щоб Шовелен не бачив, як він влучив у ціль.

— Це не стосується до речі, — відповіла вона врешті байдужим голосом. — Маю змогу боронити себе сама, але не погоджусь на ніяку нечесну роботу для вас, чи для Франції. Маєте у своєму розпорядженні інші засоби, тож користуйтеся ними, мій приятелю.

І не глянувши навіть на Шовелена, Маргарита відвернулася від нього, простуючи до дверей залі.

— Це не є ваше останнє слово, громадянко, — сказав Шовелен у той час, коли жмут світла з коридору освітив струнку постать французьки. — Сподіваюся, що ми ще зустрінемося в Лондоні!

— Побачимося в Лондоні, — відповіла спокійно Маргарита, — але це моє останнє слово.

Вона відчинила двері залі й зникла з його очей, а Шовелен заждав хвилину на порозі, щоб набрати понюшку табаки. Дарма, що Маргарита потрактувала його погано й відмовила йому, лисяче обличчя Шовелена не виявляло ніякого розчарування. Навпаки, у кутках його тонких уст появилася дивна, іронічна усмішка задоволення.

(Далі буде)

Перекл. ОД.

Богдан БОРА

К Р А С А

Прекрасно бути юним, молодим,
Любити весни, зорі і дівчата,
Коли сміється далечінь квітчата,
Мережана сузір'ям золотим.

Прекрасно йти під крилами пісень,
Дивитися крізь райдужну намітку,
Зривати кожну мить, неначе квітку,
Безумно мріями злітати в синь.

Прекрасно жити полум'ям ідей,
Коли в душі надія, сила й віра,
Яким затісно у склепу грудей.

Прекрасно пнутись до вершин узгір'я,
Не бачити, не думати й не знать,
Що потойбіч — терни й хрести розп'ять.

Сергій ЖУК

ЧИСТИЙ СЕРЦЕМ

(ПАМ'ЯТІ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО)

Його немає між нами. Він пішов туди, звідкіль немає повороту, але його блискучий розум, великий дух, світлі почуття, чисте серце, будуть вічно нагадувати про Нього. Він буде жити, доки житиме на землі хоч єдина людина українського роду.

Мені немає потреби змальовувати Його добродійства, Його працю, Його любов до свого народу — вони загальновідомі.

Я хочу змалювати Його образ таким, як він встає в моїй уяві.

Ласкава доля дала мені зустрітися з Ним, розмовляти, особисто пізнати, відчутти тепло Його великого Батьківського серця.

Це було в березневі дні 1917 року, в Петрограді, коли відшуміла т. зв. «буржуазна» революція.

Він вертався з далекого заслання, зі сходу, куди закинула Його жорстока рука царської Росії, куди повела Його безмежна любов до свого народу.

Він вертався додому, на рідну землю, між своїх духовних дітей, стомлений пережитим, хворий.

Зустріч Його в Петрограді була святом не тільки для українського народу. Його вийшли привітати численні делегації різних національностей, що мешкали в Петрограді; там були: поляки і росіяни, литовці й білоруси, фіни, естонці, лотиські та інші.

Вони стояли на пероні і чекали, коли з'явиться поїзд.

А поїзду все не було.

Море голів хвилювалося на просторі яких двох кілометрів.

Нарешті замаячів поїзд, ось він ближче, все ближче, серця людей стукають частіше.

Поїзд спинився.

З вагона вийшла висока, широкоплеча постать у чорній рясі, підперезана ремінним поясом, з золотою кучерявою бородою, з суворим й zarazом лагідним виразом очей. Ясне проміння лилося з тих очей і заливало небесним світлом прекрасне лице.

Такий вигляд миг мати тільки апостол. Одрразу всі опустилися на коліна. Його рука звелася для благословення. Море голів приникло до землі. А Він ішов, благословляючи людей.

Почалися сердешні привітання делегацій; скільки тепла, ласки і любови звучало в привітаннях цих людей до Великого Архипастиря чужого народу.

Всім їм Він відповідав їх рідною мовою, а якої не знав, то замість неї відповідав латинською, грецькою, старогерманською; для кожного з народів у Нього знайшлося щире почуття і золоте слово.

Нарешті Він між своїми синами, синами свого народу, яких послали численні українські організації у Петрограді, яких привело глибоке почуття любови.

Це почуття хвилює душу, воно промовляє гарячими словами...

* * *

Пізніше я зустрічався з Ним ще кілька разів.

Заходами Українського Літературно-Мистецького Товариства в день народження Т. Шевченка, у великій залі Петроградського ратушу, мав відбутися великий концерт, присвячений його роковинам.

Але в той день у залі, пишно декорованій українськими прапорами, лежали трупи забитих »жертв революції«. Свято було відкладено на два тижні. На це свято я запросив Його Ексцеленцію Митрополита Андрея.

Від автомобіля він відмовився і приїхав звичайним візком.

Кількатисячний натовп чекав на приїзд Владики. Коли сповістили, що Митрополит уже виїхав, хвилювання перебігло залею.

Як голова Товариства і розпорядник свята я звернувся до присутніх з проханням не уряджувати овацій при зустрічі високого духовного достойника, відомого зі своєї скромности, але як тільки в залі появилася висока постать у чорній рясі і червоно-фіолетовій шапочці, хвилювання потрясло натовпом і оклики »Слава!« залунали у величезній залі.

Швидко по приїзді до Петрограду Митрополит Андрей захворів на запалення легенів.

Свято Великодня Він зустрів у ліжку на католицькому подвір'ї. На перший день свята Українське Літературно-Мистецьке Товариство захотіло привітати Великого Архипастиря. Мистці розмаловали українську писанку; я приготував привітання від Товариства і ми невеликою делегацією вирушили до нашого Митрополита.

Він дуже нам зрадів.

Тут при ліжку було відчитано привітання; говорити хворому було тяжко, тому за Нього відповідав о. крилошанин д-р Юрик.

* * *

25 років пізніше, коли воєнна завірюха кинула мене з Києва до Львова, я під час кількаденного перебування у Львові мав щастя відвідати Митрополита Андрея на Святоюрській горі.

Передо мною сиділа жива антична постать з кучерявою срібною головою, головою грецького філософа, радше — античного бога. І знову тепло розливалось навколо, воно лилося з Його очей, прекрасних уст.

Скільки батьківської ласки було у Його кожному слові!

Тепер Його немає серед нас, але Він вічно буде жити з нами.

С. АЛЕТІЯНО-ПОПІВСЬКИЙ

»ХОРС ЗАЯСНІВ«

Мало кому відоме тепер в Україні ім'я Василя Семиренка, ім'я — замовчуване більшовиками, а коли хто і згадав його, то зараз же сипались на В. Семиренка наклепи, як на «буржуя», «кровопивцю» і «клясового ворога».

Василь Семиренко — заперечення марксистсько-ленінської науки про «класову боротьбу». Колись, ще до «жовтневої революції», його ім'я, поруч імені С. Чикаленка, було чи не найбільш відомим і шанованим у цілій Україні.

Народився В. Семиренко 7 березня 1835 року. Походив з родини давніх кріпаків кн. Воронцова, що викупувались на волю. Цього Семиренки ніколи не забували і завжди були щирими й щедрими до простого народу — селянства й робітників, добре знали душу й долю працюючих, бо пам'ятали, що й самі походили з закріпаченої верстви народу.

Василь Семиренко одержав купецько-технічну освіту у вищому купецькому пансіоні в Петербурзі, а потім упродовж років доповняв її в Парижі, в лабораторії Бусіна.

По скінченні навчання з невеликою сумою грошей, яку він одержав у спадщині, почав відновляти напівзруйновану фабрику цукру в Сидорівці. Жив дуже ощадно, відмовляв собі будь-якої утіхи, присвячуючи всю свою енергію задуманій справі. Так швидко поставив він свою маленьку фабрику на таку висоту, що здивував і великих продуцентів цукру. Щоправда, крім праці й енергії вкладав Семиренко у свою фабрику також свої власні винаходи, про які заговорили технічні журнали, що зробило ім'я Семиренка відомим і в науці. Вслід за цим поправлялися і його фінансові справи. Семиренко ставав заможним, багатів, але своє багатство використовував він не лише для розбудови свого виробництва. Він завжди пам'ятав, як каже Т. Шевченко, про потреби свого «меншого брата», своєї вітчизни, свого народу. Тут і джерело його щедрих пожертв на українські справи.

Не думаючи про своє особисте щастя, не віддаючись життєвим побутовим утіхам, він брав жваву участь своїми грошовими засобами в різних українських культурних починах. Особистий приятель українських учених і діячів — Ол. Кістяковського, а потім В. Антоновича, — Семиренко разом з ними обговорював національні справи і зараз же відкликався на них досить великими жертвами, але анонімово. Його сучасники-українці, особливо кияни, знали що є якийсь великий добродій-жертводавець, але не знали хто він. Знали того доброчинця лише під іменем «Хорс», а вислів «Хорс заяснів» означав, що хтось дав на якусь національну справу нові засоби.

Тільки згодом удалось підрахувати, скільки зробив цей «Хорс» — Василь Семиренко — для різних українських культурних справ. Задумали,

напр., якесь видавництво і тут зараз же з'являвся він, його доброчинець-фундатор. На журнали «Київську Старину» й «Україну» він видав понад 35 тисяч царських рублів. Покривав усі дефіцити «Літературно-Наукового Вісника» з того часу, як перенесено його до Києва. Щедрі пожертви давав він і на Українське Наукове Товариство в Києві. Головно його жертвами втримувався «Літературний фонд» допомоги українським письменникам, з якого, між іншими, декілька років перед смертю діставали місячні допомоги й Леся Українка та Михайло Коцюбинський.

В кожному питанні, що стосувалося до національних справ, до поліпшення життя народу — Василь Семиренко виявляв свою глибоку ідейність, доброту й чутливість, готовість кожної хвилини відізнатися на потреби громади. Але на сторінках преси не зустрічалося тоді його імені, як великого доброчинця-мецената української культури, бо він був такий скромний, що всю свою жертвовність на громадські справи приховував під анонімом «Хорс».

17 грудня 1915 року українська громадськість м. Києва віддала Василю Семиренкові останню шану, поховала цього тихого, скромного, але щирого й жертвовного українського патріота на Аскольдовій могилі.

Тепер на Батьківщині ім'я його забуте, тож згадуємо його хоч кількома словами тут на чужині, де для української визвольної справи треба нам якнайбільше таких «Хорсів». Лишив він нам велику прикладну моральну науку, як можна вірно служити своєму народові. На жаль, правду кажучи, мало між нами, особливо між українськими підприємцями, є таких, що йдуть слідами Василя Семиренка, про яких можна б сказати — «Хорс заяснів».

НАШІ ПРИЯТЕЛІ

ЩО РОЗБУДОВУЮТЬ «ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» ПРИЄДНУВАННЯМ НОВИХ ПЕРЕДПЛАТНИКІВ

1. ВАСИЛЬ ДМИТРАШ (Чикаго, США)	12 перед.
2. Т. МОГИЛЕВИЧ (Вольвергемптон, Англія)	9 "
3. В. ЗАСТАВНИЙ (Буенос-Айрес, Аргентина)	6 "
4. І. БАРАНИЧ (Брадфорд, Англія)	2 "
5. ЮРІЙ ЧУВАТИЙ (Лестер, Англія)	3 "
6. В. КІНДРАТ (Гаддерсфілд, Англія)	2 "
7. М. СКОЛОЗДРА (Дортмунд, Німеччина)	1 "
8. І. БАЗЮК (Карлай, Англія) вплатив річну передплату для українців у Трієсті.	

ЩИРО ДЯКУЄМО ВСІМ АКТИВНИМ ПРИЯТЕЛЯМ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ». ХТО ЧЕРТОВИЙ? ПІДТРИМУЙТЕ Й РОЗБУДОВУЙТЕ СВІЙ ЖУРНАЛ!

Вартісний підручник

Dr. Yar Slavutych: CONVERSATIONAL UKRAINIAN. Preface by Orest Starchuk, D. Jur. at Rer. Pol. (University of Alberta). Gateway Publishers Ltd. Edmonton, Winnipeg, Canada. First Printing, May, 1959. Pag. 368.

Головною ознакою національного «я» є мова. Також і при формуванні нації та її культури на перше місце виступає мова. Всі національні фактори закріплюються мовою, зокрема на письмі, утриваються в усній мові, розвиваються.

Знання мови даної нації дає змогу іншонаціональним народам вивчати всю її культуру з першоджерел. Це добре зрозуміли передові народи й держави світу, вивчають інші мови, теж і слов'янські, а в тому й українську. Бож аксіомою є, що кожна нація характеризується своєю окремою національною мовою, яка і становить її духову культуру. Сюди належить літературна мова і мова усна — жива, народна. Для вивчення української мови в англомовних країнах — зокрема в США і Канаді, — відомий поет і філолог д-р Я. Славутич склав і видав підручник української мови. І справді це вартісний підручник, що в нього автор вклав чимало праці. Зате належить йому щире признание, бо це ж культивування української мови серед іншомовних учасників відповідних шкіл.

Яке ж конкретне завдання поставив собі автор? У своєму вступному слові він каже:

1) подати сучасну українську (літературну) мову, в її щоденному вживанні;

2) дати студентам відомості про Україну, її географію, історію і культуру;

3) дати інформацію про українців, що живуть у Канаді та Америці.

На основі цих трьох головних пунктів побудував автор свій цін-

ний підручник. З дидактичного боку побудував його фахово й за правильними методичними принципами сучасних досягнень. Увесь свій дидактичний матеріал автор розподілив системою лекцій, почавши першою і закінчивши п'ятдесятою. Кожну лекцію автор ділить на такі основні складові її частини:

а) Діялог; б) Читання; в) Граматика; г) Домашня робота; ґ) Словник.

Матеріали діалогу автор подає в двох колонках: ліва — українська, права — англійський переклад.

Читання подає короткими реченнями, через усю сторінку книжки.

Граматика подана, як пояснювальна частина, англійською мовою, а зразки відмінки українських слів — українською.

Домашня робота подана в двох варіантах — англійський та український тексти.

У словниковій частині, що є заключним розділом лекції, автор подає слова також у двох колонках: ліва — українська, права — англійська.

Короткими прикладами ми подали побудову лекцій у підручнику. Кожна наступна лекція подає новий матеріал, дещо поширеним об'ємом, зокрема поширена словникова частина. Добір речень — добрий, змістовний і національно витриманий. Чимало речень — історично-патріотичні, що, очевидно, дасть позитивні наслідки для нашого суспільства. З приємністю треба підкреслити, що й лексика підручника, фразеологія і наголоси подані за сучасними нормами української літературної мови. Про це автор говорить у післяслові: «Я опирався на найвищі здобутки українського мовознавства, відкидаючи як російські, так і польські деструктивні впливи, що в певний час мали місце на деяких українських землях». І справді, автор старався подати «добрі й тривалі

зразки української розмовної мови» (стор. 368).

Одночасно автор звертається до вчителів, щоб вони додержувалися сучасних норм української літературної мови, що подана в даному підручнику. Просить також, щоб подавати свої завваження до підручника, які будуть узяті до уваги при наступному виданні «з найбільшою подякою».

Проф. Орест Старчук написав до підручника змістовну передмову, рекомендуючи його англомовним школам, а також для індивідуального самонавчання української мови.

Щоправда, в підручнику можна знайти й деякі неточності, про які згадували вже інші рецензенти, але вони такі незначні, що жодною мірою не знецінюють його.

Коротко про цей перший том підручника (маємо надію, що автор видасть і другий том) можна сказати: матеріал подано фахово, підібрані речення змістовні, національно видержані, літературно унормовані; вимова, значення слів, граматичні форми і словник — усе відповідає загальноприйнятим нормам сучасної української літературної мови.

Тому рекомендуємо цей підручник усім, як для шкіл так і для індивідуального самонавчання української мови. А авторові бажаємо успіхів у складенні другого тому та взагалі у праці для збагачення української національної культури.

П. Савчук

ЧИТАЙТЕ — ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

тижневик

»ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ«

»ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ« — орган української самостійницької думки та речник українського визвольного руху. Він подає правдиві інформації про події на українських землях, а також приносить обширні відомості про міжнародні події, наслідуючи й коментуючи їх в дусі інтересів української справи.

»ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ« речево дискутує й роз'яснює всі суспільні, політичні й культурні питання української еміграції й постійно містить хроніку українського життя з усіх закутків світу.

»ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ« — це універсальний часопис української еміграції в усіх країнах поселення, що повинен знайтися в руках кожного свідомого українця, якому доля нашої Батьківщини не байдужа.

Передплату у Великій Британії приймає:

Українська Видавнича Спілка
237, Liverpool Rd.,
London, N. 1.

Адреса Видавництва:

Verlag Schlach Peremohy
München 8, Zeppelinstr. 67
Germany

КАМЕРА—ОБСКУРА

Лепетання отруєних московською блекотою. Жертовна праця української еміграції для визвольної справи українського народу, вільний розвиток української літератури, мистецтва, історичної науки, ідеології і філософії поза межами поневоленої Москвою України — не дають спокою московським самодержцям-тиранам та їх вислужникам. Правда перемагає, а підла й продажна душа московських вислужників тремтить, боїться народного гніву, що спалахує негасним вогнем. Їм не дають спокою привиди майбутнього. Добірною пошехонською лайкою накидаються вони на українських «буржуазних націоналістів», що, мовляв, «продалися іноземним капіталістам», «служать ворогам миру» та «оббріхують Радянський Союз».

І так наклеп за наклепом, карикатура за карикатурою, погроза за погрозою силляться на українських націоналістів з московської псярні. Українській політичній еміграції ворожать вони невідличну смерть на «чужому смітнику». Зчиняють пошехонський вереск, що десь там «на задвірках Уолстріту буржуазні націоналісти за мізерну подачку ділять карту України» вроздріб та «продають» Україну капіталістам. Як жалко пошехонцям України, без неї їм хоч помирай.

Але таке відьмування пошехонців уже надто примітивне й старе. Тому вони, хоч-не-хоч, вступають і в «дискусію» з українськими націоналістами, істориками та літературознавцями у вільному світі, прибираючи позу «оборонців» історичної і наукової «істини». Зразком такої «дискусії» може нам послужити стаття якогось плебея, Леоніда Новиченка, вміщена в журналі «на украинском языке» — «Вітчизна» (ч. 12, 1959) п. з. «На позвах з істиною».

Новиченко, за метрикою, мабуть «малорос», «настоящий хахол», але душа в нього вже така кацапська,

що й ціла його стаття просякнута кацапським духом. Він, з ласки московського хама, і «літературознавець» і «політик». З наказу своїх хлібодавців висловлює насамперед своє обурення, що Конгрес США ухвалив резолюцію про визволення поневолених Москвою народів, між якими згадано й Україну.

«Прийняття американським конгресом — пише він, — провокаційної резолюції про «визволення» України та інших радянських республік наочно пояснює, чому в США та інших країнах НАТО виявляється такий інтерес до залежаного товару буржуазних націоналістів. Наївно було б запитувати, за чий гроші в США, Канаді, Боннській республіці видаються численні жовтоблакітні газети й журнали, випускаються книжки й брошури на українські теми, функціонують навіть якісь пародійні «українські академії», що мають своїм завданням продукувати й поширювати ідеологічну отруту, настоящу на жаб'ячих кісточках націоналізму».

Відний Новиченко так витресований у Москві, що захворів на курячу сліпоту. Він «бачить», за чий гроші видається українська преса і література за кордоном, «пародійність» наукових українських установ за кордоном, але не бачить у себе під носом насправді пародійного «уряду УССР», пародійних «українських наукових установ», «спілок письменників» та вселяє інших московських філій «науки й культури» на землях України.

Новиченко так об'ївся московською блекотою, що тратить почуття елементарної логіки. Напр., в нього українська вільна наука «ганьбить», принижує або фальсифікує в історії українського народу та його культури все передове й благородне, бо твердить, що... «провідною ідеєю української історії було прагнення до західного способу життя». Такі «аргументи» — курам на сміх! Може його са-

мого і тягне до «передового», «благородного» пошехонського брудного корита, але український народ з давніх-давен погорджував і погорджує досі пошехонським «способом життя».

»В США, Англії та деяких інших країнах Заходу — пише Новиченко, — останнім часом з'явилася ціла серія книг буржуазних літературознавців, в яких ведеться атака на радянську літературу, на методу соціалістичного реалізму, — атака часом прибрана в шати «науковості», часом оголено пропагандистська... »Висвітлення» української радянської літератури взяли на себе, головним чином, націоналістичні «фахівці»; а втім, не тільки вони — досить згадати хоча б цілком антиісторичну «історію української літератури», написану ще в роки війни викладачем Колумбійського університету К. Меннінгом. Але й такі автори пишуть про українську літературу за схемами, запозиченими в буржуазних націоналістів: давно відомо, що це випробуваний лозунг для перекручування історичної правди, для всяких антирадянських наклепів. До речі, націоналістичні видавництва в США, Канаді, Західній Німеччині час від часу й перевидують книги окремих авторів, що були учасниками літературного процесу в Радянській Україні. Що ж це за книги? Це, напр., «Вальдшнепи» Хвильового — контрреволюційний націоналістичний роман, сповнений наклепів на радянську дійсність; «Місто» Підмогильного — типовий твір такої ж «чорнописарської», декадентсько-натуралістичної літератури; писання учасника антирадянської «Спілки Визволення України» Івченка — і подібні до них речі. Якщо ж іноді й видаються твори й деяких радянських письменників, то обираються саме такі, в яких виявилася ідейна незрілість автора, вплив на нього чужої ідеології і які письменник потім переконливо заперечував своєю зрілою творчістю (як, напр., «Чотири шаблі» Яновського).

Тут мізкова акробатика Новиченка досягає вершин пошехонської «науки»: Бачте, «націоналістичні ухили» в ранній творчості Риль-

ського, Яновського, Тичини, Бажа-на, Довженка та інших — були виявом їх «ідейної незрілості», а коли Москва «перевиховала» їх фізичним і духовим терором — вони «ідейно дозріли» і «переконливо заперечують» свою попередню творчість. Який «передовий» і «благородний» розум у Новиченка! Забув він ще пояснити, як це сталося, що зовсім «ідейно зрілий» комуніст Хвильовий написав «контрреволюційний націоналістичний роман» і скінчив самогубством?

Далі Новиченко «науково» розправляється з працями Дж. Луцького «Літературна політика на Радянській Україні (1917-1934)» і В. Радзиковича «Історія української літератури».

»Методологічний підхід в обох авторів — пише він, — спільний і зводиться до кількох примітивних положень. Української радянської літератури, як силкуються довести Луцький і Радзикович, власне кажучи, немає, а коли вона і є (бо, може спитати читач, що ж це за «ніщо», яке доводиться спростовувати цілими книгами?), то — в стані глибокого занепаду. Цей стан, так дотепно вигаданий самими авторами, вони пояснюють... »гонінням комуністичної партії і підступами московського імперіалізму». Наклеп на комуністичну партію, на її лєнінську національну політику, на дружбу радянських народів — це і є головна мета обох книг, як і всіх їм подібних писань панів націоналістів...»

Якщо це «наклеп на комуністичну партію і лєнінську національну політику», то чому Новиченко не спростував його фактами, а вдавня до закладеної московської шаблянової пропаганди. Пише він, що «українська радянська література» є хоч би тому, що українським націоналістам доводиться спростовувати її цілими книгами. А боротьби українського народу за своє національне й соціальне визволення — на думку Новиченка — нема, хоч московські більшовики вже впродовж 40 років спрямовують проти неї свій режимний і поліційний апарат, а проти українського націоналізму пишуть цілі кни-

ги, брошури, видають газети й журнали, влаштовують мітинги, доповіді й т. п. Знищують тисячі українських науковців, письменників, працівників культури й мистецтва, мільйони селян і робітників. І всі ті факти не є «гомінням комуністичної партії, підступами московського імперіялізму»?!

В пропасниці кидають Новиченка зацитовані Луцьким уривки з щоденника Любченка:

«Не можна без огиди читати цитовані автором уривки з щоденника Любченка, веденого в окупованому (німцями) Харкові, його слова, звернені до мертвого Хвильового: «Геть від Москви! Чуєш, Миколо? Коли б тільки ти був зараз тут, коли б ти був з нами!» Ці «патетичні» тиради, що об'єктивно є незмивно-ганебним присудом і авторові щоденника, і зрадницьким закликам Хвильового, і всьому українському націоналізмові, викликають захоплення в Луцького! Що ж, цим він тільки зайвий раз викриває себе як апологета фашизму і його займанців, як пособника імперіялістів, що готують нові злочини проти України і всього Радянського Союзу».

Тут до курячої сліпоти Новиченка приходить ще й куряча логіка. Він твердить, що хто каже «Геть від Москви!», «Геть з московським імперіялізмом!» — той кидає «зрадницькі заклики». Кого ж він зраджує: Україну чи Москву, коли виступає проти московського імперіялізму й поневолення України? Котрі імперіялісти готують нові злочини проти України? — США, Англія? — Ні, нові злочини готують московські імперіялісти, що впродовж довгих століть поневолюють український народ!

«Всім відомо (авжеж що всім!) — пише Новиченко, — що проти націоналістичних, буржуазно-реставраторських настанов Хвильового, Зерова та їх однодумців рішуче виступила під проводом Комуністичної партії основна маса українських радянських літераторів...» Не «літераторів», а справжніх вислужників комуномосковського імперіялізму, тов. Новиченко!

»Б інтересах історичної точності слід сказати — продовжує Новиченко, — що «Вапліте» самоліквідувалося ще на початку 1928 року...»

Бачте, «Вапліте» — «самоліквідувалося», Українська Академія Наук — також «самоліквідувалася», мільйони розкуркулених, знищених штучним голодом селян, тисячі розстріляної української інтелігенції — всі вони «самоліквідувались». Отак просто: вирішили стати «под стенку», виїхати на заслання, в концтабори й тюрми! Влюзнірство пошехонського лаптелиза — безмежне!

Для Новиченка російський імперіялізм — це «зловісні байки». А для нас писанина Новиченка і йому подібних вислужників московського імперіялізму — це навіть не «байки», а просто цинічне лепетання Шевченкової «грязі Москви».

* * *

Політрук на кону. Від кількох років у «народній Польщі» існує т. зв. «Українське Суспільно-Культурне Товариство», що видає свій орган «Наше слово». По закінченні другої світової війни українська меншість у рамках комуністичної Польщі зазнала (зазнає і досі) жорстокого переслідування й терору, тож можна було сподіватися, що УСКТ стане в захист переслідуваних українців та допоможе їм бодай частинно забезпечити свої людські й національні права в «народній Польщі». Спочатку важко було розпізнати, хто прихований за лаштунками УСКТ, яка справжня мета того Товариства. Але згодом виявилось, що й тут застосовано старі, випробувані московсько-комуністичні методи: впроваджено за посередництвом УСКТ своєрідну «українізацію» українців у Польщі, так як колись в Україні, щоб виявити українські національно-творчі сили, ідейних націоналістів, колишніх учасників УПА і членів ОУН, а описля розправитися з ними, як з «ненадійними елементами».

І справді, коли в Польщі українське життя почало приборати, хай лише культурних, але національних форм, лаштунки відстонилися й на

кону показався політрук, що займає в «народній Польщі» пост секретаря «Комісії ЦК Польської Об'єднаної Робітничої Партії» для справ національних меншостей, товариш О. Слав. Виступ його був саме в час т. зв. «передз'їздової дискусії», що попереджала II-ий з'їзд УСКТ.

Починаючи від 13 грудня, в трьох підряд числах «Нашого слова» була друкована польською мовою стаття згаданого політрука п. з. «Деякі голоси, що вимагають відповіді».

Почав тов. Слав твердженням, що «в передз'їздовій дискусії були голоси з ворожої позиції, які походять від нечислених недобитків ОУН». Тож він дає їм «відправу» таку, «яка їм належиться».

Перш за все тов. Слав намагався виправдати польський комуністичний режим за переслідування і переселення українців з українських теренів на терени західні. Мовляв, така необхідність постала тому, що без терору й переселення українського населення не можна було зліквідувати націоналістичних «банд» УПА. Напр., «людність лемківська була між молотом а ковадлом, удень була влада (польська), а вночі — УПА». Він пише:

«На території воевідств люблінського, ряшівського і краківського, себто — за назвою ОУН — «Закерзонського краю», діяло 17 сотень УПА. Крім цього в кожному районі були відділи «Служби Безпеки» та групи ВОН (законспіровані відділи спеціального призначення), що рекрутувалися з місцевої селянської людності...

Життєздатності банд УПА сприяв факт політичної дезорієнтації серед поважної частини українського населення, у висліді чого воно (українське населення) піддавалося впливам ОУН-івської демагогії, що утоточнювала міжвоєнну Польщу з Польщею народною...

Банди УПА нав'язали співпрацю з польським реакційним підпіллям. Доказом тої співпраці був спільний напад банд УПА і ВІН на Грубешів у 1946 році. У тій співпраці були заінтересовані обидві сторони: УПА бажала — як зізнав активний діяч ОУН, — перш за все

задокументувати перед світом, що вона хоче співпрацювати з підпільними організаціями Європи, що є сильна й прогресивна, бо бореться в ім'я не лише українського, але й польського народу; польські банди, у свою чергу, хотіли зміцнити свої сили і зискати союзника у боротьбі проти народної влади...»

Далі тов. Слав пише вже зовсім із становища політрука, даючи напрямні «Українському Суспільно-Культурному Товариству» та його органів: «Наше слово»:

«Не можна примикати очей на факт, що в українських середовищах є ще такі діячі, які намагаються накинати Товариству поставу «оборонця» інтересів меншости, протиставляючи політиці партії «свою» розв'язку різних питань, не рахуючись з інтересами нашої держави, ані з інтересами самих українців (!?)...

Загал людности також не хоче мати нічого спільного з націоналістичними недобитками, з побратимами «Обухів» і «Неплюїв», з-під знаку неславної пам'яті Бандери... Коли націоналісти не одержують достатнього відпору з боку самих українців, то такі факти можуть кинути понуру тінь на декотрі українські середовища...

Побратимів «Обухів» і «Неплюїв» треба гнати геть...

«Наше слово» слушно поступас, коли ставить собі, між іншим, за мету боротися з пережитками буржуазного націоналізму, що залишилися («пережитки») у свідомості декотрих українських середовищ. Коли можна мати закиди під адресою «Нашого слова», то єдино лише такі, що його боротьба з націоналізмом часто замало конкретна, не адресована просто Малиновським та іншим, як це було на зібранні гуртка УСКТ у Варшаві, де відновлювали ідею контрреволюційної буржуазної західноукраїнської республіки (ЗУНР), глорифікували союзника Гітлера (?) і запеклого ворога Советського Союзу та Радянської України уніяцького митрополита А. Шептицького. Не може «Наше слово» мовчати про Вахнюка, головного автора згаданих націоналістичних бредень...

Ворожа пропаганда каже: не влаштовуйте себе на західних землях, вертайтеся на старе місце замешкання, домагайтеся автономії, реабілітації УПА і т. п. Таку пропаганду проводять українські реакційні закордонні газети і радіостанції, а в краю — і «тихо» і «голосно» — вороги соціалізму, що рекрутуються з деяких українських груп контрреволюційної еміграції, з кіл ОУН чи рядів УПА...

В Головній Управі (УСКТ) та в редакції «Нашого слова» не сміє бути нікого, хто боявся б непопулярності серед «Обухів» і «Неплюїв»... Діячі Головної управи і редактори «Нашого слова» обкидують потоком вивозів преси українських реакційних закордонних середовищ. На той сигнал деякі елементи в краю вторують їм анонімово й неанонімово...

Характеристичне, що закордонні осередки ОУН на сторінках своєї преси пишуть те саме, що тут говорять Малиновські, Дехтяренки, Жуки та інші...»

Тут тов. Слав не забув згадати і про лондонський «Визвольний Шлях» та поставив і нас на лаву «обвинувачених». Цитує наші «інструкції» у «Визв. Шляху», що вміщаються в такому уступі: «... УПА провадила збройну боротьбу не лише проти Москви, а теж і проти вслякого роду окупантів... Чому ж і тепер українці не мали б ставити спротиву безоглядній неволі... Форми тієї боротьби — пристосовані до ситуації: вони тверді, тихі, але невловимі і нездоланні...»

Каже тов. Слав, що деякі «наші націоналісти» (себто — в Польщі) «набакир» з цією «інструкцією», бо форми їх «боротьби голосні, помітні і знищені». Але це однак не значить, що «немає твердих і тихих (форм). Є і такі...»

Співчуваємо безсилості тов. Слава; він не може й нас за наші «інструкції» поставити «под стенку», так як хотів би поставити нові жертви українців у Польщі — Малиновського, Дехтяренка, Жука, Вахнюка та інших.

На II-му з'їзді «Українського Суспільно-Культурного Товариства», що відбувся на початку січня ц. р., виступив з промовою старший політрук — «віцеміністер внутрішніх справ тов. З. Шнека». Тов. «віцеміністер» попав у справжню гістерію, вигукуючи до зібраних делегатів:

«Чому, товариші? Чому в частині вашого активу існує якесь дивне знечулення до проблеми українського націоналізму?.. Ви, товариші делегати, в українських націоналістах повинні бачити залятих, запеклих ворогів українського народу...»

Так комуністичні політруки розкрили приховані заміри і мету «Українського Суспільно-Культурного Товариства» в Польщі та його газети «Наше слово». «... Для ідеології УПА — як заявила редакція «Нашого слова», — місця в УСКТ не знайдеться. Ми нічого спільного не мали з цією націоналістичною групою і не хочемо мати. Про це ми явно говорили й писали. Робитимемо це й далі».

Не сумніваємося, знаємо тепер не лише те, для кого є «місце» в УСКТ і для кого нема, а теж і яка його мета (резольюції, що схвалюють необхідність боротьби з націоналізмом) та хто керує з-поза лаштунків діяльністю Товариства і редакцією «Нашого слова».

* * *

«В зачарованому колі». Ще у вересневому числі (1959) журналу «Самостійна Україна» (місячник ЦУ ОДВУ, мельниківської орієнтації) була надрукована стаття якогось «ультрадемократа» В. Шемердяка п. з. «В зачарованому колі». В тій, пробачте, статті п. Шемердяк «громив» бандерівців типовою польською лайкою та докоряв мельниківському діячеві інж. О. Бойдуникові за виступ групи п. А. Мельника з УНРади.

Відмунвання п. Шемердяка на сторінках «С.У.» — матеріал для аналізу кваліфікованими психіатрами. Якесь психопатична нена-

висть зродилась у цього пана до бандерівців. Він впадає в маячіння «бандерівцезера» (його власний термін) і марить про «банкрутство» бандерівців. Часом йому здається, що бандерівці вже «морально» і фізично «цілковито знищені», а часом, прокинувшись із своїх химерних мрій, гістерично вигукує: «...переконати Бандеру й бандерівців, що вони банкроти і смертники, без ніякого майбутнього — надзвичайно важко». Відний п. Шемердяк, він так прагне всією своєю істотою, щоб бандерівці стали «банкротами», «смертниками», а вони, мов йому на злість, стають ще більш сильними й активними. І надумав він тоді порятунок для своєї «ультра-демократичної» істоти: «Бандера вже не молодий, а «старенького Бандеру українці не виберуть президентом».

Тут маренням п. Шемердяка настигла маленька перерва... Аж раптом — Бандера не живе, згинув від отрути московських людино-вбивців. Здійснилися частинно його мрії, Бандера вже не буде «президентом». І вискочив він знову на сторінки «Самостійної України» (грудень, 1959) та втяв такий шаманський танок, що хіба Мельничук з «Перця» може з ним позмагатися.

Завертів своїм пером, написав знову, пробачте, статтю п. з. «Після смерти Бандери». Як видно з її змісту, маячіння п. Шемердяка ще збільшилися. Встановлення їх діагнози лишаємо лікарів-психіатрові. До речі, вони дуже подібні до маячнь психопатів, що друкуються на сторінках «За повернення на батьківщину», до Мельничуків у «Перці» та інших типів, що лайкою відгукнулися на смерть С. Бандери в брудних комуномосковських листках. Можна б обмежитися короткою згадкою про «статтю» п. Шемердяка і заховати її (статтю) разом з журналом до архіву, щоб майбутні покоління знали, чим хворіли пп. Шемердяки.

Але ми ще не ставимо крапки, бо нас дивує, що таке відмовство виписується на сторінках «націоналістичного» журналу, який не має нічого спільного з брудними комунобольшевицькими листками. Дивну роллю взяла на себе «Самостійна Україна», коли заповняє свій

зміст маячінням Шемердяка. Він, баче, не заспокоївся самою смертю С. Бандери, його схвилював факт, що перед маєстатом смерті С. Бандери схилила свої голови вся українська громадськість, очевидно за виїмком Шемердяків і Феденків. Бандерівська «примара» не дає йому спокою, бо навіть після смерті Бандери — як пише він, — бандерівці «не поскромнішали», не хотять «банкрутувати» і хто зна, чи не прийдеться п. Шемердякові ті свої мрії забрати з собою в домовину.

І полляв п. Шемердяк на сл. п. Степана Бандеру і бандерівців помиями, заготовленими в комуно-московських казанах, безпощадно, по-близнірськи. «Чому» — вигукує він, — й зза якої причини всі українці мали б спеціально уболівати над Бандерою... Смерть Бандери — це, мовляв, або «самогубство», або атентат большевицьких агентів і «внутрішня робота співробітників Бандери». Перша можливість — «Бандера опинився в критичному психічному стані, а щоб даліше і більше не мучити себе маривами минулого — покінчив з собою...» Друга можливість — «... якщо це правда, що Бандеру вбили большевицькі агенти чи його співробітники, які рівночасно співпрацювали з Москвою, то виходить, що справжнім гніздом, в якому не відомо, хто свій, а хто чужий, була центральна бандерівська організація». Ось куди закручує свій шаманський танок п. Шемердяк! І зчиняє відьомський крик: «незалежні громадські чинники» повинні «проверити, що там властиво серед бандерівців робиться. Бо якщо там сидять агенти, які були настільки спритні, що дісталися до Бандери і замордували його, то ясно, що все наше еміграційне життя є в загрозі».

Не цікаві нам усі ті маячіння п. Шемердяка, вони такі нікчемні, що нічим не різняться від комуномосковської лайки, брехні і наклепів на сл. п. Степана Бандеру й бандерівців. Відний Шемердяк маячить, трусить, боїться і за... своє життя. Мовляв, хоч «важко припускати большевицький атентат (на С. Бандеру), але він можли-

вий», тому «мусимо стояти на сторожі свого вільного й скромного еміграційного життя». О безмежна наївності! Боїться п. Шемердяк большевицького атентату на нього! Нащо ж він здався б большевикам, хто ж тоді буде помагати їм паплюжити мертвих і живих бандерівців, як не стане панів Шемердяків?

П. Шемердяк пише, що С. Бандера вже давно «морально помер». А йому відповіла на це вся українська громадськість, що в день смерті цього великого українського патріота, провідника і політика, в пошані склонила свої голови перед маєстатом його смерті і заявила свою солідарність з його ідеями. Йому відповіла і нова емігрантка з червоного «раю», що недавно прибула за океан і на сторінках «Гомону України» (16 січня, 1960) заявила: «Вбивство провідника ОУН сл. п. Степана Бандери, було великим і болючим ударом по цілому українському народові... Я почувуюся до обов'язку підкреслити, що саме ім'я Бандери — це пострах ворогові. Бандера став легендою серед українського народу ще за свого життя. Як ненавидів його ворог (і, додамо від себе — різні Шемердяки), так із ще більшою силою любив його український народ...»

Коли ми стільки місця приділили п. Шемердякові, не від речі згадати ще й кількома словами і редактора (головного!) «Самостійної України» п. С. Куропаса, бо саме він несе відповідальність за друкування маячінь Шемердяка, за те близюїрство на сторінках журналу, до якого і він самий, як пише один з читачів «С.У.», додає свої «маячіння». От хоч би і в тому ж самому числі «С.У.» видрукував редактор і свою статтю п. з. «Треба ревізії». Прочитали ми її до кінця, але, на жаль, не зрозуміли, якої і чому «треба ревізії» (хай нам «головний редактор» вибачить нашу «невторопність»). Одне тут ясне — він обурений, що якась там газета написала, що Степан Бандера був «головнокомандуючим УПА» і зразу вирішив, що... «треба ревізії».

Ні, шановний головний пане редакторе! «Житомирськими трагедіями», де порівнюється «бунт Бандери до вчинку Ярослава Окаяного», «Зачарованими колами» Шемердяків, дописами читачів, які беруться встановлювати «історичні факти розбрату, злоби і ненависти...» і закликають якнайбільше їх «насвітлювати» та іншими подібними статтями, що друкуються в «С.У.» — робите лише ведмежу прислугу українському націоналізмові, консолідації націоналістичних сил та спільній боротьбі з комуністсько-московським окупантом. «Самостійна Україна» — орган «Організації Державного Відродження України», а Ви не «відроджуєте, а «вироджуєте» своїх читачів. Киньте гратись у хованку, перестаньте надувувати «добром справи», бо з сторінок Вашого журналу дише зло — ненавистю і злобою! Не дивуйтеся, що Ваші читачі «нарікають і грозять тій бідній «Самостійній Україні», пишуть, що Ваш журнал «дуже збіднів... чи ненайбідніший журнал того роду». Вони мають слухність, вони керуються здоровим розумом українця-патріота й переросли Ваш журнал.

Пише редакція «Самостійної України», що вона не знає, «як її читачі думають». А чи знає вона хоч би те, на що вона взагалі існує і яка мета того журналу, що вона його редагує? Одне тут ясне: якщо «Самостійна Україна» справді має бути націоналістичним журналом, то вона без сумніву опинилася в зачарованому колі» пп. Шемердяків і Куропасів...

* * *

Логіка наживоріт. В українській пресі в Європі й за океаном від деякого часу ведеться жвава дискусія над схваленим проектом пам'ятника Тарасові Шевченкові, що має бути поставлений у Вінніпезі (Канада) на великому майдані перед парламентом. Проект пам'ятника схвалений конкурсним журі й прийнятий провідом Комітету Українців Канади (КУК). Справді діло велике, добрий задум, щоб гідно відзначити 100-річчя річниці від дня смерті Тараса Шевченка.

Але, на жаль, модель проєкту, що спершу появився був у канадській англомовній пресі, а потім і в деякій українській викликав чимале здивування й огірчення: невже так має бути представлений духовий Велетень українського народу, невмирущий геній нації?

Ще в 1927 р. в т. зв. підсоветській Україні Іван Багряний у вірші «Канів» («Життя і революція») представив був Т. Шевченка як «забуту постать глиняну». Писав він цього блюзнірського вірша в комуністичному «раю», коли йшов «вік новий, у панцері закутий», а «вік Шевченка, — як твердив І. Багряний, — давно одспіваний, пропав». Оприлюднював він його і на еміграції, ще й твердив, що вірш цей «яскраво націоналістичний, в найліпшому розумінні слова». Так з чисто большевицького вірша зроблено на еміграції «добрий, патріотичний український вірш».

Подібно сталося і з проєктом пам'ятника Тарасові Шевченкові: схвалено «забуту постать глиняну», яку намагаються подати українській громадськості за «найкращий шедевр». А насправді, — як слушно писав Д. Д. у «Ш. П.» — «коли оглядаєш уміщену в часописах знімку з цього проєкту, то не знаєш, кого він представляє — Шевченка чи селепка? Лицаря, пророка, духового вождя нації, чи «Ярему, хамового сина», що хилився перед усяким паном? Бо на пам'ятнику бачимо сидячого, похнюпленого, зажуреного кріпака-селюха, з тужливо похиленою головою, або жебрака, як казали в старовину, «о ялмужну просящого», або — ще краще — «модерного, обідраного колхозника», що гірко плаче над своєю долею».

Критичні голоси щодо згаданого проєкту пам'ятника Тарасові Шевченкові слухні і їх нікому не вільно легковажити. Який пам'ятник має бути поставлений національному генієві — це справа не лише проводу КУК-у і конкурсного журі, а й цілої української громадськості, зокрема українців Канади. Словом — усіх щирих українців, які не хочуть бачити Т. Шевченка, як «забуту постать глиняну». Велику відповідальність не-

се за це провід КУК-у, який замість узяти до уваги слушну критику проєкту пам'ятника, обстоює своє рішення фарисейським марнословством.

Оборонці Т. Шевченка, як «забутій постаті глиняної» накинулись на всіх тих, хто відважився стати в обороні Шевченка як генія нації, брудною лайкою. Дивіться, мовляв, ображають Шевченка, порівнюють його з «селепком! Така-то логіка», — як каже В. О. в «Українцеві» — «чеснотливих фарисеїв». Будувати пам'ятник Т. Шевченкові у вигляді «селепка», «забутій постаті глиняної» — це не образа національного генія, а сказати правду, що схвалений проєкт пам'ятника представляє не духового Велетня, а жебрака «о ялмужну просящого» — це образа! В наших «чеснотливих фарисеїв» — логіки небагато, а й та, що є в них — навиворіт. Люди з рабською, плебейською психікою навіть Шевченка — невмирущого генія української нації — хотіли б бачити теж як раба, «забуту постать глиняну». Та не такого Шевченка бачить і хоче бачити відроджена ним українська нація.

* * *

«Історичний архів» п. В.П. Стахова. В січневому числі «Укр. Самостійника» п. В.П. Стахів надрукував «Декілька нез'ясованих фактів з минулого ОУН». Це його власні «спомини», в яких він особисто вийшов зовсім добре. Очевидно не зробив він кривди і п. М. Лебедєві. Словом — «силою і постатей і фрагменти подій» насвітлені так, як і треба середовищу п. Стахова.

Не забув п. Стахів скористати і з смерті сл. п. Степана Бандери й поскаржився, скільки то «клопоту» мав він та М. Лебедь з «утечено С. Бандери з Берліну...» «Треба було — пише він, — «відродити» С. Бандеру від розмов з німцями і «намовити» до втечі з Берліну...

Чи знала дотепер українська громадськість, які великі заслуги має п. Стахів? Таж якби не він, С. Бандера був би мабуть «дого-

ворився» з німцями і залишився в Берліні...

В січні 1945 р. (точної дати, п. Стахів, на жаль, не пам'ятає) до Берліну прибув М. Лебедь. І тоді відбулась «одна з розмов» із С. Бандерою. Ось послухаймо:

«М. Лебедь якнайрішучіше («рішучости» п. Лебедєві ніколи не бракувало! — Г. В.) наполягав на тому, щоб Бандера «зліквідував усі свої справи в Берліні», при чому зробив конкретні пропозиції, як це має статись і куди Бандері з родиною треба буде податись. Місце перебування (в Австрії), подорож туди і відповідні подорожні папери (т. зв. «маршбейфель» — річ ясна, зфальшований) є гарантовані. На його думку, немає найменших підстав, щоб така втеча могла не вдатись.

Бандера опонував: при евакуації УНК він матиме, мовляв, нагоду також евакуюватись; в удачу втечі не вірить, хоч не заперечує можливості втечі з самого Берліну.

— А як буде далі? — спитав він. — Якісь гарантії щодо перебування в Австрії є ілюзійні, і в них годі здорово думаючій людині повірити.

— Ці гарантії даю не я, а збройне підпілля та його органи на чужині, — різко відповів М. Лебедь. — Таж інші друзі і я живемо в таких обставинах уже півроку.

Аргументи та конкретні приклади якось не помагали. Лише по дуже довгій і важкій дискусії вдалося переконати С. Бандеру про доцільність «евакуації» з Берліну при допомозі власних засобів. Я перебрав на себе обов'язок «крити відворот»...

Ні, що не кажіть, пп. Стахів і Лебедь — люди заслужені. Їм удалося «переконати» С. Бандеру про доцільність «евакуації» з Берліну, і то без «гарантій». Дивно лише, що Степан Бандера без «гарантій» залишився в Мюнхені аж до самої смерті. Не забезпечив себе ні громадянством, ні «посадою», ні «евакуацією» за океан... А згадані «революціонери», по «евакуації» з Берліну, не задовольнилися гарантіями «збройного підпілля та його органів на чужині», а подбали для себе про зовсім інші «гарантії»...

Але «силіуети постатей» пишуться... Нагода добра, бо мертві не можуть спростовувати «споминів» п. Стахова!

* * *

Трафаретність рецензента про...
трафаретність. В журналі «Світло» (ч. 1, 1960) п. Олександр Мох видрукував рецензію на книжку д-ра А. Княжинського «На дні СССР». Спомини автора, як пише О. Мох, «зраджують (?) вже зрілу працю більше науковця-інтелектуала, хоч і з теплим серцем української людини». Отже все було б добре, якби не те, що «в доктора Княжинського це «хвіст у реп'яхах» націоналістичного світогляду, і ми (себо п. О. Мох і, може, редакція «Світла») не хотіли б у дальших виданнях книжки бачити таких реп'яхів, як, напр., «хоч і не морально це, але чи не все однаково правильно», чи якогось буддійського спокою при мові про самогубство...»

Чи доктор Княжинський схоче писати так, як думає і бажає собі п. Мох — вирішити він самий. Нас лише дивує «аксіоматичне» твердження п. Моха, що саме на поданих прикладах оснований націоналістичний світогляд. Ми теж маємо націоналістичний світогляд, але цьому твердженню п. Моха не віримо, як і не віримо й іншим його занадто суб'єктивним статтям і рецензіям.

В іншому місці згаданої рецензії п. О. Мох без трудно спрочує собі погляд на націоналізм і націоналістів. Він пише: «Коли читаємо спомини всяких (!) націоналістів, світських чи священників, то прикро вражає нас у всіх майже споминах звичайна майже трафаретсько-декляматорська буденщина на «шрум-патріотичну» просвітянську мелодію. Ми всі вже те все безліч разів на всяких (!) академіях і концертах та панахидах чули і все те вже нам боком лізе...» (Читачі хай нам пробачать за цей стиль, бо це ж цитата).

Хай не гнівається шан. рецензент, але все те, що він тут написав — справжній «трафаретсько-декляматорська», навіть не просвітянська

мелодія. «Хвіст у реп'яхах» націоналістичного світогляду, «трафаретсько-декламаторська» мелодія у споминах «усяких» націоналістів і на «всяких» академіях, концертах і панахидах — зразок шаблянової

критики, горох з капустою. Прикро, але доречно поставити, за дозволом редакції «Світла» і шан. п. Моха, й наше запитання: в чийх «реп'яхах» тягне свій хвіст» шан. рецензент?

Г. В.

ПОЖЕРТВИ НА ПРЕСОВИЙ ФОНД «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

Велика Британія

Листа ч. 874 (Волтгам Крос). Жертвували по 10 ш. — І. Слюсарчук, А. Ясельський, І. Манюга; по 5 ш. — Г. Баран, С. Кузік, М. Цюпин, П. Баран, О. Андрусин; по 4 ш. — Ф. Хахуляк; по 3 ш. 6 п. — Ю. Денис; по 2 ш. 6 п. — І. Явір, В. Вовк, І. Копина, М. Холявка, А. Каспрак, С. Мاستикаш, І. Щерба, Ю. Микитюк, І. Ухницький; по 2 ш. — Ф. Сидоренко, І. Гаврилюк, І. Паньків.

Листа ч. 910 (Дерби). Жертвували по 16 ш. 8 п. — О. Зубрій; по 10 ш. — М. Ліпчук; по 5 ш. — В. Дьоба, С. Мицюк, М. Копко, М. Волярчук, М. Цвігун, О. Вочан; по 3 ш. — Б. Купранець; по 2 ш. 6 п. — І. Іванців, В. Гладун.

Листа ч. 917 (Ланглей Мілл). Жертвували по 1 фун. — М. Жемій; по 10 ш. — О. Ісаків, В. Легдан; по 5 ш. — Д. думчин, С. Ковалик, І. Сметана; по 4 ш. — І. Ковач; по 3 ш. — С. Роздольський; по 2 ш. 6 п. — П. Панків, Ю. Пана; по 2 ш. — М. Фіняк, І. Грицик; М. Крислатий — 1 шіл.

Листа ч. 1038 (Рочдейл). Жертвували по 10 ш. — Д. Мельник; по 5 ш. — К. Мельник, В. Кучаровський, А. Кобрин; по 2 ш. 6 п. — М. Петрів.

Листа ч. 1040 (Рочдейл). Жертвували по 5 ш. — О. Обувський, С. Гринчук, Корчинський, М. Вілора, О. Ковальчук; по 4 ш. — М. Музика, П. Корпо; по 2 ш. 6 п. — М. Ферелетиць, В. Лило; по 2 ш. — М. Зубик, П. Покорчак, П. Федіняк, І. Пришляк.

Листа ч. 1133 (Тодморден). Жертвували по 2 ш. 6 п. — Т. Паращак, О. Гандзій, Г. Попович, І. Антемес; по 2 ш. — М. Мельник, Д. Черниш; В. Грицан — 1 шіл.

Листа ч. 1134 (Тодморден). Жертвували по 2 ш. 6 п. — С. Макогін, Т. Стасишин, О. Шкорута; по 2 ш. — С. Василюк, М. Андрусів, Ю. Триш, К. Сташко, П. Вілецький.

Листа ч. 1135 (Тодморден). Жертвували по 5 ш. — І. Черниш, М. Заставний, С. Микитюк; по 4 ш. — П. Бурка; по 2 ш. 6 п. — П. Кобіта, П. Рибчак, О. Гуменний, С. Луцак, П. Клофас, В. Щур, С. Юник, І. Джуль; по 2 ш. — Р. Баковський, М. Антимис, Ю. Ручка, С. Балук, М. Найдоча, А. Сенчишин.

Листа ч. 1141 (Кіхлей). Жертвували по 1 фун. — Ф. Лішак; по 10 ш. — Г. Шагай, М. Гришкович, С. Сидисак; по 5 ш. — В. Дубіль, І. Щур, Д. Філик; по 4 ш. — А. Думчак; по 3 ш. — М. Я., В. Деркач; М. М. — 2 шіл. 6 п.

Листа ч. 1142 (Кіхлей). Жертвували по 3 ш. — М. Ройко, М. Адамик; по 2 ш. — М. К., К. С., М. Р., А. С., І. Семанчук, І. Іванець, С. Хома.

Листа ч. 1143 (Кіхлей). Жертвували по 10 ш. — М. Заяць; по 5 ш. — М. Д.; по 4 ш. — О. К.; по 3 ш. — С. Г., І. Р., С. З.; по 2 ш. 6 п. — М. С.

Листа ч. 1144 (Кіхлей). Жертвували по 1 фун. — М. К.; по 10 ш. — В. А.; по 5 ш. — А. Мігеліч, І. Федечко, В. Ніжинський, В. Ковпак, І. Веца, Г. В., Т. К., М. М.; по 2 ш. 6 п. — М. К.

Листа ч. 1145 (Кіхлей). Жертвували по 5 ш. — В. Кіт, П. Ш., Ю. Куфалко, С. Савчук; по 2 ш. 6 п. — А. Мокрий, М. Лаврук, М. Гнапчук, П. Ройко, С. Добощук, І. Лещук, О. Чех; по 2 ш. — С. В., С. Воробець; по 1 ш. — М. Миськів, Л. Кравчук, П. Павленко, В. Жабчак.

Листа ч. 1147 (Блекбурн). Жертвували по 10 ш. — Д. Грицай; по 6 ш. — Л. Мицишин; по 5 ш. — В. Делемей, М. Рудий, П. Гоголь, В. Демків, С. Келюх, В. Фенек. В. Гриб; по 2 ш. 6 п. — Г. Кучер, Д. Плетенчук, В. Селенчук, В. Хімейчук, Д. Спетрук; по 2 ш. — М. Бойко, В. Гадьо; по 1 ш. — Л. Марчук.

Листа ч. 1148 (Блекбурн). Жертвували по 10 ш. — В. Барабан; по 5 ш. — А. Андрущак; по 4 ш. — І. Матківський; по 2 ш. 6 п. — В. Юсипів, М. Іроденко; по 1 ш. — П. Заревецький.

Листа ч. 1149 (Блекбурн). Жертвували по 5 ш. — П. Прус, М. Роганич, Ю. Мандрик, В. Відяк, М. Гузий; по 2 ш. 6 п. — Я. Лойш, М. Русин, В. Стротинський, А. Андрущак, Г. Коваль, І. Чучко, П.З.; по 2 ш. — Г. Богач, Т. Магала, С. Савчук, П. Будийк.

Листа ч. 1157 (Лідц). Жертвували по 10 ш. — В. Лазаришин; по 3 ш. — П. Рижак, С. Вжосик; по 2 ш. 6 п. — Д.Б., М. Костишин, С. Медвідь, Л. Черкалюк, Д. Типа; по 2 ш. — М. Гумен, В. Слободян.

Листа ч. 1160 (Лідц). Жертвували по 5 ш. — М. Васильків, М. Возний, П. Наконечний, Т. Миськів, Г. Антішко; по 4 ш. — М. Іваськів, М. Червак, С. Матус; по 2 ш. 6 п. — І. Причневський, П. Вовк, П. Вігайло, Воробець, Н. Юрчак, Л. Батюра, О. Кравець, І. Дзінка, П. Шкварок, І. Шимко; по 2 ш. — С. Микитин, С. Луців, М. Мазурок.

Листа ч. 1161 (Лідц). Жертвували по 5 ш. — Р. Стандрен, В. Танчук, М. Чорний; по 2 ш. 6 п. — Я. Заблоцький, В. Кисіль, П. Шевчук, Я. Голота, В. Ткачук, Т. Василик, І. Філь, І. Моравський, В. Кравчук, Т. Марчиха, Б. Крупка, М. Козмінський, І. Голуб, П. Стасюк, О. Фо. (?), В. Громоцький, І. Стецько, В. Хрущ, В. Дз. (?), Й. Заричняк, Кішко; по 2 ш. — Гера, А. Колтуп, Й. Годований, Кость, Ватах, І. Ковальчук, Панчук, Іліяшевський, Ригащ, І. Лозінський, Мацьків, М. Пороло, Л. Миськів; по 1 ш. — Берегуля.

Листа 1162 (Лідц). Жертвували по 5 ш. — Воронюк; по 2 ш. 6 п. — В. Курик, А. Логінська, В. Махнік, А. Чорний, М. Марусяк; по 2 ш. — В. Кішко.

Листа ч. 1163 (Фарслей). Жертвували по 10 ш. — І. Бандрівський, І. Воловецький; по 5 ш. — Т. Кизик, С. Рожнів, Р. Богощ, І. Хить, Д. Надрага.

Листа ч. 593 (Ноттінгем). Жертвували по 2 ш. 6 п. — Т. Ігніш; по 2 ш. — П. Король, П. Шеремета, М. Дюк, Брояко, Богач.

Листа ч. 851 (Дідкот). Жертвували по 5 ш. — М. Кудрик; по 4 ш. — О. Фединюк, М. Гугляк; по 3 ш. 6 п. — М. Курочкін; по 2 ш. 6 п. — П. Романюк, О. Остап, Сидорак, Тур, Окей, С. М. Табачкін, А. Петушков; по 2 ш. — І. Перев., Шин. (?), М. Коваль; по 1 ш. — Юрчишин.

Листа ч. 852 (Редінг). Жертвували по 10 ш. — П. Шандрович; по 6 ш. — С. Гуменюк; по 5 ш. — В. Іварич, Ю. Януш, В. Гринишин.

Листа ч. 853 (Редінг). Жертвували по 1 фун. — А. Васильців; по 15 ш. — М. Семчук; по 10 ш. — Чемерис, Веркалець; по 5 ш. — П. Семчук.

Листа ч. 854 (Редінг). Жертвували по 10 ш. — П. Папроцький; по 5 ш. — В. Процко, В. Майдан, І. Яцишин, М. Яницький, О. Білозір; по 4 ш. — М. Пастух; по 3 ш. — Ю. Януш; по 2 ш. 6 п. — М. Лашок, А. Демус, Ю. Курило, С. Мороз; по 2 ш. — Г. Пігарчук, Л. Панас.

Листа ч. 861 (Ейлесбури). Жертвували по 2 фун. 10 ш. — Й. Смола; по 1 фун. 10 ш. — Т. Загірний; по 1 фун. — І. Нискоклон, П. Дутчин; по 10 шил. — В. Симчишин, Г. Дідик, М. Мельник; по 5 ш. — А. Ковальський, П. Маличкович, Д. Мелькович; по 4 ш. 6 п. — Я. Куриба; по 4 ш. — М. Заяць.

Листа ч. 862 (Блечлей). Жертвували по 10 ш. — М. Петруха; по 5 ш. — І. Грицак, Й. Новосад; по 3 ш. 6 п. — Д. Бушта; по 2 ш. 6 п. — М. Вербоєцький, В. Матвійський; по 2 ш. — М. Дунський, М. Буздиган, К. Сагаль, І. Іфанів.

Листа ч. 863 (Гай-Викомб). Жертвували по 10 ш. 6 п. — В. Кухарський; по 10 ш. — П. Кліса; по 5 ш. — Ф. Козак, П. Захарчук; по 3 ш. — І. Федаш, В. Бабінський, М. Волос; по 2 ш. 6 п. —

І. Зайшлий, Г. Іванишин, А. Петенко, І. Довбуш, Л. Германчак, М. Пиняга, І. Екимчук, М. Дякович.

Листа ч. 864 (Сляв). Жертвували по 5 ш. — Лесів Теодор; по 4 ш. — П. Скорий; по 3 ш. — Пелех, М. Кунаш; по 2 ш. 6 п. — Качмарський, Н. Федюк О. Кравчук, М. Павлів, І. Вач, М. Гоголь; по 2 ш. — М. Ткачук, Кривуцький, М. Козуб, Н. Куцак, М. Вошак.

Листа ч. 865 (Сляв). Жертвували по 10 ш. — П. Ясиновський, М. Кінаш, М. Луців; по 7 ш. 6 п. — І. Гринчук; по 3 ш. І. Кавич, Степницький, Грабовський, Чипур; по 2 ш. 6 п. — П. Преснер, С. Крупа, І. Скрипочка, М. Чорний, Муранчук, Наконечний, Парущак.

Листа ч. 868 (Довер). Жертвували по 1 фун. — Ф. Михальчик; по 5 ш. — О. Гай.

Листа ч. 886 (Мундфорд). Жертвували по 5 ш. — В. Бородка, М. Копур, І. Карчевський, О. Думич.

Листа ч. 887 (Іпсвіч). Жертвували по 5 ш. — Я. Лучків; по 2 ш. 6 п. — В. Кудрик, І. Максимович, Ю. Петришин, О. Сухляк; по 2 ш. — М. Ватаманюк, С. Криль, А. Лукашук, П. Гопей, В. Данилевич; по 1 ш. — Г. Якимів.

Листа ч. 889 (Іпсвіч). Жертвували по 5 ш. — Я. Кобевка, М. Легкий, А. Барнасюк, В. Леник; по 2 ш. 6 п. — М. Воробець, П. Бакун, П. Кліпало, О. Попик.

Листа ч. 890 (Норвіч). Жертвували по 10 ш. — М. Мохнатий, К. Очеретан, М. Остапюк, М. Шокало, С. Шкатусяк, П. Мельник, З. Параний, Парахин, С. Гавран, С. Вірг.

Листа ч. 906 (Дерби). Жертвували по 10 ш. — М. Попович; по 5 ш. — Я. Федоришин.

Листа ч. 907 (Дерби). Жертвували по 10 ш. — Петро Ц., П. Шиманчук, М. В., С. Шмондрак, Заболотний, Благий; по 5 ш. — Т. Загородний, С. Федорович, І. Гордчук.

Листа ч. 908 (Дерби). Жертвували по 10 ш. — О. Стецишин, В. Поврозник; по 6 ш. — Т. Дзюнька; по 5 ш. — О. Мельниченко, В. М., І. Труш; по 3 ш. — М. Ворошук.

Листа ч. 909 (Дерби). Жертвували по 5 ш. — М. Купранець, Ю. Мاستило, І. Кіндерус, П. Скалецький; по 2 ш. — І. Шумега.

Листа ч. 911 (Дерби). Жертвували по 5 ш. 3 п. — Ковалишин; по 5 ш. — В. Саміла, Павлишин; по 4 ш. — Дюків.

Листа ч. 912 (Дерби). Жертвували по 10 ш. — В. Кондрат; по 5 ш. — Д. Касюк, І. Мормеха, П. Кучер; по 3 ш. — О. Марченко, В. Костецький; по 2 ш. 6 п. — С. Голоднюк, О. Могира, Г. Хома, О. Лашкевич, В. Тидик, М. Бабіцький, С. Харух, М. Ваганчук, В. Теренчук, С. Довган.

Листа ч. 913 (Дерби). Жертвували по 10 ш. — І. Кабланс, Копко; по 5 ш. — В. Онуфрик, В. Семенко, Пунько, Шило, Перегінець; по 4 ш. — В. Скрипець; по 2 ш. 6 п. — Малей (?); по 2 ш. — Радчук.

Листа ч. 915 (Дерби). Жертвували по 5 ш. — М. Сеньків, І. Іваночко, Р. Кісак, В. Стасів, М. Яремин; по 4 ш. 6 п. — М. Кривюк; по 3 ш. — В. Сибаль; по 2 ш. 6 п. — А. Чура, С. Костів, М. Божик, Д. Чорний, В. Галицький, А. Борис, О. Галунка, С. Гарбуз; по 2 ш. — А. Савка, В. Рак.

Листа ч. 931 (Честерфілд). Жертвували по 1 фун. — С. Цайклер; по 10 ш. — В. Лис, І. Мороз, М. Клепач, В. Козтопа, М. Ворсук, О. Малиновський, К. К.; по 5 ш. — М. Марценюк, Горичко, С. Височанський; по 4 ш. — В. Друс.

Листа ч. 932 (Мансфілд). Жертвували по 1 фун. — Д. Микуляк, П. Демидюк; по 8 ш. — М. Виноградник; по 5 ш. — О. Гірковий, В. Дилипович.

Листа ч. 933 (Алфретон). Жертвували по 10 ш. — М. Ковалів, І. Зорій, П. Ковалишин; по 4 ш. — М. Петрушак.

Листа ч. 1042 (Рочдейл). Жертвували по 10 ш. — М. Кішко, І. Кучер, С. Кузан; по 5 ш. — Л. Любушка, В. Туцький, О. Родич, Г. Панівник; по 4 ш. — Л. Холявка; по 2 ш. 6 п. — Калита, Лема.

(Далі буде)

Всім Збірщикам і Жертводавцям — складаємо сердечну подяку.

Чи Ви вже маєте надзвичайно цікаву
збірку нарисів, оповідань і спогадів

ЛЮДИ ПІДПІЛЛЯ

ЛОНДОН
1959
7